

Inspireren tot innoveren in de delta

traject | koers | **UITDAGINGEN**

Rijkswaterstaat
Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Netwerk Deltatechnologie

Deltares
Enabling Delta Life

Inspireren tot innoveren in de delta

traject | koers | UITDAGINGEN

Inhoudsopgave

Uitdagingen	6
Juist in tijden van crisis blijft innoveren nodig	10
<i>Tineke Huizinga, staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat</i>	
Interviews	
Herman Wijffels: <i>Nieuw waardepatroon is het keringspunt</i>	16
Uschi Eid: <i>Waste is not waste, but a resource</i>	22
Klaas van Egmond: <i>De politiek moet terug in de driver's seat</i>	28
Aart van Veller: <i>We moeten niet leven van voorraden maar van stromen</i>	34
Adriaan Geuze: <i>Laten we onze eigen planningstradities niet verkwanselen</i>	40
Liesbeth van der Pol: <i>Het is nu tijd om innovaties naar voren te schuiven</i>	46
Bob Goudzwaard: <i>Transitiemogelijkheden heb je in tijden van crisis</i>	52
Josee van Eijndhoven: <i>Breng die integraliteit nu eens in de praktijk</i>	58
Lidewey van der Sluis: <i>Investeer in mensen met een drive voor creativiteit en innovatie</i>	64
Stefan Kuks: <i>Wateruitdagingen in hoog Nederland vragen om bottom-up benadering</i>	70
Leo Halvers: <i>Het zal geen business as usual meer zijn</i>	76
Cees Veerman: <i>Haren kost geen tijd</i>	82
Restauratie... ..of transitie?	88
Colofon	98

Uitdagingen

5 november 2009

Uitdagingen

Drie jaar geleden reflecteerden zes prominente en deskundige Nederlanders op de grote maatschappelijke opgaven van dat moment en de betekenis daarvan. Directeur-generaal Bert Keijts van Rijkswaterstaat was daarvoor opdrachtgever en het innovatieprogramma WINN de uitvoerder. Een van de aandachtspunten in die interviewreeks was de klimaatverandering in relatie tot het veiligheidsvraagstuk van Nederland op de lange termijn en de ruimtelijke ontwikkeling. De reeks gaf daarnaast een extra impuls voor het thema Water uit Energie.

Na 2006 is er een aantal ontwikkelingen in gang gezet. De Watervisie van Tineke Huizinga, staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat verscheen (2007). De Deltacommissie onder leiding van Cees Veerman ging aan het werk. Het advies van de Deltacommissie is in 2008 verwerkt in het ontwerp van het eerste Nationale Waterplan. Daaraan geeft de staatssecretaris inmiddels concreet vervolg met het Deltaprogramma, het Deltafonds en de aanstelling van de Deltacommissaris.

Het is nu 2009. De wereld om ons heen verandert continu. We zien de kredietcrisis, de groter wordende schaarste op het gebied van grondstoffen, voedsel, energie, en een groeiende roep om duurzaamheid. Tijdens de Deltatop in mei van dit jaar besprak de top van betrokken bedrijven, ingenieursbureaus en overheid de invloed van de kredietcrisis op de deltatechnologiesector: hoe kunnen partijen elkaar verder helpen in moeilijke tijden en welke uitdagingen kan de sector op de langere termijn verwachten?

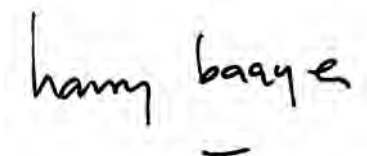
Gezien al die nieuwe ontwikkelingen leek het ons goed vervolg te geven aan de reflectie uit 2006 en mensen van buiten te vragen naar hun visie op de maatschappelijke uitdagingen van onze toekomst. Wat betekenen deze ontwikkelingen? Is de kredietcrisis een kwestie van overleven, waarin we even geen geld hebben voor nieuwe dingen of betekent de kredietcrisis het begin van de verandering? Betekent de klimaatverandering dat we onze handen voorlopig vol hebben aan de veiligheidsopgave? Of schept het psychologisch de ruimte voor nieuwe, grensoverstijgende oplossingen?

Twaalf inspirerende mensen accepteerden de uitnodiging van Tineke Huizinga, staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, om ons een antwoord te geven op deze vragen. In het volgende hoofdstuk geeft de staatssecretaris zelf haar motivatie en een eerste reflectie op de interviewresultaten. De artikelen in het hoofdstuk 'Interviews' zijn comprimeerde weergaven van de interviews, geautoriseerd door de geïnterviewden. De DVD achterin dit boekje is hierop een inhoudelijke aanvulling. Het hoofdstuk 'Restauratie... of transitie' is gebaseerd op de interviews maar komt geheel voor verantwoording van de auteurs.

Dit boekje kon tot stand komen in de eerste plaats dankzij de stuwkracht van het innovatieprogramma WINN van Rijkswaterstaat, de kraamkamer voor inspiratie, uitdagingen en acties op het gebied van waterinnovatie. In de tweede plaats dankzij de buitenboordmotor van het Netwerk Deltatechnologie, waarin private en publieke partijen hun krachten bundelen om Nederland Waterland sterker op de kaart te zetten, door versnelling van innovatieprocessen en impulsen voor een slagvaardige uitvoering van innovaties.

Deltares voert graag dit bijzondere project uit, dat past bij onze ambitie: het creëren van duurzame oplossingen door een integrale benadering van water en bodem, en een nauwe samenwerking met overheid, markt en kennispartners. Om kennis te ontwikkelen, te verspreiden en te delen kijkt Deltares achter de horizon en over de grenzen heen. Precies dat doen de twaalf geïnterviewden in dit boekje. Als u het als lezer ook doet hebben wij ons doel bereikt.

5 november 2009

Harry Baayen

algemeen directeur Deltares

Luitzen Bijlsma

hoofdingenieur-directeur Waterdienst Rijkswaterstaat

Arie Kraaijeveld

voorzitter Netwerk Deltatechnologie

Tineke Huizinga

24 september 2009
Tineke Huizinga

staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat:

"Juist in tijden van crisis blijft innoveren nodig"

Wat is uw persoonlijke missie als het gaat om de toekomst van Nederland in het perspectief van water?

Ik wil het waterbeleid zo vorm geven dat wij echt klaar zijn voor de toekomst. Dat het klimaat verandert, staat vast, hoe snel we ook de CO₂-uitstoot verminderen. In een land als Nederland moeten we daarop voorbereid zijn. Het is mijn missie om in deze periode een goede grondslag te leggen voor onze toekomst. Nederland moet ook voor volgende generaties waterveilig zijn en zeker zijn van voldoende zoetwater. Vandaar de Deltawet die dit jaar nog naar de Kamer gaat, vandaar een Deltacommissaris en vandaar ook een Deltaprogramma en niet te vergeten een Deltafonds. Daar zet ik me persoonlijk voor in.

U onderneemt zelf al heel veel actie. Waarom ben u dan toch nog benieuwd naar de mening van de mensen in deze interviewreeks?

Als het gaat om innovatie en kijken naar de toekomst dan is het heel verleidelijk om alleen bij jezelf te rade te gaan. Je bent het immers nooit met jezelf oneens. Dan kan een weg zich heel mooi uitstrekken, maar dat is wel een gevaarlijke weg. Wil je echt goede plannen maken en een goede koers uitzetten, dan denk ik dat het van het grootste belang is ook naar anderen te luisteren en iedereen vanuit zijn eigen gezichtspunt mee te laten spreken en denken. Dat was ook mijn gedachte toen ik de Deltacommissie instelde, met Cees Veerman als voorzitter. In die commissie zitten niet alleen de waterstaatkundigen, ook niet alleen planologen, maar mensen uit heel verschillende disciplines. Zij bekeken gezamenlijk welke uitdagingen er liggen in de toekomst. Mijn opdracht aan de commissie was niet alleen: hoe houden we Nederland veilig? Mijn opdracht was ook: kijk hoe we die bedreiging die op ons afkomt, kunnen gebruiken, kijk ook naar de economische mogelijkheden, kijk naar

mogelijkheden voor ecologie en energie, kijk naar mogelijkheden voor het bedrijfsleven. Kijk verder dan alleen de waterveiligheid. Dat heeft de commissie heel goed gedaan.

De geïnterviewden koppelen de verschillende ontwikkelingen en opgaven aan elkaar: zij vinden dat de kredietcrisis, duurzaamheid, schaarste in elkaars verlengde liggen en in samenhang moeten worden opgepakt, waarbij water een grote rol zal spelen. Herkent u dat?

Jazeker. Ik zie dat ook als een erkenning dat water niet zomaar 'één van de sectoren' is, maar dat water van bepalende invloed is in ons land. Wij verdienen tweederde van ons bruto nationaal product onder de zeespiegel. Een goede waterhuishouding is een voorwaarde voor het voortbestaan van Nederland. Water definieert ook voor een groot deel ons landschap en onze mogelijkheden. Maar

het blijft niet bij die erkenning, want de geïnterviewden kijken nog verder: hoe kunnen we de sector- en functieoverstijgende mogelijkheden van water dan wel benutten? Alleen al om er zo naar te kijken vind ik innovatief.

Wat betekenen actuele ontwikkeling als de kredietcrisis voor u, als het gaat om water en innovatie?

Die kredietcrisis, die er eigenlijk dwars doorheen komt galopperen, leidt hier en daar tot de vraag: moeten we ons nu niet een beetje terugtrekken op het bastion waar we altijd zaten? Maar ik heb de stellige overtuiging dat het juist in tijden van crisis, juist in tijden van economische schaarste, echt nodig is om te blijven innoveren. Bedrijven die het echt goed doen, houden budget voor innovatie, ook in de tijd dat het slecht gaat met het bedrijf, want dat is de enige manier om klaar te zijn voor de toekomst. Dat geldt ook voor ons. Die toekomst kan niet wachten, die is ook nu heel erg belangrijk.

Wat betekent duurzaamheid voor u?

Duurzaamheid is zo'n afgesloten woord. Maar tegelijkertijd is het ongelooflijk belangrijk. Ik ben het helemaal eens met één van de geïnterviewden die zei: 'We kijken niet naar duurzaamheid omdat het ons nu goed uitkomt en omdat we het toevallig handig aan een paar andere zaken kunnen

koppelen'. Nee, het is een opdracht om te zorgen dat de dingen die we doen samenhang hebben. We zijn het aan onszelf en de generaties na ons niet alleen verplicht om Nederland veilig te houden, maar ook om dat op zo'n manier te doen dat het een houdbare samenleving oplevert. Daarvoor moet je de dingen in samenhang met elkaar bekijken. Daarom moet je samenwerken. Dat is duurzaam.

Je kunt de burger actief betrekken als er in zijn directe omgeving iets gaat veranderen.

Wat doet u zelf aan die samenhangende visie en wat kan er nog meer gebeuren?

Het Deltaprogramma is een integraal programma. De opgaven worden getrokken door verschillende ministeries: niet alleen Verkeer en Waterstaat, maar ook Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. De Deltacommissaris zal iemand zijn die moet zorgen voor verbinding, die zorgt dat de vaart erin blijft en die waar nodig door kan zetten. Deze persoon heeft toegang tot alle ministeries en ook de bevoegdheid om zaken te agenderen in

de ministeriële stuurgroep van de betrokken departementen. Diezelfde integraliteit zou eigenlijk ook voor het Deltafonds moeten gelden. Want het Deltafonds, vanaf 2020 gevoed met tenminste één miljard euro per jaar, geldt nu alleen voor de waterveiligheid. Het zou natuurlijk een prachtig toekomstbeeld zijn als je in de toekomst ook dat fonds verbreedt. Dat daar niet alleen geld voor de waterveiligheid maar ook geld uit andere bronnen voor andere doelen in komt. Maar dat is nu nog toekomstmuziek.

Wat voor mogelijkheden ziet u om onderwerpen als energie, veiligheid, watervoorziening, landbouw en ruimtelijk serieus te combineren?

Per regio liggen er natuurlijk verschillende kansen. Een mooi voorbeeld van zo'n kansrijke combinatie vind ik de aanpak van de Afsluitdijk. Nu de Afsluitdijk op de schop moet, hebben we een brede uitvraag gedaan: kom met brede visies voor wat er nog meer kan gebeuren dan alleen het versterken van die dijk! Dat kun je niet als overheid alleen, daarvoor heb je het bedrijfsleven nodig, de kennisinstituten, belangengroepen, burgers. Aan de vier consortia die inmiddels hun plan hebben gepresenteerd, neemt niet alleen het bedrijfsleven deel, maar ook overheden, milieuorganisaties en kennisinstituten. Dat levert geweldige kansen op, bijvoorbeeld voor duurzame energie, recreatie,

landbouw, visserij en natuur. Zo werken we samen aan de inrichting van ons land, zo bouwen we aan een duurzame toekomst.

Toch is 'samenwerken' gemakkelijker gezegd dan gedaan: een van de belangrijkste belemmeringen voor innovaties is de verdeling van budgetten over verschillende potjes.

De financiering moet onderdeel zijn van een plan, anders is het al snel luchtftietserij. VenW stelt voor de Afsluitdijk geld voor de waterveiligheid ter beschikking, maar dat neemt niet weg dat andere partijen, bedrijven en overheden voor andere functies ook een bijdrage kunnen doen. Daarvoor is een open gesprek nodig met alle betrokkenen, ook de burger. Het vraagt een nieuwe manier van werken, waarop ook het Deltaprogramma zich richt.

Hoe gaat u de burger betrekken?

Je kunt de burger actief betrekken als er in zijn directe omgeving iets gaat veranderen. Nodig de burger vroeg in het proces uit om te praten. Laat hem de mogelijkheden zien, stel hem op de hoogte van de vorderingen van het proces, zoals bijvoorbeeld in Ruimte voor de Rivier gebeurt. Het is belangrijk dat de burger het gevoel heeft dat hij mag zeggen wat hij vindt en dat hij weet wat er gebeurt. Daarnaast zie ik het nog wel als een uitdaging om

Water moet weer in de harten van de mensen komen.

het belang van water voor ons land weer helderder op het netvlies van mensen te krijgen. We hebben de dreiging van het water zo goed weggemas-seerd door de maatregelen die we nemen, dat de Nederlandse burger een beetje vergeten is dat Nederland bestaat ondanks het water én dankzij het water. Water moet weer in de harten van de mensen komen.

Herman Wijffels en Cees Veerman verwachten de echte veranderingen in onze maatschappij van de zelfstandige burger, niet alleen van de overheid of het bedrijfsleven. Hoe ziet u dat?

Ik wil zo graag dat het belang van water meer tussen de oren komt van de mensen, dat er op school meer over 'Nederland Waterland' gesproken wordt. Wij zijn een land met veel kennis van het water en we hebben wat dat betreft de wereld ook wel wat te bieden. Daarom moet water weer meer bij ons nationale bewustzijn gaan horen. De overheid kan daar wel wat aan doen, bijvoorbeeld in het onderwijs. Maak de jeugd enthousiast voor water, laat

hen jaarlijks meedingen naar de internationale Stockholm Water Prize. Ik kijk ook naar het kennisinstituut Deltares: want de volgende stap is natuurlijk dat er veel meer mensen kiezen voor een studie op het gebied van water. Die mensen en hun kennis hebben we hard nodig.

U zei net: "Nederland heeft de wereld iets te bieden". Wat precies, en hoe?

Wij hebben een enorme kennis van water. Studenten uit de hele wereld komen naar Delft om in het UNESCO-IHE Institute for Water Education een opleiding in water te volgen om die kennis vervolgens in eigen land toe te passen. Die oud-studenten kom ik overal tegen in de landen die ik bezoek. Wij hebben onze universiteiten, onze kennisinstellingen. Nederlanders zijn met water groot geworden. Water is deel van ons erfgoed. Onze overlegstructuur - het poldermodel - danken we aan de voortdurende noodzaak om met elkaar in overleg te raken omdat we er nu eenmaal met elkaar voor moesten zorgen dat onze polders droog bleven. Je kon gewoon het risico niet nemen dat je hooglopende ruzie had met je burens. Nederlanders zijn gewend steeds vooruit te kijken naar welke uitdagingen we het hoofd moeten bieden om over honderd jaar nog een land te zijn waar we veilig kunnen wonen, werken en leven. Daarom onderhoud ik nauw contact met vijf delta's die door de klimaatverandering vergelijkbare uitdagingen tegemoet

zien. Wij moeten onze kennis uitwisselen en komen tot een platform, de Delta Alliance, waarin we elkaar helpen. Overigens kunnen we ontwikkelingslanden niet alleen dienen met kennis, maar we kunnen daar ook kennis opdoen die we weer kunnen vermarkten. Daarin zie ik veel kansen voor ons bedrijfsleven.

Welke kansen ziet u dan voor het bedrijfsleven in internationaal perspectief?

Toen ik een paar maanden geleden in Bangladesh was samen met minister Koenders (Ontwikkelingssamenwerking), hebben we gekeken hoe we met waterkennis uit Nederland kunnen helpen. Bangladesh is natuurlijk ook zo'n delta die bedreigd wordt door klimaatverandering: niet alleen door de zeespiegelstijging maar ook door de cyclonen en de enorme stormen daar. Hoe kunnen we de Nederlandse waterkennis, van Rijkswaterstaat, kennisinstellingen en bedrijven daar toepassen? Maar dat is geen eenrichtingverkeer! Tijdens dat bezoek vertelde een minister uit Bangladesh dat zij twee soorten rijst hebben ontwikkeld die kunnen gedijen op een zilte bodem. Net als wij moeten zij en landen als Indonesië zich aanpassen aan een steeds zilter wordende bodem en ontwikkelen zij daar goede ideeën. Zo zie je hoe belangrijk het is om elkaar op te zoeken en te kijken wat je van elkaar kunt leren. Aan de andere kant zijn daar

natuurlijk ook de contacten met de VS waar het Nederlandse bedrijfsleven een buitengewoon goede naam heeft als het gaat om kennis van de waterveiligheid. Daar liggen ook grote kansen voor ons bedrijfsleven.

U koppelt landbouw aan de wateropgaven. Zijn er meer combinaties denkbaar?

Waterkracht is natuurlijk van oudsher bekend als energieopwekker. Denk aan het verloop van het bekenstelsel op de Veluwe, dat ooit de hele papierindustrie van energie voorzag. In deze tijd zijn voor de combinatie water en energie nieuwe vormen denkbaar, zoals getijde-energie en zoet-zoutovergangen. Een heel andere voor de hand liggende combinatie is water en voedsel: die kun je niet van elkaar scheiden. Een mooi voorbeeld zag ik wederom in Bangladesh waar burgers worden gestimuleerd om zelf de polders te gaan onderhouden. Die opdracht komt vooral op de schouders van de vrouwen terecht. Dat geeft hun verantwoordelijkheid en kracht, omdat ze dragers worden van de veiligheid. Tegelijkertijd zorgen ze daarmee

Water en voedsel: dat kun je niet van elkaar scheiden.

niet één keer per jaar voor een oogst, maar twee en soms zelfs drie keer per jaar. Zo houdt alles met elkaar verband en dat vind ik het beste bewijs dat je nooit sectoraal moet kijken naar water, maar integraal.

Bob Goudzwaard riep op om 'water als randvoorwaarde te zien'. Bent u dat met hem eens?

Dat doen we eigenlijk al, maar soms wordt daar door sommigen nog een beetje angstig naar gekeken. Waarschijnlijk omdat water vroeger als laatste kwam. We waren gewend om het waterpeil aan te passen als we ergens wilden boeren. Maar dat kan niet meer, want dan geef je het water niet de plek die het toekomt. Water als randvoorwaarde betekent kijken naar hoe het water stroomt en welke eisen de waterhuishouding stelt. Vervolgens kunnen we integraal bekijken hoe die boer toch kan blijven waar hij zit zonder het waterpeil te ver te verlagen waardoor we bodemdaling krijgen en ergens anders problemen veroorzaken. Dat leidt tot een situatie van geven en nemen. Niet langer vechten tegen het water, maar leven met het water. Dat is de manier waarop we in de toekomst moeten werken. Water als randvoorwaarde? Ja!

Hoe krijgen we bedrijven zover dat ze integraal en over hun sector heen kijken?

Ik denk dat bedrijven het beste actief te maken

zijn als je een praktische uitdaging neerlegt zoals voor de Afsluitdijk. Wil je als bedrijf daaraan succesvol meedoen, dan moet je anderen opzoeken. Duwen helpt nooit. Mensen laten zich niet duwen, bedrijven laten zich niet duwen. Je moet de uitdaging concreet neerleggen, laten zien wat de opgave is! Dan wordt het iets waar bedrijven plezier in hebben en waar ze hun tanden op stuk willen bijten.

Ik denk dat bedrijven het beste actief te maken zijn als je een praktische uitdaging neerlegt zoals voor de Afsluitdijk.

Uschi Eid bracht een grote uitdaging in deze interviewreeks naar voren: waste is not waste but a resource, dus afval zien als een grondstof. Hoe ziet u dat?

Op het terrein van afvalwater zijn vooral onze waterschappen al zeer actief. We weten bijvoorbeeld dat fosfaat een eindige grondstof is die we wel nodig hebben voor onze landbouw. In urine zit veel fosfaat. Een eindige grondstof zou je dus weer terug kunnen winnen uit afval. Zo geloof ik dat er veel

meer mogelijkheden zijn voor het hergebruik van afval. Dat is niet alleen voor onze eigen duurzame toekomst van belang, maar zeker ook in internationaal perspectief. Uschi Eid noemde daarnaast de noodzaak van een goede sanitatie: gewoon goede toiletvoorzieningen. Iets wat wij beschouwen als een basisvoorziening is in de derde wereld helemaal niet vanzelfsprekend. Voor vrouwen in de derde wereld is sanitatie echter wel een randvoorwaarde om zich te kunnen ontplooiën en ontwikkelen. Ook daaraan kunnen wij bijdragen.

Wat wilt u graag dat er met het boekje gaat gebeuren?

Ik hoop natuurlijk dat de interviews met deze twaalf mensen, die vanuit hun eigen inzicht en hart naar onze uitdagingen kijken, door velen worden gelezen. Ik hoop vooral dat het boekje inspireert tot innovatie. Een van de geïnterviewden zei: 'Innovatie vereist creativiteit, een zekere nieuwsgierigheid en een zeker doorzetten'. Niet iedereen zit zo in elkaar, maar we hebben absoluut mensen nodig in de waterwereld die wél zo in elkaar zitten. En gelukkig zijn ze er ook! Ik hoop dat dit boekje ook die mensen zal inspireren en dat zij anderen, die wat minder innovatief zijn ingesteld, toch tot het besef zullen brengen: Nederland en water, dat betekent natuurlijk doorgaan op de weg zoals we altijd gedaan hebben, maar wel met een open oog voor hoe het ook anders kan, een open oog voor

ontwikkelingen en uiteindelijk een open oog voor de toekomst. Wij leven in Nederland niet alleen voor nu en voor onszelf, wij leven ook voor toekomstige generaties. Wij hebben de opdracht - om dat ellendige afgesleten woord maar weer te gebruiken - te zorgen dat we een duurzame wereld voor onze kinderen kunnen achterlaten.

Herman Wijffels

1 september 2009
Herman Wijffels

econoom, vml. voorzitter hoofddirectie Rabobank, vml. voorzitter SER, vml. bewindvoerder Wereldbank,
 hoogleraar 'Duurzaamheid en maatschappelijke verandering' Universiteit Utrecht:

"Nieuw waardepatroon is hét keringspunt"

Hoe ziet u de ontwikkelingen die op dit moment plaatsvinden in de wereld en hoe zouden wij daarmee moeten omgaan?

De wereld is in crisis. Ik heb me de afgelopen jaren bij de Wereldbank mogen verdiepen in de spanning die is ontstaan tussen de wijze waarop wij nu met 6,5 miljard mensen op deze wereld leven en ons ecosysteem. We zien tal van plaatsen waar de voorraden worden uitgeput, natuurlijke hulpbronnen worden aangetast. Er is sprake van verzilting, van verwoestijning van landbouwgronden, er is sprake van ontbossing, van opsouperen van zoetwatervoorraden, er is klimaatverandering, intensivering van weerpatronen. Kortom: we zitten in een fase waarin we opnieuw heel diepgaand moeten kijken hoe we op een goede manier in harmonie met onze natuurlijke omgeving in de komende periode kunnen leven met 6,5 miljard mensen nu, en misschien wel 9 miljard in de toekomst. Dat betekent dat we de uitgangspunten, waarop onze

economie en onze tegenwoordige manier van leven is gebaseerd, grondig moeten herzien. En laat het toeval zijn of niet: we hebben inmiddels de kennis verworven om dat te doen.

Ik heb u horen zeggen dat de verschillende uitingen van de wereldcrisis eigenlijk met elkaar zouden moeten worden verbonden. Wat bedoelt u daarmee?

Het is mijn stelling dat er een gemeenschappelijke basis onder zit. De kredietcrisis is ontstaan doordat we krediet gaven aan mensen die niet in staat waren om dat krediet terug te betalen en de rente daarover op te brengen. We gingen voorbij aan het feit dat dat niet zomaar kon. Hetzelfde gebeurt met de wijze waarop we omgaan met de aarde. We leven voorbij de limieten van wat deze aarde duurzaam kan hebben. Dus we moeten patronen ontwikkelen die op twee manieren aanpassingen betekenen. Ten eerste moeten we een manier van

werken ontwikkelen waardoor we onze ecosystemen minder belasten. Ten tweede moeten we een methode ontwikkelen waardoor we het draagvermogen van onze ecosystemen versterken. Dat betekent bijvoorbeeld niet alleen maar de resterende bossen die er in de wereld nog zijn handhaven, maar ook grote herbebossingsprogramma's uitvoeren. En dat heeft weer invloed op de capaciteit van het land om water vast te houden. Het is van levensgrote betekenis, niet alleen voor zuivering van water maar ook voor het watermanagementsysteem, voor de landbouw, enzovoort.

Welke veranderingen verwacht u op het gebied van de landbouw?

We zouden moeten gaan werken vanuit de kringloopgedachte. De eerste stap daarin is dat we, voor wat betreft onze energievoorziening, leren oogsten uit de kosmische kringloop van zon, aarde, wind en water. Vervolgens moeten we onze

materiële behoefte ook in die kringloop plaatsen. Dat wil zeggen dat we zoveel mogelijk van die materie halen uit biomassa. En daar komen we bij de landbouw terecht. Volgens mij is een *'biobased economy'* het toekomstperspectief. Daarna kunnen we met de hulp van opkomende nanotechnologie van biomassa alle soorten materialen maken die we nodig hebben. En wel volgens de *cradle to cradle* kringloop, waarin producten aan het einde van hun levenscyclus gebruikt worden voor de volgende productieserie. We moeten nu naar een vorm van *mimicking nature*. En de natuur heeft geen afval!

Wie kan ons leren om zo om te gaan met de natuur?

Dat zullen we zelf moeten leren en zelf moeten doen. Het aardige is dat we alle kennis en technologie die daarvoor nodig is, in beginsel nu beschikbaar hebben. We hebben veel nieuwe ideeën in de biologie die heel cruciaal zijn voor de vormgeving van de volgende fase.

De industriële tijd is gebaseerd op de machinetafoor. Mechanistisch denken, Newtoniaans denken, statische atomistische fysica om het maar zo te zeggen. Specialisatie, ook in de wetenschap: steeds meer weten over steeds minder. We komen in een tijd waarin we in de fysica, de natuurkunde, de overstap maken naar de kwantumfysica. We leren dat alles aan elkaar gerelateerd is, ook in de

natuur. Dus moeten we in ons hele maatschappelijke stelsel naar relationele uitgangspunten. De *'homo economicus'* moet ook bij het oud vuil. Puur economisch redeneren vanuit het beperkte egobelang in de wereld van de 21ste eeuw kan niet meer, want alles is met elkaar verbonden. Als het niet goed gaat in Afrika, als daar de klimaatverandering grote droogtes en grote overstromingen veroorzaakt, dan moeten we met z'n allen zorgen dat we daar investeren in de waterhuishouding, enzovoort. Daardoor middelen we de verschillen uit en kunnen de mensen daar een menswaardig bestaan leiden.

„We leven voorbij de limieten van wat deze aarde duurzaam kan hebben.“

Wat betekent die nieuwe manier van denken voor bedrijven die gewend zijn winst als doel te hebben?

Wat is de maatschappelijke relevantie van bedrijven? Die is volgens mij niet dat sommige mensen in die bedrijvigheid een mandaat hebben om zichzelf te verrijken. Elk bedrijf is een maatschappelijk organisme. We hebben een stelsel van ondernemingsgewijze productie om dat stelsel bijdragen te laten leveren aan het functioneren en

ontwikkelen van de samenleving. We zijn daarvan afgedwaald, met name in de afgelopen paar decennia, waar winst als het absolute doel is gesteld. Maar winst is een intermediair doel. Winst is een manier om consumptie te voeden en is ook een manier om te meten of bedrijven op een efficiënte manier de maatschappelijk toegevoegde waarde leveren. Want als je toegevoegde waarde levert, dan is er wat te verdelen. Dan heeft de afnemer van de producten iets en degene die levert mag ook iets hebben.

Kunnen de banken duurzaamheid bevorderen?

Banken - weliswaar op een private basis - spelen een infrastructurele rol in de samenleving. Als de samenleving de weg van duurzaamheid wil gaan, dan moeten de banken voor de financiële instrumenten en middelen zorgen om die ambitie waar te maken. Ik schat in dat veel financiële instellingen met enige argwaan kijken naar de op fossiele brandstoffen gebaseerde energiehuishouding. Omdat we weten dat bepaalde vormen van emissies schadelijk zijn voor ons allemaal. Bovendien zal er in het Kopenhagenakkoord heel waarschijnlijk een prijs op uitstoot van CO₂ komen. Combineer dat met de recessie die we nu beleven, met een teruglopende vraag naar olie, hoewel de olieprijs nog boven de \$70 zit. Als de economie zou aantrekken - en in ontwikkelingslanden gaat dat zeker

gebeuren - dan zullen we zien dat de prijzen verder gaan oplopen. Duurzame energie zal dan al vrij snel competitief zijn. Als je als financier dan een installatie moet financieren die nog twintig of dertig jaar meemoet, dan krab je wel even achter je oren.

Wat kan de overheid doen?

Wetende dat er maar één toekomst is, en dat is een duurzame toekomst, zou de overheid nieuwe technologieën moeten bevorderen. Dat die als het ware worden geholpen om versneld competitief te worden door de uitfasering van de oude technologieën ook te bevorderen. Dat kan door een CO₂-heffing in te voeren. Of bijvoorbeeld door het aantrekkelijk te maken om als particulier je eigen elektriciteit te produceren. Mijn beeld van wat er in de komende drie, vier decennia moet gebeuren, is onder meer dat we de hele gebouwde omgeving in Nederland energie-neutraal maken. Dat wil zeggen dat de gebouwen in dit land net zoveel energie produceren als nodig is om ze in de winter te verwarmen, ze in de zomer te koelen en de apparaten van energie te voorzien. Dat kan! Dat is een ruimtelijke, een bouwkundige en een waterbouwkundige opgave die veel lokaal verankerde banen oplevert, in termen van bouw-, installatie- en onderhoudsactiviteiten. Combineer dat nu eens met het ongemak dat op dit moment in de samenleving wordt gevoeld: dat mensen eigenlijk de greep op hun eigen leven kwijt geraakt lijken te zijn, dat ze

bang zijn voor de concurrentie van India en China, dat er banen verdwijnen. Mijn stelling is dat veel mensen daar politiek uiting aan geven door achter dwaallichten aan te lopen. Als je die mensen perspectief wilt geven, dan moet je al die opgaven in één nieuw samenhangend concept onderbrengen, met aandacht voor de sociale en economische aspecten. Dat is hét keringspunt voor ons land, dat is cruciaal.

Dit geldt in zekere zin ook voor onze hele waterhuishouding, de waterwerken, de beveiliging tegen het water, daar ligt een heleboel werk, waarvoor we in dit land beter passen in onze omgeving. Waardoor we meer grip hebben, ook op lokaal niveau, op wat voor ons van belang is.

Hoe pakken we dat aan, zo'n samenhangend concept?

Daar zitten we met een bestuurlijke orde en een denken dat nog het stempel draagt van de vergaande specialisatie uit het industriële tijdperk. Waar iedereen op zijn terrein, in zijn koker, werkend met de paardenbril op, zijn dingen doet. De volgende fase van creëren van maatschappelijke ontwikkeling en vooruitgang is afhankelijk van onze capaciteit om verschillende terreinen van het leven met elkaar in verband te brengen. We moeten geïntegreerde werken maken waarin het economische, het sociale en het ecologische in een goed verband met elkaar worden bekeken en

„Dit is niet een tijd van continuïteit, maar een tijd waarin trendbreuken ontstaan.“

opgelost. Zo ben ik al heel lang voorstander van integratie van Ruimtelijke Ordening en Verkeer en Waterstaat. Want de meest structurele elementen in de delta zijn water en de verkeersassen. Als je dus effectieve ruimtelijke ordening wilt doen, dan moet dat wel vanuit één geïntegreerde visie gebeuren en niet vanuit twee of meer benaderingen en visies.

Is het dan aan de wetenschap om het initiatief te nemen?

Dit is niet een tijd van continuïteit, maar een tijd waarin trendbreuken ontstaan. En de officiële wereld - of het de wetenschap is, of de bedrijven of de overheid - is heel slecht in het tot stand brengen van trendbreuken. Dus dit zal gebeuren van onderop, door mensen in de samenleving die gewoon hun dagelijkse leven leiden. Gewoon omdat het oude niet meer levert wat ze eigenlijk willen. Zij zijn daar op het ogenblik al mee bezig. Zo is *cradle to cradle* ontstaan. En zo hebben we in dit land

inmiddels zo'n 350 ondernemingen die allerlei apparatuur maken voor duurzame energieproductie. Pas als dat nieuwe waardepatroon, dat verbonden is met de notie van duurzaamheid, tot wasdom is gekomen, gaan de officiële delen van deze wereld aan de slag.

Ik ben al heel lang voorstander van integratie van Ruimtelijke Ordening en Verkeer en Waterstaat.

Kunt u concrete voorbeelden geven van opgaven op het gebied van Verkeer en Waterstaat?

Laat ik twee voorbeelden noemen. Dit land is naar mijn idee het meest geschikte land van heel West-Europa als het gaat om elektrische mobiliteit. Want zelfs met de nu nog beperkte accutechnologie kun je zo'n tweehonderd tot tweehonderdvijftig kilometer rijden. De gemiddelde afstand die een Nederlandse auto per dag aflegt, is geloof ik dertien kilometer. Daarnaast zijn we een zeer dichtbevolkt land, eigenlijk één grote urbane zone met aanmerkelijke luchtvervuilingsproblemen als gevolg van grote mobiliteit en geluidsvervuiling. Die problemen kun je allemaal in één klap oplossen

door zwaar in te zetten op elektrische mobiliteit. Nog zo'n voorbeeld: de Afsluitdijk vraagt om een integraal concept, waarbij we de verdediging tegen het water op orde brengen, waarin we economische mogelijkheden zoals energieproductie en recreatie bouwen en eventueel nog andere mogelijkheden openhouden. Zo kunnen we een integrale benadering kiezen voor de meest basale taak in ons land, en dat is de voeten droog houden.

Nederland kan wereldwijd een voorbeeldrol vervullen door te laten zien hoe je op een goede manier in delta's kunt leven. In de klimaatverandering liggen nieuwe uitdagingen. En dan liggen er ook mooie kansen om kennis en wat daarbij hoort in de komende periode te exporteren.

Op het gebied van innovatie wijzen het bedrijfsleven en de verschillende overheden nog weleens naar elkaar: wie financiert, wie neemt welke rol op zich?

De interactie tussen bedrijfsleven en overheid is van het grootst mogelijk belang voor een goede taakverdeling op het gebied van onze waterhuishouding. Daarom is Deltares ook gecreëerd. Ik mocht destijds de commissie voorzitten die de grote technologische instituten evalueerde. Wij adviseerden om een einde te maken aan de versnippering van de verschillende instituten op het gebied van waterbeheer en waterhuishouding, daarvan in ieder geval een samenwerkend geheel te maken

en te zorgen voor een sterke verbinding met het bedrijfsleven. De terugkoppelingen die ik ervan krijg zijn positief maar dat wil niet zeggen dat we er op dat gebied al zijn. Het rapport Veerman heeft in politiek opzicht wel geholpen. Maar toch zijn we ons er in Nederland nog niet breed van bewust dat we voor nieuwe grote opgaven staan op het gebied van waterbeheer en waterhuishouding. Daarvoor zullen we op een aansprekende manier met projecten moeten komen zodat mensen zien dat die onze levenskwaliteit in deze delta versterken.

Realiseert het bedrijfsleven zich de noodzaak van de geïntegreerde aanpak die u voor ogen hebt?

Ook de mensen in het bedrijfsleven zijn onderweg. Het gaat allemaal niet sprongsgewijs, het is een ontwikkelingsproces. Ik kijk naar het leven als een zich ontwikkelend geheel. Elke keer weer kom je in dat ontwikkelingsproces op het punt waar oude methoden niet meer goed genoeg zijn. In zo'n soort situatie zitten we op het ogenblik. Bewustzijnsontwikkeling is de drijvende kracht in dat hele evolutionaire proces. Stap voor stap worden we bewuster, begrijpen we steeds meer hoe het leven en hoe het universum in elkaar zit. We moeten nu niet meer specialistisch ontwerpen als in de industriële tijd, maar we moeten ontwerpen in die samenhang. Omdat we inmiddels beter begrijpen dat die samenhang er is.

U doet in feite een persoonlijke oproep aan de 17 miljoen mensen hier in Nederland.

Nu zal een aantal van hen die urgentie wel voelen, maar een heleboel mensen niet. Hoe kunnen we daaraan iets doen?

Eerst wil ik stellen dat ik wel optimistisch ben over wat er op dat terrein aan het gebeuren is. Uit sociologisch onderzoek blijkt dat in nogal wat landen inmiddels een kwart van de bevolking op deze manier naar dingen kijkt of begint te kijken en daar ook het persoonlijk leven op inricht. Obama is juist door dat electoraat met die waardepatronen tot het presidentschap gekomen. Hij is de politieke reflectie van die opkomende cultuurbeweging, de zogenaamde 'cultural creators'. Die groep is in Nederland ook in de orde van grootte van 25%. Je ziet bijvoorbeeld dat, ondanks de crisis, de markt voor biologische producten het nog steeds goed doet. Dat proces van bewustzijnsontwikkeling is autonoom en heeft nog geen politieke vertaling gekregen. Die mensen vind je in alle politieke partijen. Die groep is nog niet groot genoeg om de macht mee te vormen. Bedrijven gaan die ontwikkeling ook interessant vinden. Langzaam maar zeker begint duurzaamheid business te worden.

Hoe snel zal die verandering in de hele maatschappij merkbaar zijn?

De urgentie van de ontwikkeling van een duurzame samenleving is groot. Daar hebben we niet een

paar eeuwen de tijd voor. Eerlijk gezegd denk ik zelf nog maar een paar decennia, ongeveer zo lang als we nodig hadden om onze verzorgingsstaat na de oorlog op te bouwen. We zitten nu in de incubatiefase.

Maar winst is een intermediair

doel. De 'homo economicus' moet ook

bij het oud vuil.

Hoe zien we die verandering straks aan de deltatechnologie?

De manier waarop we met onze verdediging tegen het water zijn omgegaan, draagt het stempel van de industriële tijd. Wat we nu aan het leren zijn - en dat zit in het rapport van Veerman - is dat we ons op een veel flexibeler, veel organischer manier tegen het water moeten verdedigen. Dat we elementen van accommodatie inbouwen, voor bijvoorbeeld een grote aanvoer vanuit het achterland. Of dat we in onze waterbeheerssystemen combinaties maken met natuur, recreatie en landbouw. Geïntegreerde samenwerking is een van de grootste uitdagingen van de komende tijd.

Uschi Eid

13 augustus 2009

Uschi Eid

vice-voorzitter United Nations Secretary-General's Advisory Board on Water and Sanitation,
lid van Bündnis 90/Die Grünen in de Deutscher Bundestag, vml. staatssecretaris voor het ministerie
van Economische Samenwerking en Ontwikkeling onder bondskanselier Gerhard Schröder:

"Waste is not waste, but a resource"

Wat is uw visie op duurzame ontwikkeling in relatie tot water en delta's?

De eerste keer dat ik van duurzame ontwikkeling hoorde was in de bosbouw, waar ik leerde dat je nooit een boom omhakt zonder een nieuwe te planten. Inmiddels betekent duurzame ontwikkeling voor mij dat de generaties die nu op aarde leven zich zo gedragen dat we onze natuur, onze omgeving, onze natuurlijke hulpbronnen behouden, dus dat we niet de lucht, de aarde of het water mogen vervuilen of de grond volstoppen met beton, zodat de toekomstige generaties een gezond leven kunnen leiden.

Wat is in uw ogen een bedreiging voor die duurzame ontwikkeling?

De grootste verspiller van water is de landbouw. Om daaraan iets te doen, hebben we geweldig veel innovatie nodig. Een belangrijke bedreiging zijn wij zelf, als burgers, maar ook onze overheden en industrieën. Op de Wereldtop in 1992 waren alle

landen ter wereld het erover eens dat een duurzame toekomst noodzakelijk is. Iedereen ondertekende massaal de verklaring. Maar we zien nu dat niet iedereen zich houdt aan de intenties die toen zijn uitgesproken. Als de rijke, geïndustrialiseerde landen een goed voorbeeld laten zien, dan pas zullen de ontwikkelingslanden volgen. Maar grijp me goed: rijksoverheden dragen die verantwoordelijkheid niet alleen! Ook burgers en de lagere overheden zijn verantwoordelijk! Denk maar aan de afvalwaterbehandeling in grote steden. Ik denk dat Nederland een grote taak heeft in het overdragen van kennis. Dan bedoel ik niet alleen het letterlijk overzetten van technologie die hier is ontwikkeld, maar ook het ontwikkelen van model-op-maat met onze partnerschappen.

Hoe kunnen de westerse landen een voorbeeld stellen?

Water moet een onderwerp zijn dat het hart van

de mensen raakt. Om de Millennium Development Goals te halen, moet in 2015 het aantal mensen dat geen beschikking heeft over water en basis sanitatie gehalveerd zijn! Het verbaast me steeds opnieuw dat water niet hoog op de agenda staat. Ooit stak men in de krant de draak met mijn uitspraak dat ik de wereld zou willen redden door nieuwe toiletten te plaatsen. Maar natuurlijk wil ik de wereld redden door meer toiletfaciliteiten te regelen! Vrouwen verliezen hun waardigheid als ze geen toiletten hebben voor hun privacy. Bovendien wordt ons ecosysteem bedreigd doordat 70-80% van het afvalwater rechtstreeks de natuur in gaat. Elke dag sterven 5000 kinderen door slecht water. Ik begrijp niet waarom daartegen geen publiek protest komt.

Zouden campagnes helpen, of zouden we als westerse landen gewoon het goede voorbeeld moeten geven?

De campagnes richten zich niet op de kern van het probleem. We moeten ons richten op de vraag hoe het water in ontwikkelingslanden te krijgen bij die mensen die het nodig hebben. Het is geen kwestie van wel of niet privatiseren of iets anders. Dat geldt ook voor het klimaatdebat: de focus lag altijd op het reduceren van de CO₂-uitstoot, maar waterbesparing moet net zo zwaar wegen als energiebesparing. Omdat het klimaat verandert, de bevolking blijft toenemen en de vervuiling blijft doorgaan, zullen we moeten inzien dat we veel te veel water verspillen. Politici en de media moeten water meer in het publieke debat en onder de aandacht brengen.

De tijd is voorbij dat de schaarse watervoorraden gratis kunnen blijven.

Zouden wij ons verantwoordelijk moeten voelen voor de ontwikkelingslanden?

Nee, ik vraag wel om verandering, maar wij moeten de verantwoordelijkheid niet op ons nemen. In de ontwikkelingslanden zitten regeringen die gekozen zijn. Zij zijn verantwoordelijk voor een goede binnenlandse politiek. Zij zijn ervoor verantwoordelijk

om hun eigen land te ontwikkelen op een duurzame manier. Wij kunnen onze kennis aanbieden en delen als ze erin geïnteresseerd zijn. Als soevereine landen zijn zij ondertekenaars van al die internationale verdragen en dus zijn ze ook verantwoordelijk voor het implementeren daarvan. En als ze niet genoeg geld hebben of een tekort aan hulpmiddelen, kunnen we ze misschien helpen.

Voor een mondiale rechtvaardige verdeling wil ook onze staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat zich sterk maken. Welke boodschap zou u haar willen meegeven?

Toen ik jullie staatssecretaris Tineke Huizinga in Istanboel hoorde spreken, was ik onder de indruk. Ik denk dat ze op het juiste spoor zit en dat ze ervoor moet zorgen dat Nederland een leidende rol op zich neemt in de watersector, omdat Nederland onvergelijkbaar is met andere landen. Jullie land heeft bijvoorbeeld in 1953 enorm geleden onder de grote kracht van het water en is daardoor gedwongen deze problemen het hoofd te bieden. Daarmee hebben jullie een enorme hoeveelheid ingenieurskennis opgedaan. Dát innovatiepotentieel moet Nederland delen in multilaterale netwerken. Nodig alsjeblieft de rest van de wereld uit om samen te werken en om jullie kennis en ervaring te gebruiken.

Op welke onderwerpen moeten we ons richten?

Landen als Bangladesh moeten zich ook beschermen tegen het water, maar zullen niet in staat zijn om dat op jullie manier te doen; ze kunnen zich niet gewoon 'bedijken' zoals jullie dat in Nederland hebben gedaan. Daarom zullen die landen een kostenefficiënte technologie moeten ontwikkelen die past bij hun sociaaleconomische voorwaarden. Onze wetenschappers en ingenieurs zouden kunnen helpen om innovatieve maatwerkoplossingen te vinden voor die specifieke situaties, en de overheid zou die ontwikkeling kunnen betalen. Een ander onderwerp is sanitatie. We kunnen het ons niet meer veroorloven om water te gebruiken als een transportmiddel voor menselijke uitwerpselen, dus moeten we totaal andere methoden ontwikkelen voor de verwerking van menselijke en dierlijke feces. We moeten de voedingsstoffen uit feces halen, deze als kunstmest gebruiken in de agrarische sector. Onze fosfaatvoorraad zal op een dag ook verdwijnen. Hoe kunnen we de omslag maken dat we afval als iets interessants beschouwen? Afval is geen afval, afval is een grondstof! Onze grootste uitdaging is om afval bruikbaar te maken, zodat we het kunnen teruggeven aan technische of biologische kringlopen.

Wie moet dan de eerste stap zetten? Overheden, bedrijfsleven,

kennisinstituten, de burger...?

We mogen mensen met goede ideeën niet meer naar huis sturen met de mededeling: 'je moet jezelf eerst bewijzen', want dat is de dood in de pot voor innovatie. Bied experimenteer ruimte aan, financier pilotstudies, want die zijn essentieel. Overheden moeten de uitdagingen van vandaag durven aangaan door nieuwe technologie te gebruiken en risico's te nemen, ook met belastinggeld. En zodra de pilotstudies goede resultaten opleveren, laten we het over aan de markt en de gemeenschap om die producten commercieel te benutten. Daarnaast moeten overheden ook ontmoetingen tussen experts mogelijk maken. Géén internationale conferenties! Want u weet: *'a conference a day keeps development away!'* Maar het is wel zinvol experts samen te laten werken aan specifieke problemen in ontwikkelingslanden.

Welke uitdaging ligt er voor de technisch-wetenschappelijke instellingen?

Ik ben een voorstander van publiek-private samenwerking en partnerschap. We moeten alle goede ideeën gebruiken, of ze nu uit de markt, uit de overheid of de kenniswereld komen, en we moeten vooral ook de Willie Wortels onder ons de ruimte geven, ook als ze niet specifiek in een professionele structuur opgenomen zijn. Daarvoor moeten de technisch-wetenschappelijke instellingen zich open stellen.

We hoorden net het nieuws over de afvalberg in de Sargasso Sea. Is de vervuiling van de oceanen een probleem voor ons en hoe zouden wij ons dat moeten aantrekken?

De vervuiling van de oceanen is een heel grote uitdaging voor ons. De oorzaken van dat probleem zijn niet alleen de schepen die hun afval dumpen in zee, of de ongelukken met olietankers, maar ook de landen die hun afvalwater rechtstreeks afvoeren naar de oceaan. Sommige landen die het zwaarst lijden door hongersnood en armoede, vernie-

Of course, I want to save the world by planting toilets!

tigen tegelijkertijd visgebieden die een essentiële voedingsbron zijn! Daarom is het zo belangrijk om te investeren in afvalwaterbehandeling. Iedere dollar die je investeert, kan tussen de 9 en 30 dollar opleveren, afhankelijk van de techniek die je gebruikt. Daarom moeten waterministers met hun ministers van Financiën gaan praten, zodat de financiële departementen ervan overtuigd raken dat investeringen in afvalwaterverwerking zichzelf ruimschoots terugbetalen. Maar ook wij in Europa moeten ons, mede in het licht van de klimaatverandering, eens goed achter de oren krabben of

onze hele watervoorzienings- en afvalwaterbehandelingssysteem wel duurzaam is. Spanje heeft nu al serieuze waterproblemen. We zullen waarschijnlijk innovaties nodig hebben om onze watervoorraad en waterbehandeling op peil te houden.

Welke invloed hebben recente ontwikkelingen zoals voedselschaarste en schaarste aan grondstoffen, en de economische crisis?

Ik beschouw de crisis en schaarste als een kans, net als de vroegere VN-secretaris-generaal Kofi Annan zei. Toen de crisis begon, riep hij zijn Afrikaanse collega's op: 'Gebruik deze crisis als een kans om hervormingen door te voeren die hoogst noodzakelijk zijn.' We moeten deze tijd voor hervorming gebruiken om ervoor te zorgen dat ons financiële beleid, ons bankwezen en onze economische politiek veranderd worden naar onze behoeften: wat is er nodig? Maar het probleem is dat deze crisis uiteindelijk de arme landen heel hard raakt. De vraag naar de ruwe grondstoffen die zij leveren, neemt af. Dat betekent dat ze minder te verkopen hebben. De prijzen voor hun grondstoffen gaan ook naar beneden, dus daardoor hebben ze nog minder inkomsten. Zij hebben er baat bij om zichzelf onafhankelijk te maken van de olie-import door duurzame manieren van energievoorziening te ontwikkelen. De tijd is er nu rijp voor, maar we moeten onze partners wel helpen zulke hervormingen door te voeren.

Welke hervormingen moeten wij, als westerse landen, doorvoeren?

Wij moeten deze uitdagingen gezamenlijk aanvaarden. We kunnen ze niet geïsoleerd, op nationaal niveau aanpakken. We hebben elkaar nodig. Ik denk dat de Europese Unie een geweldig sterk netwerk is dat als voorbeeld kan dienen voor Afrikaanse landen. We kunnen deze mondiale uitdagingen niet aan zonder regionale integratie en samenwerking.

Wat vergt een goede samenwerking? We hebben geleerd van Pieter Winsemius dat het minstens zo belangrijk is om ons eigen tegenspel te creëren.

We moeten altijd luisteren naar en discussiëren met mensen die een andere mening hebben dan wij zelf. Alleen als we een productieve atmosfeer creëren - wanneer we worstelen met andere benaderingen en methoden - komen we tot nieuwe oplossingen. Als we alleen bij onze eigen visies blijven, komen we nergens, dat is zelfs dodelijk. Misschien levert dat wel een sterke profilering op - en ik weet, als lid van een politieke partij, hoe belangrijk dat is. Dus maak ruimte voor nieuwe ideeën. Overheden moeten inderdaad meer tegenspel creëren en de twistgesprekken niet uit de weg gaan. Het opzoeken en toelaten van tegenovergestelde meningen is een principe dat ons zou moeten leiden.

Hoe moeten we dat dan doen? Als staatssecretaris, of als innovatieprogramma?

Als politieke partij moet je je eigen profiel benadrukken. Maar in de media, of in de technologie, kun je innovatief zijn. Je kunt verschillende mensen samenbrengen, naar alle meningen luisteren, discussies en workshops organiseren. Als je die mensen die de meest tegendraadse en rare ideeën hebben een week bij elkaar zet, zullen ze de mooiste ideeën naar voren brengen.

Nederland moet een leidende rol oppakken en zijn kennis en ervaring delen.

Maar dat zullen ze alleen maar doen als ze zich veilig voelen. Hoe creëren we een veilige omgeving?

In de politiek passen we de Chatham House Rule toe. Dat betekent dat je nooit iemand anders citeert die bij de vergadering is geweest. Dat je discreet bent. Dat wat er gezegd is, tussen vier muren blijft. Alleen een samenvatting gaat naar buiten.

Aan welk doel werkt u samen met prins Willem Alexander in de United Nations

Secretary General's Advisory Board on Water and Sanitation en hoe doet u dat?

Kofi Annan, de vorige secretaris-generaal van de VN, zag in dat water de sleutel is in de strijd tegen de armoede. Daarom stelde hij in 2004 de Advisory Board on Water and Sanitation in. In het Millennium Project hebben we ons ten doel gesteld om in 2015 het aantal mensen zonder toegang tot water en sanitatie te hebben gehalveerd. De Advisory Board bestaat uit twintig mensen van over de hele wereld. We proberen het water- en sanitatievraagstuk op de kaart zetten en te lobbyen voor implementatie van maatregelen die we laatste vijftig jaar hebben afgesproken, om de internationale gemeenschap aan te sporen nu haast te gaan maken.

Waar komt uw passie voor dit onderwerp vandaan?

Ik ben lid van Die Grüne Partei en het uitgangspunt van onze politiek is duurzame ontwikkeling. Dat betekent: we kunnen de wereld niet beschermen met een hek eromheen, maar we moeten onze hulpbronnen zo gebruiken dat we ze niet uitputten, dat we er telkens weer op toezien dat ze voor de volgende generatie behouden blijven. Ik heb me jarenlang met de tropenproblematiek beziggehouden en dus ook met de watervraag, en ik heb er altijd sterk voor gepleit dat we ons veel bewuster moeten worden van de water- en sanitatievraag.

*“ A conference a day keeps
development away! ”*

Water is leven! Geen mens, geen dier, geen plant, geen ecosysteem kan overleven als we blijven omgaan met water op een manier zoals we dat nu doen.

Realiseerde u zich dit al als kind?

Ik heb deze inzichten langzamerhand verworven. Toen ik drie jaar in een Afrikaans land woonde en werkte, moest ik het regelmatig doen met slechts tien liter water per dag. Toen merkte ik aan mijn eigen lijf wat we moeten veranderen in onze houding als we in waterarme gebieden leven. Toen ik terugkwam in Duitsland, heb ik me de verspilling van water, papier en van energie enorm aangetrokken. Waarschijnlijk komt dat, wat mij ook als politica heeft bewogen, uiteindelijk voort uit die indringende persoonlijke ervaring.

Hebt u een persoonlijke boodschap aan Nederland, onze staatssecretaris en ons bedrijfsleven?

Ik wil graag benadrukken dat Nederland een leidende rol moet oppakken en zijn kennis en ervaring

moet delen. Mijn tweede boodschap is dat afval niet afval is, maar een grondstof. En ten derde wil ik onderstrepen dat sanitatie noodzakelijk is voor een waardig leven. We hebben nieuwe benaderingen en technologieën nodig om afvalwaterverwerking op een grote schaal door te voeren. Mijn vierde boodschap is dat het niet vies is om geld te vragen voor water. Tijdens mijn eerste reis als staatssecretaris ging ik naar Oost-Zambia en Noord-Tanzania. Ik praatte met een paar vrouwen over die campagne dat water in ontwikkelingslanden gratis zou moeten zijn en dat Afrikanen te arm zijn om ervoor te betalen. Die vrouwen vertelden mij: “Sinds we betalen voor water, hebben we altijd water, en hebben we schoon water, en zijn onze kinderen minder ziek, waardoor ze elke dag naar school kunnen.” En ik vroeg hen hoe dat kon? Ze antwoordden: “Omdat we, sinds we voor water betalen, een bronwacht hebben. Deze man wordt betaald door het geld dat wij voor water betalen. Hij zorgt ervoor dat de bron wordt bedekt zodat er geen dier in kan poepen en dat vrouwen niet hun eigen emmer gebruiken, maar de emmer van de bron, waardoor bacteriën uit het bronwater worden geweerd.” Deze gesprekken hebben me geholpen een duidelijk standpunt in te kunnen nemen in onze discussies hier. De tijd is voorbij dat de schaarse watervoorraden – die al maar schaarser worden – gratis kunnen blijven. Dat is niet duurzaam! Dat geldt voor Nederland en ook voor Duitsland.

Klaas van Egmond

27 augustus 2009
Klaas van Egmond

hoogleraar Milieukunde Universiteit Utrecht, vml. directeur Milieu - en Natuurplanbureau :

"De politiek moet terug in de driver's seat"

Wat betekent duurzaamheid voor u?

Duurzaamheid is voor mij de continueerbaarheid van een zekere kwaliteit van leven. Dat je de waarden die ertoe doen, ten uitvoer kunt brengen. Maar iedereen kan daar verschillend over denken. Daarom is het van belang met elkaar na te gaan welke waarden ertoe doen in een samenleving. Dat is cultuurgebonden. Het probleem met die duurzaamheid, je zou kunnen zeggen, 'on-duurzaamheid', is het fenomeen dat bepaalde waarden, opvattingen die in de samenleving leven, sterk overdreven worden. Dat we eigenlijk een karikatuur worden van onszelf.

Wat bedoelt u met 'karikatuur van onszelf'?

Lange tijd hebben we een uniforme samenleving gehad, waarbij de kerk, de staat of de wetenschap heel sterk opereerde. De laatste jaren schuiven we door naar een waardeoriëntatie: een opvatting waarbij er niet meer één waarheid bestaat. De

waarheid is pluriform. Dan gaan individuele, materialistische waarden sterk domineren en dat overdrijven we op dit moment sterk. Dat leidt tot een samenleving die consumentgericht is, hedonistisch. Dat leidt tot onduurzaamheid, en dat is een eenzijdigheidsprobleem. We leven wat dat betreft in een doelloze samenleving die erg op middelen is georiënteerd. Bij afwezigheid van een doel is het nationaal product het enige doel dat we nog hebben. Als je naar duurzaamheid wilt, dan moeten we weer die menselijke waarden die ertoe doen, met elkaar bespreken. De rol van de democratie is dat we op die manier weer nieuwe doelstellingen kiezen. Dan kun je denken aan een sterkere balans tussen materiële en niet-materiële waarden, en dat geeft vanzelf ook minder druk op het systeem buiten.

Hoe kunnen we werken aan de bewustwording van waarden?

Door opnieuw te gaan nadenken wat nou van wie is en waarom. Hoe we het land inrichten, of we dat doen vanuit één grote visie of dat we dat laten gebeuren vanuit de kleine schaal. Dat zijn allemaal keuzes die je maakt. Er is nu een trend naar *transition towns*, een ontwikkeling waarbij mensen op heel kleine schaalniveaus een stad, een dorp opnieuw autarkisch organiseren, zelfvoorziening als een leidraad zien, niet meer geloven in de globalisering en op lokale schaal willen laten zien dat ze het zelf kunnen. Als je dat politiek vertaalt, dan zou je in de ruimtelijke ordening ook aan die reële behoefte tegemoet moeten komen, en tegelijkertijd ook moeten zorgen voor een effectieve ordening op een hoger schaalniveau. Maar in Den Haag vervallen ze steeds in de karikatuur van het ene uiterste naar het andere uiterste. Dan is regeren achteruit zien in plaats van vooruit zien. Dan handelen we reactief naar aanleiding van de trauma's van de vorige karikatuur. Zo zijn we blijkbaar nog steeds

de eerdere ontsporing in de vorm van het communisme aan het verwerken, dan rennen we allemaal naar de andere kant van het schip naar de reling om daar te kapseizen in een bijna fundamentalistisch kapitalisme. Dat noemen we dan de financieel-economische crisis. Het probleem is iedere keer weer de onbalans en de onwil om ons te realiseren dat we nu juist die verschillende kwaliteiten in een samenleving bij elkaar moeten brengen. Dat is de rol van de politiek. De discussie moet gaan over waarden, niet over details.

Hoe kom je als politicus uit de waan van de dag?

Er heerst in onze Randstad bij veel actoren een totale wanhoop over hoe het verder moet. Dat het niet gelukt is om de Randstad als een metropool aan te sturen, heeft te maken met het feit dat we jarenlang hebben gezegd - ook in de wetenschap - dat alles hoort tot een laag schaalniveau: ze wonen in Zoetermeer en ze werken in Den Haag. Dat is niet meer zo: hij werkt in Amsterdam, zij in Rotterdam en ze wonen in Bodegraven. Die trend naar metropolitane ontwikkeling wordt steeds dominanter. Je moet daar dan een *Grand Design* aandurven. Het was de afgelopen decennia in Den Haag *not done* om het woord *Grand Design* te gebruiken. Dat is in mijn visie een onduurzame houding omdat eenzijdig focussen op die lagere schaal, waar het vanzelf tot oplossingen moet

komen, in bestuurlijk en fysiek gedecentraliseerde netwerken, onmogelijk is. Je moet dat doen op dat grote schaalniveau. Als de politiek duurzaamheid wil bedrijven, dan moet ze met visies komen op verschillende schaalniveaus.

Heeft dit te maken met de verkokering tussen de departementen?

Tijdens de ontwikkeling van het modernisme naar het postmodernisme is er een heel sterke fragmentatie ontstaan. We zijn het zicht op de totale samenhang van wat ertoe doet, kwijtgeraakt. Ook in de wetenschap: we weten steeds meer van steeds minder. In de politiek heeft het idee postgevat dat we alle politiek via de wetenschap zouden moeten onderbouwen. Vandaar dat we een heleboel beslissingen alleen maar nemen op grond van kosten-batenanalyses in plaats van op grond van politieke waarden. Bij Verkeer en Waterstaat praten we al gauw over investeringen van boven de 1 miljard euro. Die sommen maakten de planbureaus, waar ik ook toe behoorde. Als het saldo positief was, ging de infrastructuur door en was het

negatief, dan deden we het niet. Je kunt dus wat dat betreft zeggen dat een kabinet op die manier op de automatische piloot vliegt van de wetenschap. Natuurlijk moet je kijken hoeveel het kost, maar het is niet zo dat de goedkoopste toekomst de beste toekomst is. Politici moeten weer durven zeggen: ik vind deze oplossing niet van waarde. De politiek moet terug in de *driver's seat*.

Hoe raakt de fragmentatie het waterbeheer?

Als je de opdrachten in de sfeer van waterbeheer en infrastructuur bekijkt, dan is het wel duidelijk dat je vanuit een grote visie moet ontwerpen. Het kán ook: Ruimte voor de Rivier vind ik een heel mooi voorbeeld. Onder druk van de concrete dreiging is het wel gelukt om vanuit één visie ruimte voor die rivier te maken en dat was binnen de kortste keren voor elkaar. Een bewijs dat het kan, maar op andere fronten is het allemaal uitermate moeilijk. Denk maar aan de discussie rond het IJsselmeer, met zoveel verschillende actoren, daar heeft VenW het maar moeilijk mee. De enige weg is de erkenning van de grotere samenhang. Natuurlijk moet je rekening houden met belangen en mensen op lagere schaalniveaus, maar er moet een richting zijn voor het geheel, en daarbinnen moeten de belangen passen. Het woord blauwdruk mag allang niet meer gebruikt worden in Den Haag, maar dat zal toch moeten omdat het de enige manier is om

„Er zal een geweldige strijd rond de grondstoffen losbarsten.“

iets te maken. Een blauwdruk is de uitkomst van samenhangend denken.

Adriaan Geuze pleitte ook voor visie, maar niet voor gedetailleerde ontwerpen waarin geen wijzigingen meer mogelijk zijn.

Een dergelijk blauwdruk moet ook geen eigen leven gaan leiden, dan kun je weer in je eigen zwaard vallen. Een blauwdruk is een voorlopig plan. In feite is alle kennis voorlopig en ook elk plan is voorlopig totdat er gegraven wordt. Alleen laat iedereen weten dat deze blauwdruk voorlopig het laatste plan is en als we met elkaar spreken, gaat het over dat plan. Dat kun je veranderen in een zekere korte tijd. Het Nederlandse kabinet moet zich realiseren dat het niet vanzelf tot oplossingen leidt als je een netwerk van mensen aan de gang zet over een bepaald probleem. Op dat terrein kunnen we veel van Frankrijk leren. Wie zich verdiept in de infrastructuur rond Parijs, die zal er versteld van staan hoe snel en ook netjes de Franse overheid erin slaagt om met lokale actoren tot tracés te komen voor bijvoorbeeld hoge snelheidstreinen.

Hoe staat het bedrijfsleven ervoor in Nederland?

We zijn nu echt zover dat we grenzen aan de groei zien. Er zal een geweldige strijd rond de grondstoffen losbarsten. Je ziet nu al dat de prijzen van de grondstoffen zich niet meer verhouden met de

vraag/aanbodverhoudingen, dus dat betekent dat speculatie nu al een heel grote rol speelt. Dat weten we al van de olie en de voedselvoorziening, maar dat gaat ook steeds meer voor de andere soorten grondstoffen spelen. We weten inmiddels ook dat de prijs van koper heel erg omhoog gaat. Wanneer de crisis enigszins beheerst zou worden, gaat de olieprijs weer naar tweehonderd dollar en dan wordt het voor ons bedrijfsleven moeilijk om te concurreren met Aziatische landen.

Een van de clous van innovatie is dat je diversiteit in stand houdt.

Waar liggen de kansen voor het bedrijfsleven?

Industriepolitiek voeren we niet meer sinds de RSV-affaire (het scheepsbouwbedrijf Rijn-Schelde-Verolme, dat ondanks overheidssteun toch failliet ging in 1983, red.). Ook dat is weer een voorbeeld van 'regeren is achteruit zien'. Heel onverstandig, want we zouden moeten inzien dat we de niches waar we goed in zijn tot iedere prijs hier aan de gang houden, en bewaken voor uitverkoop naar het buitenland. Een van de grote onderwerpen is de doorschakeling naar andere energiebronnen, omdat de zekerheid van de levering van energie in

het geding komt - nog los van de klimaatverandering. Voor de *Green New Deal* zou ons bedrijfsleven heel veel kunnen doen. Zoals nieuwe zonnecellen ontwikkelen met behulp van nanotechnologie, waar we in Nederland heel goed in zijn. Ook in de organische technologieën ligt heel veel werk. Transportinnovatie in onze volle delta is ook een enorme uitdaging. Waarom geeft Economische Zaken nou niet vol gas om die technieken en innovaties een kans te geven?

Waar liggen voor de watersector de grote uitdagingen voor de komende tijd in Nederland en de wereld?

In de watersector waren we altijd goed en dat moeten we blijven. Een nieuwe uitdaging zit bijvoorbeeld in de stijgende zeespiegel. Maar omdat de onzekerheid over het klimaat groot blijft, moeten we hetzelfde doen als met het gas in de Waddenzee: we moeten boren met de hand aan de kraan en dijken verhogen met de blik op de satelliet. Want via de satelliet kunnen we zien hoeveel die zeespiegel stijgt. Wanneer die stijging zichtbaar een bepaalde drempel overschrijdt, zeg 3 mm per jaar, stellen we plan B in werking. Wellicht kunnen we ook op hogere delen van Nederland gaan wonen, niet alleen uit veiligheidsoverwegingen maar ook uit het oogpunt van comfort, kwaliteit en kosten. We zullen beslissingen moeten nemen over het waterverdelingssysteem van de

“ *Complexiteit is dé grote
uitdaging van deze tijd.* ”

Nederlandse delta in het licht van die stijgende zeespiegel. Daar horen ook de innovaties bij die we rond het IJsselmeer wellicht moeten aanbrengen, en de Afsluitdijk, daar moeten we dus vooral mee door. We kunnen alternatieve vormen voor energiewinning ontwikkelen. Er zijn nu al technieken voorgesteld, schitterende, nieuwe Nederlandse technieken, om windmolens als luciferhoutjes vrij snel en gemakkelijk in die Noordzee neer te planten. Ik denk dat de competitie over energie en grondstoffen enorm wordt en we blij kunnen zijn als dat niet leidt tot nog weer nieuwe oorlogen en conflicten.

Hoe kunnen we die innovatieambitie concretiseren?

Een van de clous van innovatie is dat je diversiteit in stand houdt. Dat je zo lang mogelijk ruimte geeft aan parallel lopende ideeën en dat je gaande het proces, niet te vroeg, constateert welk idee het beste is. Je moet niet te gauw mogelijkheden willen afsluiten. Daarvoor heb je veel experimenteerruimte nodig: plekken waar dat soort ideeën kunnen worden verwezenlijkt. De zwakte van ons

tegenwoordige systeem zit in de schakel tussen de wetenschappelijke proeven op kleine schaal en de pilots op grote schaal. We moeten kunnen zien of iets op grotere schaal ook werkt en op die manier kunnen we doorschalen naar een groter geheel. Zo zou je ook moeten experimenteren met overloopgebieden, het is onvermijdelijk dat dat idee terugkomt. Denk ook aan de opties voor energiewinning rond de Afsluitdijk, bijvoorbeeld uit zoet-zoutovergangen. Een pilot-eenheid zou heel geschikt zijn om praktijkervaring op te doen. En daarna kun je opschalen naar een groter geheel

Hoe ziet u de toekomst van de landbouw?

We moeten de balans zien te vinden tussen globalisering en regionalisering. Dat we dus niet denken dat iets op wereldschaal - boontjes uit Ghana, vlees uit Argentinië - beter is omdat het goedkoper lijkt. Gezien de zeer scheve geldende arbeidsverhoudingen moeten we ons realiseren dat de voedselvoorziening uiteindelijk een regionale aangelegenheid is. We moeten een zekere hygiëne op wereldschaal betrachten.

Dus wat mij betreft blijft landbouw in Nederland. Dat heeft ook gevolgen voor de waterinfrastructuur. We blijven een volk dat op de grens van zoet en zout leeft. We moeten inspelen op klimaatontwikkelingen en de koppeling met natuur moeten we nog wel realiseren. Maar met enige vindbaarheid is dat oplosbaar.

Welke uitdaging brengt de mondiale waterschaarste met zich mee?

Waterschaarste is nu al mondiaal een groot probleem en dat zal de komende jaren nog erger worden. We hebben ook nog het probleem dat we een heleboel water transporteren in de vorm van virtueel water, in de vorm van producten. Als we meloenen importeren uit landen waar weinig water is dan halen we daar heel veel water weg. We zijn hier goed in water en kunnen dus daar veel doen met onze technologieën. We zullen wel moeten. De komende tijd zullen we geweldige migratiestromen zien uit Afrika, omdat het daar volgens de tegenwoordige klimaatmodellen nog veel slechter wordt. De vrijblijvendheid van onze ontwikkelingssamenwerking gaat er vanzelf af. Het is geen ethisch gebaar uit de jaren zestig.

Welke rol speelt het bedrijfsleven daarin?

We moeten de wereld voorzien van basale faciliteiten, dat is wat ons te doen staat. Daar zullen bedrijven een geweldig grote rol in spelen en dat moet betaald worden. Voor een belangrijk deel door de gemeenschap en dat kan ook niet anders. De clou zal zijn om dat niet te versnipperen en de bureaucratie in Brussel in de hand te houden, zodat er grote concrete leveringen komen van faciliteiten.

Wat is uw grootste punt van zorg in het licht van duurzaamheid?

Ons economische systeem. Zullen de tegenwoordige ontwikkelingen rond energiecrisis, de grondstoffencrisis, de watercrisis, de economische crisis, zich wel langs lijnen der geleidelijkheid afwickelen? Veel sociologen en filosofen vrezen dat het zelfgenezend vermogen ontbreekt en dat we grote conflicten gaan meemaken. Ook ik ben daar erg somber over. Wat er moet gebeuren is een herijking van ons economisch systeem. We moeten vergroenen. We moeten arbeid goedkoper maken en grondstoffen duurder. De politiek kan morgen al

„We moeten boren met de hand aan de kraan en dijken verhogen met de blik op de satelliet.“

beginnen met keuzes maken. Maar dat gebeurt pas als de politiek wil inzien dat die waardeoriëntatie van mensen er uiteindelijk toe doet. En daar spelen de media een rol. De media moeten een brug slaan tussen de kennis van wetenschappers, en wat er werkelijk toe doet aan waarden in die samenleving, wat mensen van belang vinden. Het antwoord daarop is al gegeven, er zijn

enquêtes gehouden. Als je het echt aan de mensen vraagt, dan willen ze dat die kleine schaal terug komt waarin er meer solidariteit is en misschien wel minder materiële welvaart maar wel meer sociale kwaliteiten. We moeten de beste oplossing, of de minst slechte voor iedereen creëren. Dan is niet iedereen tevreden, maar we moeten de moed hebben, de leiding nemen en zeggen: zo gaan we het doen.

Dat is gemakkelijk gezegd, we leven in een complexe maatschappij...

Complexiteit is dé grote uitdaging van deze tijd. Dat is zorgwekkend, daar zijn beschavingen aan ten onder gegaan. Wij moeten daarvan leren en de ingewikkeldheid van de samenleving, van de bestuurlijke structuren en de wet- en regelgeving drastisch inperken. Dat betekent ook dat er keuzes moeten worden gemaakt tussen milieu en economie. Die kunnen heel eenvoudig worden opgeschreven, zonder ontsnapingsclausules. Het bedrijfsleven wil ook gewoon weten waar het aan toe is. Dat betekent niet dat er meer ruimte komt voor bedrijfsleven en minder voor milieu, maar dat betekent duidelijker grenzen. Dat zou morgen al kunnen gebeuren. Keuzes maken en al die ingewikkelde wetten van honderden pagina's en toelichtingen vereenvoudigen tot twee à drie A4tjes. Dat leidt tot een politieke keuze en dan geef je leiding.

Wat is uw boodschap voor de staatssecretaris?

Als je alles bij elkaar neemt dan zou ik de staatssecretaris willen meegeven: lijk toch een beetje meer op Sarkozy! Niet helemaal, een klein beetje, dat geeft precies de mooie middenweg tussen de Nederlandse en de Franse aanpak. Ergens tussen Parijs en Den Haag ligt de waarheid in het midden.

Aart van Veller

20 augustus 2009
Aart van Veller

klimaatambassadeur, jonge ondernemer, eigenaar van 'Wij zijn koel':

"We moeten niet leven van voorraden maar van stromen"

U noemt zichzelf klimaatambassadeur, ondernemer en gesprekspartner van wereldleiders. Dat is nogal wat als je 24 jaar bent. Waar komt uw drive vandaan?

Mijn drive komt uit een heel diep verantwoordelijkheidsgevoel. Ik heb een bepaald talent meegekregen en ben hier geboren in heel fijne omstandigheden met lieve ouders en een goede opvoeding. Dat brengt bepaalde verantwoordelijkheden met zich mee. Ik besef dat ik iets kan bereiken met de mogelijkheden die ik heb. Maar vooral ook omdat het nodig is op dit moment. We staan de komende, tien, twintig, dertig jaar voor een enorme verandering en daarbij is elk handje nodig. Daaraan lever ik graag mijn bijdrage.

Welke veranderingen voorziet u?

De enorme veranderingen op het gebied van duurzaamheid. Dat we niet meer moeten leven van voorraden maar leven van stromen. Dus leven van de

zon, van duurzame energiebronnen, van hernieuwbare energiebronnen en van duurzaam voedsel.

Welke concrete uitdagingen levert dat op?

De grootste uitdaging zit 'm wat mij betreft in het feit dat die 5% van de bevolking die al duurzaam bezig is, zo snel mogelijk 50% moet worden. Dan hebben we een *tipping point* bereikt, waardoor de rest ook meegaat. Het vraagt om een *change of mindset*, om werkelijk anders in de wereld staan. Het is tijd voor een innerlijke klimaatverandering.

Wat bedoelt u met innerlijke klimaatverandering?

Innerlijke klimaatverandering betekent dat je dichter bij je eigen hart gaat staan en dat je je iets minder aantrekt van wat de wereld om je heen zegt, van jou vindt en van jou wil. Dat je meer naar jezelf gaat luisteren en daardoor ook duurzamer voor jezelf bent. Dan wordt het leven veel leuker.

Dan ga je begrijpen dat, als je zelf niet duurzaam in het leven staat, je verwoestend bezig bent voor de volgende generaties. Dus op het moment dat je je daarvan bewust bent, ga je automatisch andere dingen doen.

Wat betekent die duurzaamheid voor u?

Duurzaamheid is zo'n groot begrip dat het moeilijk te vatten is. We hebben een dreigende klimaatcrisis, een dreigende watercrisis, een dreigende energiecrisis, een dreigende voedselcrisis, noem maar op. Ik denk dat de grote uitdaging waarvoor we nu staan is: het creëren van '*social justice*'. Mensen in ontwikkelingslanden hebben ook recht op een dak boven hun hoofd, op ontwikkeling, op een goede gezondheidszorg en een goed educatief systeem. Dat moeten we regelen zonder dat de '*ecologische footprint*' van die mensen drastisch omhoog gaat. In Nederland gebruiken we, geloof ik, zoals wij leven drie of vier werelden. In mijn opinie is het nu

zaak om mensen in ontwikkelingslanden te helpen om ook in hun basisbehoeften te kunnen voorzien. En tegelijkertijd die ecologische *footprint* niet zo mee laten stijgen dat het leven voor ons allen onmogelijk wordt.

Het is nu zaak om mensen in ontwikkelingslanden te helpen om ook in hun basisbehoeften te kunnen voorzien, zonder dat de 'ecological footprint' drastisch omhoog gaat.

Waarom moet Nederland, of moeten de westerse landen, zich verantwoordelijk voelen voor de Derde Wereldproblematiek?

Omdat wij ervoor gezorgd hebben dat de wereld er niet duurzaam uitziet! En wij kunnen daar iets aan doen door ontwikkelingslanden te helpen innovatieve technologieën te gebruiken. Zoals bijvoorbeeld dit ledlampje, dat bijzonder weinig energie gebruikt. Er zitten recyclebare batterijen in en er zit een zonnepaneeltje aan. Daardoor kun je overdag dat batterijtje in vier uur opladen zodat je het lampje 's avonds kunt gebruiken, bijvoorbeeld om

te studeren als het donker is. Ter vervanging van een kerosinelamp die niet alleen CO₂ de lucht in gooit, maar ook nog eens vervuילend is voor de mensen die daar wonen. Dat is een innovatie waarvan ik denk: je helpt iemand aan basisbehoeften om te kunnen lezen en studeren, om gelukkiger te leven en zichzelf op te leiden én je zorgt ervoor dat die ecologische *footprint* niet omhoog gaat. Dat is een beweging die we volgens mij moeten doorzetten.

U bent zelf jong – vindt u dit een specifieke uitdaging voor de jongere generatie?

Voor de jongere generatie is het een enorme uitdaging om hiervan op een leuke, leefbare manier iets goeds te maken. Maar natuurlijk is het ook een grote verantwoordelijkheid van oudere generaties.

Ik merk dat deze generatie van twintigers en dertigers zich niet meer keihard afzet tegen de vorige, maar juist de verbinding probeert te maken. We willen leren van oudere generaties en zelf met nieuwe dingen komen. Die samenwerking is een voorwaarde voor deze ontwikkelingen. Zo'n jongere generatie kun je mobiliseren door hun taal te spreken en ze te benaderen op een manier die heel dicht ligt bij hun eigen levensstijl. En daar probeer ik elke dag weer mijn ding in te doen, door bijvoorbeeld workshops te geven aan bedrijven: 'Van A tot Z klimaatneutraal ondernemen'.

Hoe kan het Nederlandse bedrijfsleven en/of de overheid de jongere generatie motiveren?

Door een samenwerking aan te gaan. Steeds meer jonge mensen gaan zelfstandig aan de slag, vaak ook nog voor een betere wereld. De overheid kan dat nog meer stimuleren, het makkelijker maken voor jonge ondernemers. Het bedrijfsleven kan meer samenwerking zoeken door dit soort initiatieven te steunen en een interactie te starten.

Hoe kunnen we creativiteit stimuleren?

Ik denk dat je creativiteit losmaakt door vrijheid te geven, maar ook een bepaald kader. Onze generatie is heel veel bezig met innovatie en met duurzaamheid. Dat is overigens voor mij bijna hetzelfde, omdat ik voortdurend nadenk en mezelf kritisch bekijk: misschien zijn er wel betere manieren dan die van mij. Er is een mooie Engelse tekst: '*Sensing an emerging reality and acting in harmony with it*'. Je ziet iets gebeuren om je heen en je probeert daar op in te spelen. Volgens mij is dat innovatie.

Wat kan het bedrijfsleven doen?

Het bedrijfsleven zou veel meer kunnen kijken naar de natuur. De natuur heeft 3,8 miljard jaar aan *Research and Development* gedaan. Wat niet gewerkt heeft is nu fossiel en wat wel gewerkt heeft is nu overal om ons heen. We vergeten daarnaar te

kijken en in plaats daarvan gaan we onnatuurlijk dingen doen: er keihard op slaan, heel erg verhitte, en dat neerzetten. Is die traditionele methode van *beat, heat and treat* wel nodig? Want als we naar de natuur kijken, dan kunnen we allemaal inventieve leuke oplossingen nadoen. Dat heet *Biomimicry*. Volgens mij is dat een enorme stap in duurzaamheidsdenken. Bij Boeing hebben ze gekeken naar grote walvissen in zee: hoe gaan die zo gemakkelijk door het water? Ze ontdekten dat die vissen een paar heel rare bulten hebben. Toen bleek dat walvissen door die bulten veel minder weerstand hebben. Dat idee hebben ze toegepast bij Boeing. De haaienbadpakken - 'Speedo Fastskins' - van de olympisch zwemkampioenen zijn ook zo'n voorbeeld. Zo zijn er oneindig veel mogelijkheden op dat gebied.

U verdient geld, u bent ondernemer. Is het vies om geld te verdienen aan uitdagingen die nijpend zijn zoals klimaatverandering en schaarste in de wereld?

Ik vind het absoluut niet vies om daar geld aan te verdienen! Als een aantal ondernemers hier keihard aan een betere wereld werkt en daar ook nog heel veel geld mee verdient, stimuleert dat alleen maar dat nog meer mensen hetzelfde gaan doen. Het is op zich een heel rare gedachtegang dat geld verdienen aan duurzaamheid eigenlijk vies is. Het zou zo moeten zijn, dat je juist meer geld verdient

Door het zwalkende beleid kunnen ondernemers er geen touw aan vast knopen en blijven de investeringen uit.

als je voor een betere wereld werkt. Dan voeg je namelijk waarde toe, en dat is ook geld. Dus als duurzaam ondernemer zou ik het heel erg leuk vinden te laten zien dat je er veel geld mee kunt verdienen.

Hoe zou uw oproep aan de financiële wereld luiden?

Ik denk dat het tijd wordt dat de financiële wereld de businesscases gaat zien van een heleboel duurzame technologieën en innovaties. Ledverlichting is een grote aanschaf, waarvoor je budget moet vrijmaken. Maar het verdient zichzelf binnen twee à drie jaar terug. We zijn nu bezig met een financieringsmodel waarbij we zeggen: 'Jij hoeft niet te investeren, wij doen dat voor jou, we komen ledlampen ophangen en met de energiebesparing los je af.' In dat soort *market values* liggen enorme kansen voor ondernemers en voor de overheid om

bepaalde beleidsmaatregelen te nemen die *market failures* opheffen.

Hoe werkt u hier zelf aan en wat kan de gemiddelde burger doen?

Met mijn bedrijf help ik nieuwe merken en laat ik zien dat wij nieuwe, energiezuinige oplossingen hebben die geld opleveren. Verder probeer ik mensen hiervan bewust te maken via de media. Maar iederéén kan altijd meehelpen! Want iedereen kan naar zijn baas toestappen en zeggen: 'Hé, waarom printen we eigenlijk niet dubbelzijdig en wat hebben we voor raar leasebedrijf met onzuinige auto's, waarom zitten er geen waterbesparende dingen op de kraantjes?' Je moet gewoon even nadenken, net even anders er tegenaan kijken.

En wat kunnen overheden doen?

In de eerste plaats moeten overheden een consistent beleid voeren over een lange periode, om innovaties te stimuleren, om duurzame energie te stimuleren, om *energy efficiency* te stimuleren. Ga die beleidsmaatregelen de komende twintig jaar niet wijzigen. Dat geeft ondernemers de kans om daarmee aan de slag te gaan. Op basis van die informatie kun je investeringen doen, bedrijven starten. Door het zwalkende beleid kunnen ondernemers er geen touw meer aan vast knopen en blijven de investeringen uit.

„Het zou zo moeten zijn dat je juist meer geld verdient als je voor een betere wereld werkt, dan voeg je namelijk waarde toe.“

Hoe ziet u internationale samenwerking voor Nederland specifiek op gebied van water?

Natuurlijk kunnen we ons op dat gebied onderscheiden. We leven half onder water. We kunnen dat internationaal nog beter profileren, door waterinnovatie te stimuleren, door ondernemerschap te stimuleren en met die bouwprojecten daadwerkelijk iets te gaan doen. Door in de bouw stappen te durven nemen die misschien niet zo logisch lijken. Door gewoon met de billen bloot te gaan, door volledige inzet, van zowel overheid als bedrijfsleven.

Wat is er nodig om die verandering, die u voor ogen hebt, tot stand te brengen?

Om deze grote problemen op te lossen is in de eerste plaats vertrouwen en samenwerking nodig. Wereldwijde problemen moet je nu eenmaal multidisciplinair en integraal aanpakken. Maar

het is natuurlijk altijd lastiger om dit in de praktijk te brengen dan het zo maar even te roepen. Daarom ben ik voor 'The Mutual Gain Approach', een benadering waarbij iedereen zijn standpunten op tafel legt, en vervolgens nog dieper gaat, helemaal tot ieder zijn eigen behoeften heeft geïdentificeerd. Op dat moment kun je de gezamenlijke behoefte vaststellen. Op basis daarvan is het veel gemakkelijker om een ambitie of een stelling te formuleren.

Daarnaast moeten we gaan geloven in overvloed in plaats van in tekort. Ik haal dat geloof in overvloed uit de *Cradle to Cradle* gedachte en de *Blue Ocean Strategy*. Kern daarvan is dat men zich niet schuldig moet voelen om hier te leven, want we zijn allemaal een vorm van leven. Als we alle miëren op aarde op de weegschaal zouden zetten, zijn die zwaarder dan alle mensen bij elkaar. Zij voelen zich ook niet schuldig. Er is genoeg zonlicht voor iedereen, elk uur komt er via het zonlicht zoveel energie op de aarde als we in een jaar tijd gebruiken. Dat is echt denken in overvloed in plaats van alles voor jezelf willen houden. Als we dan naar de grond kijken en daar zo ongeveer alles uithalen, dan krijgen we opeens te maken met schaarste. Draai het om. Bedenk een eerlijke manier om te verdelen en een eerlijke manier om te oogsten.

Hebt u een boodschap voor staatssecretaris Huizinga en het Netwerk Deltatechnologie in relatie tot waterinnovatie?

Mijn boodschap zou zijn: durf te gaan staan voor waar je in gelooft en durf dat door te voeren ondanks alle weerstand die er is. Wees niet bang, want als je niet durft te dromen kom je er nooit. En doe de komende vijf, tien, twintig jaar niet wat je denkt dat mogelijk is, maar kijk naar wat er nodig is en durf daarop je pijlen te richten.

„Doe niet wat je denkt dat mogelijk is, maar durf je pijlen te richten op wat nodig is.“

Adriaan Geuze

24 augustus 2009
Adriaan Geuze

landschapsarchitect, mede-oprichter West 8 Urban Design and Landscape Architecture,
gasthoogleraar landschapsarchitectuur Harvard University:

"Laten we onze eigen planningstradities niet verkwanselen"

Wordt Nederland anders?

Nederland verandert voortdurend. De laatste dertig jaar door een enorme explosie van urbanisatie. Rondom elk dorp en rondom elke stedelijke agglomeratie zie je een soort vlekken, uitdijende bedrijvenparken en woonwijken. Gefragmenteerd landschap doordat de infrastructuur daar heel dicht langs gaat. Vroeger had je ook van dat soort momenten. In de jaren twintig en dertig is Nederland ook enorm veranderd en er zijn natuurlijk meer periodes van inpoldering en grote werken geweest. Maar sinds de jaren zeventig is er een schrikbarend verlies aan open landschap: een half miljoen hectare in 30 jaar tijd! Nederland wordt er zo niet mooier op. De minister noemt het verrommen, maar het is een veel groter, meer omvattend probleem.

Wat is uw ideale Nederland?

Het Nederlandse landschap is heel rijk en divers

met veel lagen. We hebben laag Nederland en hoog Nederland en ik heb niet één ideaal. Mijn moeder is geboren in Sneek en vaak heb ik het vermoeden dat ik daarom Zuidwest-Friesland erg mooi vind. Maar ik vind Zeeland toch ook wel heel mooi, en ik kan ook intens genieten van een beekdal in Brabant. Als de Nederlandse stedeling zich niet weet te binden aan een plek, omdat hij die niet kan herkennen, omdat die plaats zich in niets onderscheidt, dan hebben we wel een probleem. Mensen worden gelukkig als ze ergens bij horen in sociaal opzicht, maar ook qua fysieke ruimte. Ze zijn ergens geboren en zij horen ergens bij. Dat lukt niet goed in een aantal stedelijke gebieden en daar zie je ook dat mensen weggaan. Mensen die de keuze hebben, mensen met geld, gaan weg.

Uw ideale Nederland bestaat niet, zegt u. Toch is uw naam verbonden aan het project 'De Mooiste en Veiligste Delta'

van het waterinnovatieprogramma van Rijkswaterstaat, WINN.

In dat onderzoek hebben we de trends uit de klimaatagenda's een eeuw doorgetrokken en zichtbaar gemaakt wat je dan in grote lijnen zou moeten doen aan de waterhuishouding. Heel veel mensen hebben die vraag al proberen te beantwoorden voor één bepaald ding - de zeekering of het rivierenland - maar voor alle dingen tegelijk eigenlijk niet. Het totaal aan maatregelen, de kant die je op moet sturen, was ook nog niet eerder samengevat op een kaart. Wat het meeste opviel - dat had ik eigenlijk wel verwacht - was dat we het eigenlijk wel kunnen oplossen. Dus we hoeven niet te wanhopen.

Wat moet er zeker gebeuren als je het vanuit die studie bekijkt?

Ook hierop is geen simpel antwoord mogelijk want er zijn verschillende kwesties. De zeewering moet

beter en hoger. De rivieren fluctueren, dus je moet zorgen dat je hele hoge, maar ook hele lage waterstanden aan kunt. Zo hebben we wellicht straks in de Waal te weinig water voor de scheepvaart, wat vraagt om stuwen in de Waal. De watertekorten in het westen van Nederland of in Zeeland moet je aanvullen met bufferwater dat je elders in retentie hebt. Daarvoor zijn in de tegenwoordige situatie geen pijpleidingen of kanalen. We zullen een beter watermanagementsysteem nodig hebben, zodat we beter kunnen kiezen waar het water heen gaat. Moet het naar het IJsselmeer of moet het naar de Rijn? Dat soort keuzes zijn al eerder aan de orde geweest in Deltawerken, er zit een kraan in het systeem, maar die kraanfunctie moet versterkt worden.

Wij hebben maar één DNA in dit land, dat is land maken en het beheren, en nu zijn we het recept kwijt!

De stijging van de zeespiegel heeft vooral op de regio Rotterdam en de Drechtsteden enorme invloed. Als de zee verder landinwaarts gaat dan

krijg je in de eerste plaats verzilting. Bovendien hebben we de Deltawerken vooral aan de westkant van die steden geprojecteerd, terwijl je ze eigenlijk ook met een kering moet beschermen aan de achterkant, in het oosten waar de rivieren binnenkomen.

Hoe vindt u dat de Commissie Veerman dat heeft opgepakt?

Ik ben heel blij met het fenomeen 'Commissie Veerman'. Verstandig dat de wateragenda integraal is ondergebracht bij een groep deskundigen. Cees Veerman is iemand die maatschappelijk en politiek gezien een zeker mandaat heeft, heel betrouwbaar en geloofwaardig. De uitkomst is volgens mij ook goed, omdat er min of meer een opsomming wordt gegeven van alle aspecten die ons te wachten staan en hoeveel ons dat kost. Veerman heeft dus politiek, maatschappelijk en financieel een claim gelegd, zonder dat er een ontwerp ligt. Zij hebben echt een perspectief gecreëerd, en duidelijk gemaakt dat we daar permanent aan moeten werken voor onze eigen veiligheid, met een jaarlijks budget. Dus niet uitstellen totdat er op eens in heel korte tijd een enorm deltaplan moet worden uitgevoerd.

De strategie ligt er, het ontwerp moet nog komen. Hoe gaat Nederland eruit zien als het straks tot uitvoering komt?

De contouren daarvan worden langzaam wel duidelijk. Hogere dijken en bredere uiterwaarden, een versterking van de zeekering, verbreding van de duinen. En een veel simpeler, robuuster systeem dat meer regenwater kan opvangen en dat minder afhankelijk is van heel kleine technische dingen die kwetsbaar zijn. Toekomstige generaties zullen dat ontwerp gaan maken. Ik hoop van harte dat wij er nog aan mee kunnen werken.

Vraagt die nieuwe strategie om een andere manier van ontwerpen, een ander proces?

Die vraag kan ik u ontraden. Vroeger ontwierpen we, maar tegenwoordig ontwerpen we niets. We bedenken iets en dan begint de ruimtelijke ordening en dan gaan we er vijftien jaar over doen en dan komen er zoveel amendementen en compromissen dat er een soort spaghetti uitkomt. De procedures zijn nu bepalend.

Voelt u zich als ontwerper daardoor beperkt?

Neem de Westerschelde, die moet worden uitgediept. Daar praten we al jaren over, en nu wordt de Westerschelde niet verdiept¹. Er gebeurt gewoon helemaal niets. "Maar de procedure klopt toch?" Dat is een absurde planning! In de keuzes die je maakt voor je eigen leefomgeving kun je je toch niet voorstellen dat 'niets' de uitkomst is? Dat

soort procedures heeft niets met een ontwerp te maken! Terwijl wij in Nederland al vanaf de dertiende eeuw een zeer pragmatische traditie van land maken en land inrichten kennen. Daar zijn we beroemd om in de wereld. Er is een opgave, een doelstelling en een budget, en je wilt die opgave zo snel mogelijk realiseren zonder elkaars belangen te schaden. Die pragmatiek is nu verdwenen. Bij ruimtelijke ordening gaat het helemaal niet meer om die perceptie, het gaat eigenlijk uitsluitend om procedures. Daardoor is de link tussen opgave en wat er uiteindelijk uitkomt, verdwenen. Dat is een drama voor het watermanagement. Want dat zijn allemaal opgaven op grote schaal, die vragen om mega-investeringen en die zullen dus allemaal in het keurslijf van die ruimtelijke ordening wetgeving gaan smoren. Daar komt niets uit waar iemand trots op is.

Kunt u een voorbeeld geven uit onze eigen geschiedenis van hoe het wel zou moeten?

Begin jaren twintig van de vorige eeuw bereikten we een soort climax in die traditie van land maken, met een generatie ingenieurs en planners, van wie Lely deel uitmaakte. Die maakten geen plannen als Stalin of Napoleon met de bedoeling ze 1 op 1 uit te voeren, die maakten veel eerder een visie of een perspectief. Men ging ervan uit dat men niet alles wist. Want met een IJsselmeerpolder ben je al gauw een jaar of tien bezig, van voorbereiden

tot uitvoeren en droogmaken en in gebruik nemen. Na die tien jaar zijn er alweer zoveel nieuwe technieken voorhanden dat men uitging van de ontwikkelkracht van het masterplan. Universiteiten werkten mee aan de continue evaluatie, het bedrijfsleven werd betrokken om goedkopere en snellere technieken te ontwikkelen, en dat leidde tot innovatie. De derde pijler onder die traditionele planning is implementatie op kleine schaal. Die implementatie ging gepaard met lokale gesprekken, men stuurde het plan een beetje bij, men luisterde naar de belangen van burgers, boeren en waterschap. In de implementatiefase was er ook een *point of no return*. Er waren mensen aangesteld die maatschappelijk verantwoording moesten afleggen bij kostenoverschrijding. Dat concept van Lely's generatie vind ik bijzonder sterk: de drie-eenheid van een *masterplan*, *trial and error* en de Nederlandse democratische transparante besluitvorming.

Waarom en wanneer hebben we dat concept aan de kant gelegd?

In de jaren zeventig was de maatschappij veranderd. Er waren geen grote deltaplannen meer voor onze fysieke omgeving maar voor de sanering en verandering van het onderwijs, een ander rechtssysteem, een betere sociaal economische structuur in de maatschappij, herinrichting van het justitieel gebied. Tegelijkertijd ontstond er een soort

Dat concept van Lely's generatie vind ik bijzonder sterk: de drie-eenheid van een masterplan, trial and error en de Nederlandse democratische transparante besluitvorming.

taboe op het inrichten van de ruimte. Deze generatie wilde Nederland behoeden voor grootschalige en schoksgewijze veranderingen en bedacht de wet op de ruimtelijke ordening, een wet die slechts beleid en procedures kent. Die zeker niet was bedoeld om Nederland vooruit te helpen! En daar lopen we nu tegenaan, omdat we nu met heel grote inrichtingsvraagstukken zitten waar de ruimtelijke ordening helemaal niets mee kan. En dat is toch vreemd: wij hebben maar één DNA in dit land, dat is land maken en het beheren, en nu zijn we het recept kwijt!

Hoe kan het dat we dat recept nog niet hebben teruggevonden?

Ik denk dat men zeker in de watersector nog steeds gelooft in het idee dat je die waterwerken kunt managen en plannen. Dat blijkt steeds weer een misverstand en dat moet eens een keer aan

de orde komen. Wij kunnen helemaal geen groot-schalige werken, ook niet in de waterhuishouding, doen zonder speciale noodwetten die een bypass vormen voor de enorm ingewikkelde ruimtelijke ordeningswetgeving, die juist bedacht is om grote werken tegen te houden. Ik verwacht dat de komende generatie die wet gaat afschaffen. Dat kan niet anders, anders kunnen we onze problemen niet oplossen.

U bent er bijna boos over en die boosheid zullen meer mensen voelen. Wie kan deze impasse doorbreken?

Wat mij betreft is het zonneklaar dat de ministeries van VROM, Justitie, Verkeer en Waterstaat en EZ een alternatief moeten bedenken op de Wet ruimtelijke ordening. Als ze dat niet doen, kunnen wij als land niet vooruit. We moeten af van het 'harmoniedenken' van de jaren '70. Het leven is nu eenmaal onaangenaam, hard en rauw en geeft alle reden tot wanhoop en pessimisme, dus een samenleving kan pas vooruitgaan door een levendig debat, door werkelijke innovatie. Dat doet pijn, maar het is niet anders. Als iedereen bij hetzelfde blijft en iedereen redelijk is, komt er geen nieuwe evolutie, die komt doordat deze getriggerd wordt door iets.

Pleit u ervoor iets zodanig te benoemen dat het die impact heeft?

Om ons heen voltrekken zich al wat rampen. Kijk naar het mobiliteitsvraagstuk: de Nederlandse gezinnen wordt elke dag een uur gezinstijd ontnomen! Is dat een zinnige toekomst of kunnen we daar juist een opgave van maken? Ik ben zelf ingenieur dus ik ben er volledig van overtuigd dat we dat kunnen oplossen. En dan moeten we ons

Ik denk dat men zeker in de watersector nog vastzit aan het idee dat je die waterwerken kunt managen en plannen.

niet politiek laten gijzelen. Neem die kwestie gewoon serieus. Of neem de voedselkwaliteit: weten wij waar ons voedsel vandaan komt, hoeveel kilometers het heeft afgelegd? Dat zijn thema's die met gezondheid en met jezelf te maken hebben. Je zit al dicht bij een kamermeerderheid als je dit zou aansnijden. Dan de wateragenda: we kunnen toch niet ontkennen dat we in Nederland een probleem krijgen met water als de klimaatwijziging doorzet! Dan zijn wij het eerste aan de beurt. Daar hoeven we niet over te wanhopen want we weten hoe we er iets aan kunnen doen. Maar als je

die opgave letterlijk neemt dan moet je niet in de Zuidplaspolder gaan bouwen. Er zijn al heel veel agenda's zo evident dat het wachten is op een minister die deze kwestie duidelijk uitspreekt en verwoordt; dan valt het kwartje.

Hoe vinden we ons succesrecept weer terug?

Ik pleit voor een snelle verandering van de Wet ruimtelijke ordening. Stel een paar grote agenda's op, die ook een politiek mandaat hebben. Bijvoorbeeld het opkrikken van het leefklimaat in de oude steden en wijken, iedereen is daar toch voor. Met die simpele agenda's kunnen we in een combinatie van denken uit infrastructuur, ruimtelijke ordening, vastgoed, landbouw en andere aspecten, weer plannen maken. En die integreer je in een efficiënte methodiek van plannen en besluiten. Dat leidt niet tot een blauwdruk met dé oplossing voor een bepaald probleem, maar tot een doelstellingenagenda. En omdat je alles bij elkaar brengt, creëer je een enorm potentieel aan denkkracht over het maken van een samenleving. Dan hoeft je je geen zorgen meer te maken, dan kunnen we echt alles. In mijn fantasie zou het ideale model voor Nederland zijn dat wij een aantal agenda's benoemen en dat die agenda's door een nieuw Planningsministerie - en dat is dan voor verkeer en waterstaat, economie en landbouw - worden ingedeeld.

Wat betekent duurzame landbouw en duurzame inrichting voor u?

Duurzame landbouw houdt in dat, als ik fruit koop, ik weet waar het vandaan komt en dat het niet twintigduizend kilometers vanuit Chili of Nieuw-Zeeland heeft afgelegd. Daarom moeten we allereerst lijnen op de planningskaart zetten: dit is en blijft landbouwgebied. Misschien kunnen delen van het Nederlandse landschap gebruikt worden voor wateropslag, dus nattere landbouw. Of wellicht levert brak water nieuwe mogelijkheden voor teelt. Dat zijn twee innovatiedomeinen. Gebruik de kennis in Wageningen en bij de boeren zelf om verbluffende nieuwe oplossingen te creëren. Dat kunnen ze!

Wat is uw persoonlijke missie?

Mijn missie is mooie plannen maken en de denkkracht die in mensen zit benutten en tot bloei brengen. Dat is eigenlijk de ziel van elke ingenieur. Mijn grote liefde voor het Nederlandse landschap komt voort uit mijn familie: mijn opa was al met dijken bezig, mijn vader zat in de engineering. Ik heb daar veel plezier in en ben niet bang dat het misgaat. Ik maak me echt zorgen over de vraag in onze samenleving, hoe wij het maatschappelijk gaan regelen met de planningsvraagstukken. Dat duurt nu al heel erg lang. Daarom ben ik ook vrij pessimistisch over jullie vraagstelling waarmee jullie bijna de indruk wekken een debat over

Vroeger ontwierpen we, maar tegenwoordig ontwerpen we niets.

idealen te willen ontlokken. En nog wel wereldwijd, op alle agenda's, over waar de Nederlandse waterhuishouding en het watermanagement en de watersector dan wel of niet het voortouw kan nemen. Dat vind ik niet realistisch. Wij zijn goed in water, ja. Laten we dan vooral die sector goed houden en zorgen dat we overal oplossingen kunnen aandragen wanneer problemen zich aandienen én ervoor zorgen dat we onze eigen tradities snappen en niet verkwanselen.

1 Interview vond plaats op 24 augustus 2009, tijdens de discussie in het kabinet over het wel of niet verdiepen van de Westerschelde; beslissing werd uitgesteld tot oktober.

Liesbeth van der Pol

19 augustus 2009

Liesbeth van der Pol

Rijksbouwmeester

"Het is nu tijd om innovaties naar voren te schuiven"

'Nederland wordt anders' schreef u in juli 2009 in uw preambule voor de ruimtelijke herinrichting van Nederland. Wat zijn in uw ogen de grote opgaven van dit moment?

Laten we anders uit deze crisis tevoorschijn komen dan we erin gingen! Dat is nodig, omdat er nogal wat mis ging in ons land. We hebben de afgelopen twintig jaar heel veel aandacht besteed aan het proces en ongelooflijk veel over onze rechtspositie ten opzichte van elkaar nagedacht. Maar als je uiteindelijk in de werkelijkheid rondloopt, waar geniet je dan van? Dáár moet het om gaan. En dat betekent in mijn ogen toch een ruimtelijke ingreep van formaat. Want we genieten als we een mooie dijk aanleggen, of als we een landschap maken, of als we een goed gebouw neerzetten. Aan die ruimtelijke ervaring moet een goed ontwerp ten grondslag liggen.

Een integrale aanpak vraagt om aanpassing van procedures en

regelgeving, want we werken in Nederland binnen vakdepartementen. Hoe kunnen we dat doel bereiken?

Als de nood aan de man komt - en dat is nu tijdens de crisis - is er ineens heel veel mogelijk. Nu blijkt het opeens wél mogelijk om procedures te versnellen. Het blijkt opeens wél mogelijk opgaven te formuleren in een week tijd. Met elkaar! Door mensen bij elkaar te zetten die allemaal willen samenwerken. Samen met een aantal stakeholders heb ik een aantal grote nationale opgaven beschreven, zoals binnenstedelijke verdichting, herbestemming, krimp, de verwevenheid van de stad en het landschap, verbeteren van de samenhang tussen infrastructuur en omgeving... en al die grote nationale relevante opgaven verbinden we nu aan ontwerpers die op dit moment werkeloos zijn. Met het oog op een meer integrale aanpak van onze landelijke opgaven, waar we allemaal bij gebaat zijn. Het is dus een kwestie van willen en doen.

'Willen en doen' staat in veel beleidsnota's, maar toch strandt vaak het proces. Hoe doorbreek je nu werkelijk die verkokering?

De Rijksbouwmeester is bijna een instituut. Een persoon met daaromheen een heel atelier. Het instituut bestaat al tweehonderd jaar en heeft eigenlijk als doel om alle departementen, alle diensten te adviseren. Vroeger gebeurde dat met handtekenen en bouwen. Nu gebeurt dat door te stimuleren en te adviseren, maar wel dwars door alle departementen heen. Dat kun je natuurlijk nooit in je eentje. Dus hebben we bedacht dat we dat met een club doen: het college van Rijksadviseurs. Als een voorbeeld voor de verschillende departementen om ons heen zitten we bij elkaar in het atelier, op één plek. We hebben onze voelhorens in vier verschillende departementen. Zo zou het toch ook moeten? Er is een heel andere manier van werken nodig. Veel minder fysiek gebonden aan één plek, één forum, of één adres. Als je ziet

wat communicatietechnologie nu al heeft teweeg gebracht, dan is de volgende stap een werkplek maken waar we elkaar gemakkelijk kunnen ontmoeten. Dan zul je zien dat ook dit land zijn interdepartementale bijdrage kan leveren. Dat betekent niet dat je de verschillende invalshoeken moet uitvlakken. Die moeten helder en sprankelend blijven staan. Maar aan de samenwerking kan een hoop verbeteren.

Hoe zouden we die interdepartementale samenwerking concreet kunnen verbeteren?

Als Rijksbouwmeester vind ik het opvallend dat wij eerst denken aan de budgettaire verdeling en dan pas aan de opgave. Doe dat andersom! Voor 'Nederland wordt anders' hebben we ook eerst de opgave en de ambitie bedacht. Vervolgens hebben we die ambitie op alle verschillende onderdelen besproken, de intenties samen gedeeld en er een projectbureau op gezet. Pas daarna hebben we de financiële afbakening gedefinieerd. Vanwege het enthousiasme van de stakeholders kwam de geldstroom vanzelf op gang. Het stimuleren van een gedeelde ambitie op ruimtelijk gebied kan een andere manier zijn om met budgetten om te gaan. Zet dus vier departementen bij elkaar in plaats van binnen één departement vier mensen. En probeer zo eens je agenda te formuleren.

Wie kan die nieuwe manier van samenwerken stimuleren?

Ik vind dat VROM - de ruimtelijke ordening - de grote speler is als het gaat om het bij elkaar brengen van het geheel van belangen: de agrarische (LNV), de mobiliteits- en waterstaatkundige belangen (VenW) en de economische (EZ). Bij grote bouwopgaven kan het heel zinvol zijn om eerst te kijken wat andere departementen al hebben bewerkstelligd. Ga letterlijk kijken in een gebied, kijk hoe Rijkswaterstaat soms al de wateropgave en landschapsopgave bundelt en hoe die bundeling het landschap verrijkt.

Wat betekent duurzaamheid voor u?

Duurzaamheid vraagt niet alleen om een technische benadering van een ruimtelijke toepassing. Het vraagt om inleving. Bijvoorbeeld bij mobiliteit: zorg ervoor dat elk persoon, hoe oud of jong, gemakkelijk van A naar B komt. Dus laat een kind fietsen naar school, en dat mag best op vijf kilometer afstand zijn, en in dat geval maak ik graag gebruik van het meest fantastische asfalt dat we kunnen neerleggen. Of duurzaamheid rondom knooppunten: geïsoleerde stationsgebieden zouden juist gebieden moeten zijn waar we met elkaar wonen én werken. Wonen doen we niet in anonieme dozen, die gesloten zijn, die geen publiek leven kennen. Duurzaam wonen doe je in een wijk waar het gezellig is, waar je elkaar tegenkomt. Daar speelt groen

een grote rol, niet alleen voor de deur. Patio's en pleinen zijn plekken waar je elkaar ontmoet. Dat moet een groene oase zijn waar je het fijn vindt om met elkaar samen buiten te eten. Waar kinderen ook veilig naar school gaan. Dat vind ik duurzame steden. En die kunnen compact zijn, maar dat is nog wat anders dan hoogbouw. Hoge dichtheid kan ook in laagbouw. Duurzaam vind ik ook dat we goed gebruik maken van het bestaande. Dus heel letterlijk: hergebruik. Als het oude gebruik niet meer gaat, neem een stal, een schuur die altijd agrarisch is ingezet, en maak er kleine kantoortjes of woningen van, en behoud het karakter van het gebouw.

De centrale overheid kan niet zonder initiatieven uit de markt. Maar zolang de markt de vijand is van de overheid, gaat dat niet.

Voor welke wateruitdagingen staat Nederland volgens u?

Water is natuurlijk de grootste hersenkraker van Nederland. We krijgen het van twee kanten binnen en zitten in de knel tussen de stijgende zeespiegel

en de verhoogde afvoer van de rivieren. Daar zijn we natuurlijk nog niet uit.

Een mogelijkheid is: land toevoegen. Maar we kunnen ook andersom denken, we kunnen ook land wegnemen en daar waterland van maken. Vervoer over water, waar we zo goed in zijn, gebruiken we nog maar heel weinig. Laten we met Verkeer en Waterstaat, die er al mee bezig is volgens mij, veel meer input verzamelen over transport over water. Het valt mij wel eens op dat we het rondpompen, maar dat niemand z'n tanden erin zet. Het hoeft niet allemaal gemotoriseerd, het mag ook zeilend, het kan ook trappend. Vind dat eens uit. Met de uitspraak 'leven met het water en niet tegen het water' ben ik het roerend eens. Water inspireert ons als geen ander, maar toch voelt het nu als bedreigend. De kunst is nu om met elkaar te bedenken welke intenties wij hebben. Daarbij moet je niets uitsluiten.

Hoe gaan we om met complexiteit van grote wateropgaven zoals de verbetering van de Afsluitdijk, waar we het liefst een aantal functies zouden integreren?

Bij het horen van het woord complex begin ik al te fronsen. Als architect vind je het fantastisch als iets complex is. Als je drie keer een woningbouw-opgave gedaan hebt dan ben je blij als er eens een parkeergarage bij komt, dan wordt het wat ingewikkelder. Onze ruimtelijke opgaven zijn gewoon

„Zet dus vier departementen bij elkaar in plaats van binnen één departement vier mensen.“

wiskundige opgaven die we heel goed kunnen oplossen met de toevoeging van de creatieve component. Het fijne van het vak ontwerpen is dat er altijd naast de technische ook een artistieke kant is.

Waterinnovatie lijkt het domein van de technici, de waterbouwers te zijn. Hoe ziet u dat?

Net als land zien wij, architecten en ontwerpers, water natuurlijk als een ruimtelijk fenomeen. Water weerspiegelt het omliggende land, geeft ruimte, water is beleving, is één van de meest fantastische dingen in contrast met het land. Sta op een dijk en kijk naar een groot water, ken je een groter plezier? Dus water inspireert enorm. Ik zie het als een uitdaging om dat wat wij van oorsprong zijn - een delta - als karakteristiek van ons land te verdiepen. Zodat we zowel milieutechnisch als qua beleving een stap vooruit zetten. Die creativiteit van architecten en constructeurs moet je bij het omgaan met water allemaal aanboren. Beschouw

water niet als een technische opgave, maar als inspiratiebron.

Wat betekent de economische crisis voor de aanpak van grote projecten?

We staan aan de vooravond van een aantal grote transitities. Duurzaamheid, waterberging, waterstijging, een andere inrichting van ons woonarsenaal, onze infrastructuur. Door de crisis is er minder geld en misschien ook in het bedrijfsleven minder motivatie. Toch denk ik dat het juist nu van belang is om die twee dingen aan elkaar te koppelen: want innoveren moeten we nú! Overheid, ontwerpers en markt moeten nú samen aan de slag. Misschien moet de overheid een iets grotere rol spelen om de risico's voor het bedrijfsleven aanvaardbaar te maken. Ons credo is nu: *'business as unusual'*. De business van de afgelopen decennia was er toch één van procesmatig insteken, dossiers afbakken, risico's bij de ander leggen. *Business as unusual* betekent dat we ons ervan bewust zijn dat we samen de verantwoordelijkheid dragen. Maak de ander deelgenoot, stel je kwetsbaar op en erken dat je elkaar nodig hebt voor het oplossen van de grote nationale opgaven. Het is nu tijd om innovaties naar voren te schuiven.

Wat is de rol van het bedrijfsleven?

De centrale overheid kan niet zonder initiatieven uit de markt. Maar zolang de markt de vijand is

van de overheid, gaat dat niet. Dus doe iets aan die regelgeving, aan achterhaalde bestemmingsplannen! Om het ontwerp, en om inspiratie meer kans te geven.

„*Ons credo is nu:*

'business as unusual'.”

Van welke invloed zijn mondiale ontwikkelingen op onze innovatieopgaven?

Als Rijksbouwmeester vereenzelvig ik me niet met de wereldproblematiek. Maar het valt me wel op dat we in een heel leuk tijdsgewricht leven waarin we all over the world kennis halen en communiceren via internet. Maar als het over een wortel of een tomaat gaat dan wil ik die het liefst uit eigen grond. Dus de behoefte aan lokaliteit wordt steeds groter naarmate wij internationaler, globaler opereren. “Mijn huis, mijn plek, deze grond, dit huis, deze architectuur, is anders dan andere.” Als ik aan internationalisering denk, zou ik juist die verschillen onderling willen opzoeken. Een karakteristieke plek mag de opmaat zijn voor wat we ruimtelijk doen.

Waar is Nederland sterk in?

Wij hebben architectuur bijna als handelsmerk. We staan er in het buitenland bekend om dat we zeer goede stedenbouwers zijn, zeer goede architecten, vormgevers. Dus je kunt rustig stellen dat wij op alle schalen van het ontwerp - stedelijk, landschappelijk tot aan design - een internationale naam en faam hebben. Dat moeten we vasthouden, daar moeten we veel meer mee doen. Met onze inzet en vaardigheid kunnen wij groene steden bouwen, zoals Amsterdam en Almere. We zijn een land van 'doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg'. Maar laten we ons bewust zijn van onze vaardigheden en die voor de toekomst behouden. We moeten die voorsprong natuurlijk niet uit handen geven! Je ziet dat men overal in de wereld nu naarstig op zoek is naar andere materialen en hergebruik van materialen. Autobanden malen en daar nieuwe dingen van maken, auto's opnieuw

gebruiken, we zitten vol met nieuwe ideeën, maar reken erop dat dat in andere landen natuurlijk ook gebeurt. Als je daarin werkelijk voorop wilt lopen, dan zul je er ook gebouwen mee moeten maken en er steden van bouwen die dat tonen. Dat is natuurlijk de echte opgave waar we nu voor staan. En die kunnen we aanpakken door juist in deze crisistijd multidisciplinaire ontwerpteams op deze opgaven te zetten en als departementen nauw samen te werken.

„*Complex is helemaal niet*

erg. Voor ontwerpers is het is een

fantastische puzzel, die door creativiteit

altijd een draai kan krijgen.”

Bob Goudzwaard

25 augustus 2009
Bob Goudzwaard

econoom, emeritus hoogleraar Vrije Universiteit Amsterdam,
 architect van de 'economie van het genoeg(en)':

"Transitiemogelijkheden heb je in tijden van crisis"

Welke maatschappelijke veranderingen signaleert u in de wereld en welke taak hebben wij ten gevolge daarvan in Nederland te vervullen?

Er verandert ontzaglijk veel in de wereld. Of je het nu hebt over de wereldfinanciën of over de wereld-economieën, over de voorraden en de processen in deze wereld, die over en weer elkaar beïnvloeden: we hebben het over een wereld waarin grote onzekerheid heerst. Het is net of er een waterscheiding bestaat tussen de zekerheid van de trends tot op heden en de grote onzekerheid over de manier waarop die zich in de toekomst gaan voortzetten. En toch moet in zo'n wereld beleid worden gevoerd, moet je mensen aanzetten tot een bepaalde vorm van bewustzijn van wat er op het spel staat.

Welke basisontwikkelingen zijn van belang?

De toenemende schaarste gaat de wereldeconomie bedwingen. We hebben wel eerder een poos

van schaarste gehad, maar nu is het een combinatie van energieschaarste, voedselschaarste en waterschaarste. Als die schaarsten op elkaar gaan inwerken, kunnen wij, in de westerse samenleving, die schaarsten dan zien als gewone hobbels die we moeten nemen met onze oude processen? Ik denk het niet. We zullen opnieuw moeten leren, ook economisch, te leven met het oog op de grenzen die zich voordoen..

Raken we uit balans als we op de oude voet doorgaan?

Mijn basisstelling is: de economie kan niet elke grens verzetten, kan niet elke belofte vervullen, hoe fraai die ook technologisch wordt onderbouwd. Op een gegeven moment moet je met een andere context rekening houden. Ik geef u een historisch voorbeeld van Engeland in de jaren dertig en veertig. Keynes schreef er 'How to Pay for the War' over. Toen moest de Engelse economie

worden omgevormd om dat wat de nazi's wilden te blokkeren. Dan krijg je vormen van gedwongen besparing van consumenten, van burgers om dat andere mogelijk te maken.

Hoe raakt die omslag aan onze wateruitdagingen?

Het behoud van veiligheid rond water is geen onoverkomelijke opgave. Die kun je heel goed pareren, maar je moet daar wel - ook economisch - wijzigingen voor doorvoeren. Je zult het woord innovatie niet te eng moeten duiden alsof het alleen maar andere vormen van technologie voorstaat. Er is ook innovatie nodig voor de bereidheid in de samenleving om dit gemeenschappelijk als een uitdaging te zien. Een uitdaging die je ook politiek en bestuurlijk moet aangaan om met z'n allen te overleven.

Waar zouden we ons het meest druk over moeten maken?

Ik denk dat de voedselproblematiek ons bij zal blijven. Aan de ene kant is dat de groeiende voedselbehoefte van grotere bevolkingen met een hoger welvaartspeil in de wereld. Aan de andere kant heb je de gevolgen van de klimaatverandering op de oogsten, waar Noord-Afrika echt moeite mee zal krijgen. Als we vormen van voedsel benutten voor bio-industrie, dan is er minder voor voedselproductie aanwezig. Dus de voedselproblematiek is multi-dimensionaal en kan weer leiden tot verscherpte migratiestromen naar het noorden van de wereld. Daarmee raakt de voedselproblematiek aan de veiligheid. Want rond elke vorm van schaarste, energieschaarste, voedselschaarste, waterschaarste, kunnen er conflicten ontstaan. Weer zo'n vorm van onzekerheid!

Wat zouden we dan in de basis moeten veranderen?

Maak een onderscheid. Beschouw aan de ene kant de processen die zich doorzetten, en die een economische, technologische en micrologische betekenis hebben voor ons leven en kwaliteit van leven. Beschouw aan de andere kant datgene waarvoor het economische proces uit zichzelf niet de oplossingen zal geven. Daarvoor moeten we - zoals mijn leermeester Jan Tinbergen leerde - in termen van randvoorwaarden durven

*Tijd voor een collectief
maatschappelijk beraad.*

denken. Tinbergen onderscheidde in zijn theorie altijd doeleinden, instrumenten en randvoorwaarden. Randvoorwaarden zijn elementen die je in beleid invoert en waarvan je zegt: dat mag niet worden overschreden. Rijkswaterstaat is een randvoorwaardelijk instituut. Andere vormen van beleid (economisch beleid, sociaal beleid) dienen rekening te houden met die randvoorwaarden. Doeleinden kunnen heel sterk zijn, maar een economie hoort er met al zijn instrumenten aan mee te werken dat die randvoorwaarden - die grenzen - niet worden overschreden. Die randvoorwaarden zijn van een andere orde dan onze verlangens om in welvaart toe te nemen.

Hoe kunnen we rekening houden met die randvoorwaarden?

Beperkingen worden onderdeel van de realiteit, waartegen we ons niet kunnen blijven verzetten. Dat betekent dat we moeten investeren in het onderhouden van waterveiligheid en de watervoorziening, wat een steeds groter percentage zal vragen van onze schaarse middelen dan we voorheen

gewend waren. Zoiets roept om beraad, een gemeenschappelijk beraad. Roep de samenleving in al zijn geledingen bijeen om te kijken welke consequenties de ontwikkelingen hebben voor onze inkomens, werkgelegenheid en productiepatronen. Met adviezen van mensen die dat kunnen weten. Wanneer de samenleving dan die consequenties erkent, dan kunnen we vervolgens ex ante (dus van tevoren) het beleid uitstippelen in samenwerking met hen. Dan ben je al een heel eind op weg in het keren van de situatie. Maar als je van buitenaf tegen de samenleving zegt: jullie moeten maar leren met een andere situatie om te gaan en je krijgt de samenleving niet mee, dan gaat men zich ingraven in verkregen rechten: "Dit is wat we tot nu toe hadden en het is ons recht om dat te continueren in de toekomst!" Dat is de ex post variant, die een rebelerende samenleving tot gevolg heeft.

Waar staan we nu in onze samenleving?

Op dit moment zijn we al een eind op weg naar het moment waarop hard ingrijpen noodzakelijk wordt. Maar het is heel moeilijk om een consensus te bereiken als er geen gedragen visie is. En dat is de vraag: wie komt er met die visie op de propen? Er zijn aanzetten in het kabinetsprogramma die in de buurt komen, Wijffels heeft daar ook een aandeel in gehad, voor een visieontwikkeling die de samenleving trekt naar het leven binnen grenzen die ook met de beschikbaarheid en veiligheid

van water te maken hebben. Omdat wij niet zonder water kunnen leven. Het is te fundamenteel om dat aan de zekere willekeur van marktontwikkeling over te laten.

Wie kan daar nu iets concreet aan doen?

Regeringsleiders zouden de tegenwoordige crisis als aangrijpingspunt kunnen nemen voor dat collectief maatschappelijk beraad. Transitiemogelijkheden heb je in een tijd van crisis, die heb je nauwelijks in een tijd van hoogconjunctuur. Nú is er een investeringsnoodzaak voor de overheid om bestedingen weer op gang te brengen. En het is nu óók tijd om te zeggen: voorrang hebben in vesteringen in menselijk, sociaal en natuurlijk kapitaal, waarbij we de eisen aan de inkomens en salarissen moeten matigen zodat er ruimte ontstaat om deze investeringen kansen en ontwikkeling te geven. Daarnaast zouden we een specifieke waterberaad kunnen instellen, omdat er rond water een cluster van problemen is ontstaan. De scheepvaart heeft belangen, de landbouw heeft belangen, mensen die wonen in bepaalde gebieden hebben belangen, maar tegelijkertijd moeten we voor onze veiligheid zorgen en de waterkwaliteit bewaken. Nodig de werkgeversorganisaties, de werknemersorganisaties, consumenten en bijvoorbeeld de ANWB uit. Geef ze één of twee scenario's, en vraag dan om respons op basis waarvan we het beleid verder gaan uitzetten.

Is het realistisch om overeenstemming over doelstellingen en randvoorwaarden te ambiëren?

Het zal nooit helemaal lukken. Maar in feite zijn de randvoorwaarden die men eerbiedigt het uitgangspunt van het gesprek: 'Er is een probleem'. En wie het probleem niet wil mee onderkennen, die hoeft er ook niet aan mee te doen. Maar als het probleem eenmaal onderkend is, kan er wel degelijk een positieve en constructieve visie ontstaan, ook door bedrijven vanuit hun besef van maatschappelijke verantwoordelijkheid. Nu is er de laatste jaren rond de financiële markten een sterke financiële dominantie ontstaan. Die waaiert uit over de hele economie, waarbij bedrijven toch min of meer

Geld hoort een reële economie te dienen en niet te overheersen.

worden gedwongen om te fuseren, en waarbij kortetermijn rendementsoverwegingen vaak op een wat kwalijke wijze het voortouw hebben genomen. Die hebben bedrijven afgevoerd van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. De *shareholders value* heeft het van de *stakeholders* gewonnen. Willen we een reële economie op het spoor zetten, dan moet de financiële economie terug in

zijn hok. Geld hoort een reële economie te dienen en niet te overheersen. Langetermijnbelangen horen bij de maatschappelijke verantwoordelijkheid van bedrijven.

Leo Halvers zei eerder in deze interviewreeks: "Bedrijven gaan voor continuïteit en winst maken voor de aandeelhouders, en maatschappelijk verantwoord ondernemen staat op de achtergrond." Als het goed gaat hebben bedrijven er geen aandacht voor en als het slecht gaat hebben ze er geen geld voor.

Volgens de econoom Schumpeter kent elke economie na een crisis een moment van herschikking. Hij vond dat eigenlijk positief, omdat er een soort survival of the fittest plaats heeft. Die herschikking is nu nog nodig, maar de indicatoren daarvoor zijn nog zo zwak dat de herschikking nog niet plaats heeft op de manier die het maatschappelijk welzijn in de toekomst het meest gaat dienen. Het is net of bepaalde signalen nog ontbreken. Deze zul je moeten invoegen om een kans te hebben, zodat het maatschappelijk aanslaat.

Wie kan die signalen afgeven?

Ik kom ze in de media nog erg weinig tegen. Die hebben wel degelijk een mogelijkheid om op een aantrekkelijke en mooie manier de problematiek neer te zetten door te zeggen: laten we ons door

de angstscenario's niet verlammen. Laten we in het perspectief van uitdagingen een antwoord zoeken. Een uitdaging moet worden onderkend en kan dan leiden tot een levendige respons die in bepaalde opzichten pijn zal doen. Toch zal de meerderheid vinden dat het ten behoeve van onze toekomst moet gebeuren. Vroeger hield ik verhalen over de economie van het genoeg, nu praat ik liever over

*Rijkswaterstaat is een
randvoorwaardelijk instituut.*

de economie van het genoeg. Omdat genoeg en meer samenhangt met elementen van aanvaarding van datgene wat mogelijk is, met meer zekerheid voor de kinderen en kleinkinderen, meer zorg voor de natuur. Dat zit dicht bij welzijn dan bij de gedachte dat ieder nieuw product weer een toevoeging aan ons geluk is.

Vraagt de oproep aan onze samenleving om meer solidariteit op de politieke agenda?

In Europa hebben we het casinomodel en het Rijnlandse model voor sociale ontwikkeling. Het Rijnlandse model betekent in de zin van solidariteit dat je zorgt dat er minimale vangnetten zijn

op het vlak van sociale zekerheid van mensen, dat er betaling bij werkloosheid is. Het casinomodel zegt: de markt zal uiteindelijk wel uitmaken wat het beste voor ons allemaal is. Europa heeft in beginsel gekozen voor het Rijnlandse model, een model met een sociaal accent, maar het ecologische accent is nog te dun. In 2020 moet 20 procent van de verbruikte energie in de Europese Unie afkomstig zijn van natuurlijke hulpbronnen, maar dat is een doelstelling, nog geen randvoorwaarde. Het gekke is dat de doelstellingen steeds meer naar de toekomst worden geschoven, naar 2020, naar 2050, zodat we zeker weten dat degenen die dat nu afspreken straks niet de verantwoording hoeven af te leggen. Dat is een vlucht uit de werkelijkheid. De realiteitszin ontbreekt.

Dus we moeten verder gaan dan agenderen?

Vaak is het toch een portefeuillekwestie. Op het gebied van de bestuurskunde liggen er daarom nog wel wat innovatieve uitdagingen. Laat vooral Waterstaat bijvoorbeeld een pendel zijn van de ministeries die consensus moeten opbouwen over deze problematiek: LNV, VROM, EZ. Organiseer die fase van beraad, van de mogelijkheid het te amenderen. Daarmee zet je een koers uit. Je moet een strakke regie voeren in het bevorderen van dat type beleid wat nodig is. Durf het impopulair te doen als je ervan overtuigd bent dat het moet.

Wat is de rol van bedrijven in zo'n beraad?

Als het om publieke aangelegenheden gaat - om publieke gerechtigheid, dus de zorg voor het algemeen welzijn - dan denk ik dat de overheid het initiatief moet nemen. Maar direct na het beraad van de betrokken ministeries hoort er inspraak van het bedrijfsleven op de scenario's te zijn. En dan moet je hen er ook echt bij betrekken. Neem hun argumenten heel serieus in overweging, maar neem dan zelf toch de beslissing, zo blijft de vaart erin.

Welke rol speelt de jongere generatie?

Mijn leven lang werd ik geprikkeld door jongeren, je kunt geen college geven als je niet zo'n groep van jonge gezichten voor je ziet. Mij heeft altijd getroffen dat ze op een gegeven ogenblik voor iets willen gaan. En dat dan niet hun eerste overweging is: hoeveel verdien ik eraan. Je moet jongerenorganisaties al vrij snel betrekken bij overleg van wat er in dit land op het vlak van energievoorziening gebeurt en ook op het vlak van de migratieproblematiek. Bij de oneigenlijkheid dat ze Europa als een bastion afschermen voor degenen die naar ons toestromen. Terwijl natuurlijk het feit dat zoveel mensen in beweging zijn, te maken heeft met de onevenredige verdeling van schaarse middelen in de wereld. Dat is kortzichtig beleid. Jongeren komen vaak met onverwachte, goede inzichten waarvoor ze willen gaan.

Hoe moet het met innovatie?

Technologie is uiterst waardevol, je kunt het niet missen bij de oplossing van de grote vragen die op ons afkomen. Daar is innovatie bij nodig. Technologie zonder innovatie is een stilstaand iets, dat ons ook blind doet zijn voor bepaalde oplossingen. Dat moet worden onderscheiden van een geloof in de technologie dat ervoor zorgt dat een probleem alleen uit het zicht verdwijnt. We kunnen niet blijven investeren in de expansie die zich niet verdraagt met wat we moeten onderhouden en moeten verzorgen. Er moet een realiteitsbesef ontstaan. Zie technologie niet als de panacee, de oplossing voor alle kwalen. We vergeten soms hoe de energie van de warmte van de aarde, de wind, het water, kan worden benut. Die vormen van innovatie vragen om een ander type van investeren dan de investering in de eindeloze groei van onze materiële consumptie.

Mogen bedrijven daar geld aan verdienen?

Bedrijven zijn uiterst belangrijk in het doorvoeren van innovatie, want hoe zou het anders kunnen. Maar bedrijven richten zich al te vaak op winstverwachtingen op de korte termijn, zodat hun maatschappelijke doelstellingen vervagen. Dat is ook voor de werkers in die bedrijven niet het beste perspectief. Er gaat iets van hun welzijn verloren. Daarom ben ik ook geneigd om in de derde punt van die driehoek van *people* en *planet 'prosperity'* te plaatsen, niet *'profit'*. *Profit* is niet gelijkwaardig

aan die andere twee doelstellingen. Daarvoor is het te weinig randvoorwaarde.

Durf het impopulair te doen als je ervan overtuigd bent dat het moet.

Wat is uw persoonlijke boodschap aan staatssecretaris Huizinga?

Ik hoop dat ze zich instelt op het feit dat - als je alles wat met belangen van water te maken heeft wilt samenbrengen, wereldwijd, maar ook Europees en nationaal - de andere ministeries moeten meehelpen te erkennen dat water van een randvoorwaardelijke betekenis is. Daarvoor is een volle inzet nodig die ook de economie in acht moet nemen, zodat de economie op langere termijn goed blijft draaien. Het gaat niet tegen de economie in, maar de economie hoort zich bewust te zijn van een beperkende context.

Ik zou haar willen zeggen: dit is uw eerste verantwoordelijkheid, van het ministerie waarbij u betrokken bent. Ik hoop dat ze die verantwoordelijkheid op zich neemt, dat ze de leiding over dit vraagstuk zal aanvaarden en dat ze voor de problematiek van deelterreinen andere ministeries zal betrekken. Dan zou een wens van mij in vervulling gaan.

Josee van Eindhoven

20 augustus 2009
Josee van Eijndhoven

hoogleraar Duurzaamheidsmanagement, vml. voorzitter van het College van Bestuur
 Erasmus Universiteit Rotterdam, vml. directeur Rathenau-instituut:

"Breng die integraliteit nu eens in de praktijk"

Wat betekent duurzaamheid voor u?

Duurzaamheid wordt vaak onder milieu geschaard, maar duurzaamheid kan niet zonder economie! Duurzaamheid is voor mij: hoe kun je levens van mensen comfortabel ingericht krijgen, hoe krijg je mensen zover dat zij daar zelf ook aan bijdragen, zodanig dat de verandering houdbaar is ook voor onze kinderen en kleinkinderen? En dan gaat het natuurlijk ook over milieu, maar niet primair en niet alleen. Het gaat erom, de veranderingen van de nabije toekomst te voorzien en daarop zo in te spelen dat de komende generaties er geen last van hebben.

Wat kunnen wij voorzien voor de nabije toekomst?

Zekerheid is niet te koop. Je moet luisteren, meten, ruimte geven aan de wetenschap, kennis opdoen van wat zoal de mogelijkheden zijn. Ik ben van mening dat de kans op klimaatverandering ernstig

genoeg is om daar maatregelen voor te treffen. Of de oorzaak van de klimaatverandering in de CO₂-emissie ligt, wordt door sommigen betwist. Maar die CO₂ komt gedeeltelijk ook in onze oceanen terecht, en verzurende oceanen willen we zeker niet! We zijn inmiddels met zoveel mensen op de wereld dat de gekten, die mensen veroorzaken, wereldwijde repercussies hebben: kijk naar de kredietcrisis en eventuele griepepidemieën. We zijn wereldwijd, niet alleen virtueel maar ook fysiek, heel sterk verbonden.

Welke invloed heeft de kredietcrisis op onze aanpak van die uitdagingen?

We zouden welvaart breder moeten zien dan alleen geld. De kredietcrisis stelt ons in de gelegenheid om opnieuw te overwegen wat belangrijk is. Moeten we wel terug naar 'zo snel mogelijk weer omhoog'? Het roept als vanzelf de vraag op: 'Hé, wacht even, zijn we wel goed bezig'? De golfbewegingen van dit

moment baren mij wel zorgen. Een van de belangrijkste oorzaken van de grote belangstelling voor energieneutrale woningen was de vorig jaar enorm omhoog schietende olieprijs. En dan daalt de prijs opeens weer! Grote aandacht voor iets en daarna is de aandacht weer weg, dat is zorgwekkend.

Toch is energie als thema heel aantrekkelijk geworden, ook voor jonge mensen om daar wat mee te gaan doen. Dat brengt me bij mijn persoonlijke boodschap aan de staatssecretaris: maak water tot een aantrekkelijk gebied voor jonge mensen om in te gaan werken! En bij jonge mensen denk ik vooral aan jonge vrouwen. Water is nog te veel een mannenvak. Het is spannend om over water mee te denken! Water vraagt om een bredere aanpak. Door bijvoorbeeld de cultuurhistorie van de omgeving als denkkader bij wateropgaven mee te nemen, kun je betrokkenen veel sneller op een lijn krijgen. Misschien is de Watercanon, www.watercanon.nl, daarbij een handig instrument.

„Je bent in de waterwereld
of je bent er buiten.“

Beleving helpt, zegt u. Helpt urgentie ook?

Beleving helpt, en een gevoel van urgentie is ook nodig. Je zit in het geval van water wel op de smalle lijn tussen het gevoel van urgentie versterken aan de ene kant en aan de andere kant ook geen paniek veroorzaken. Daarom is het belangrijk om te laten merken dat Nederland eigenlijk steeds onder constructie is: 'De grond is steeds in beweging, de zee is steeds in beweging, we hebben telkens nieuwe gedachten over waar de problemen zitten, dus we moeten eraan blijven werken'. Maak duidelijk dat water een permanente opgave is. En pak die opgave zo aan dat we de zaak mooi achterlaten voor onze kinderen.

De burger heeft vertrouwen in de overheid als het gaat om de zorg voor droge voeten en schoon drinkwater. Hoe kunnen we toch meer bewustwording creëren?

Je kunt water dichterbij de mensen brengen door het zichtbaarder te maken in hun omgeving. Start, als er een nieuw kunstwerk nodig is, eerst het overleg met de bewoners. Bespreek een vraagstuk

gezamenlijk en zoek samen naar de oplossing. Daarnaast is water nu eerder een randvoorwaarde dan een onderdeel van een ruimtelijk ontwerp, terwijl het uitgangspunt moet zijn: hoe kun je de ruimtelijke situatie in relatie tot water het beste oplossen? Betrek waterbouwkundigen bij het ruimtelijke ontwerp, en vice versa: zorg dat er een ruimtelijk ontwerper meekijkt met technische ontwerpen.

Hebt u het gevoel dat waterbouwkundigen geïsoleerd hebben opgetreden de afgelopen twintig jaar?

Ik denk dat de watersector lang de neiging heeft gehad om te geïsoleerd op te treden. Op conferenties kreeg ik altijd het gevoel: je bent in de waterwereld of je bent er buiten. Maar nu zijn we het tijdperk van de macht der techniek voorbij. Technische oplossingen zijn natuurlijk wel te verzinnen. Maar het gaat er ook om wat een bepaalde oplossing betekent voor de omgeving die we creëren. Dat vraagt om een ander soort innovatieproces, het gaat om het creëren van een andere relatie tussen de manier waarop het water gemanaged wordt en de omgeving waarin dat gebeurt. Er zullen nieuwe, andere mensen met het innovatieproces moeten meedoen.

Welke verandering voorziet u op het gebied van waterinnovatie?

Je kunt niet meer alleen vanuit water redeneren.

Als het gaat om ruimtelijke inrichting dan kom je natuurlijk al bij minstens één ander ministerie terecht. De vraagstukken van nu verdragen de kolommen, die we altijd hadden, niet meer. Daarnaast komen we er niet meer alleen met techniek. Mensen zijn inmiddels mondiger geworden. Vroeger, als je een drooglegging deed, dan huurde je mensen in die niets terug zeiden. Tegenwoordig hebben mensen een mening, ze mogen die mening hebben, sterker nog, ik denk dat het ook heel belangrijk is om die mening te vragen. Want dan krijg je ze mee en dan blijven ze zich realiseren dat het nodig is. Bijvoorbeeld door geld te betalen aan waterschappen en dergelijke. Tegen die achtergrond moet Verkeer en Waterstaat zich realiseren dat de politiek zich verplaatst. Ministeries hebben het niet meer voor het zeggen. De ministeries kunnen een begeleidende rol spelen, maar zij zullen rekening moeten houden met maatschappelijke beperkingen. Het is belangrijk om verschillende meningen te horen. Begrijp me goed: we hebben geen weerstand om de weerstand nodig, maar weerstand om er verstandiger van te worden.

Hoe kunnen we omgaan met onzekerheid?

Ondanks de grote onzekerheid over veranderingen met een potentieel enorme impact, moeten we toch investeren. Je kunt niet zeggen: we weten het niet zeker dus we laten het erbij. Het is denkbaar dat je investeringen doet, waarvan je achteraf zegt:

die waren op de foute plek en die heb ik fout gedaan. Bouw wel variabiliteit in, zodat je onderweg aanpassingen kunt doen. Misschien komt er eens een vulkaanuitbarsting die zorgt dat we het hele jaar geen zomer hebben. We verwachten nu dat we over twintig jaar voldoende veilig zijn en over voldoende drinkwater en water voor de landbouw beschikken. Maar je zult steeds moeten heroverwegen. Die anderhalve meter op het IJsselmeer die de commissie Veerman zo graag wil, is een signaal: let op, het kán zijn dat je in de toekomst verdergaande maatregelen moet nemen.

Welke onderwerpen worden er, naast waterveiligheid, belangrijk?

Waterzekerheid wordt ook een groot maatschappelijk onderwerp. Op dit moment wordt de Rijn nog gevoed door sneeuw, maar dat zal waarschijnlijk minder worden. En regenrivieren bieden minder automatisch garantie op waterzekerheid. Daarnaast zullen we last krijgen van periodes van droogte en periodes van overvloedige regenval. Vergeet ook het verband met gezondheid niet: stilstaand water mag geen problemen gaan geven. Wat gebeurt er als het hier warmer wordt, wat voor muggen krijg je hier? Vraag je ook af of bouwen in het water wel betaalbaar is en blijft. Als je mooie waterwijken wilt bouwen, dan moet er ook geld voor zijn. Realiseer je ook dat we, door steeds grotere technieken in te zetten, steeds meer naar

Duurzaamheid kan niet zonder economie.

de rand gaan van wat haalbaar is. Begrijp me niet verkeerd: ik ben ontzettend vóór het leggen van dijken. Dat we hier wonen is te danken aan dijken. Maar als we de dijken niet kunnen onderhouden loopt het hier onder water. We zullen dus wel genoeg geld moeten verdienen als we in dit land willen blijven wonen.

Vraagt dit om een omslag?

Er is geen omslag nodig voor de visies op water. Wat betreft visies zijn we al behoorlijk ver. Er is wel een volgende stap nodig. In de beleidsnota staat 'integraal waterbeheer', maar als je naar de praktijk kijkt, is het minder geïntegreerd dan de theorie leert. De bereidheid om in die richting te denken is aanwezig, de bereidheid bij de technologen om bredere beelden te ontwikkelen voor het omgaan met water is ook aanwezig. Maar nu moeten we in de praktijk die toekomstbestendige inrichting van ons land echt gaan realiseren.

U zegt: we weten welke richting het op moet, en we hebben de ideeën en de

technologieën daar ook al voor. Waarom gebeurt dan toch niet wat we beogen?

Het verzinnen van de toekomstvisie en het ontwikkelen van techniek zijn maar twee dingen. Het gaat óók om het enthousiasmeren van mensen die met water aan de slag gaan, die nieuwe wegen inslaan.

Daarnaast hebben we het juridisch niet op een rijtje. Als je een woning laat drijven, staat die op water of op de grond? En wie bepaalt wat er mag en wat er niet mag? De kast vol voetangels en klemmen staat klaar en als er maar één is die de kast opent dan stopt het innovatieproces. Je zou af en toe voor heel even die juridische belemmeringen moeten kunnen opheffen.

Vervolgens hebben we allemaal verschillende oplossingen ontwikkeld: brede dijken waarop men kan wonen of eilanden voor de kust of een zandmotor. Die kun je niet tegelijk realiseren. Hoe kom je tot de conclusie welke oplossing het wordt?

Tot slot vind ik de instituties een grote belemmering. Instituties, zoals de departementen van VenW, VROM, EZ, LNV zijn vaak niet goed ingericht om nieuwe vraagstukken aan te kunnen. Ze zijn gebouwd op oude vraagstukken en dan komt er een nieuw vraagstuk en dan is het de vraag 'bij wie hoort dat, bij jou of bij mij?' Wellicht zou het helpen om een projectminister aan te stellen voor integrale gebiedsontwikkeling, inclusief water.

„Zekerheid is niet te koop.“

Wie heeft de sleutel in handen?

Niemand, er is niet één persoon, niet één organisatie die de sleutel in handen heeft voor een transitie. Een transitie vraagt niet alleen om een andere visie, maar betreft ook andere aspecten van cultuur. Niet meer business as usual. En in de tegenwoordige wereld heeft de overheid het ook niet meer voor het zeggen. Maar VenW kan best iets doen, hoor. Dit ministerie kan de stap van theorie naar praktijk zetten. 'Niet lullen, maar poetsen!' zeggen we hier in Rotterdam. Maak je visie maar concreet: laat zien hoe Nederland eruit komt te zien op basis van je visie. Mensen willen voorbeelden zien en aan de hand daarvan ontdek je ook nog eens waar de losse eindjes zitten. Daarnaast kan VenW nadenken welke organisatiestructuur zou kunnen helpen om hier een impuls aan te geven.

Wat vindt u van de discussie: moet je voor water betalen en mag je er geld aan verdienen?

Ja en nee. Water wordt gezien als een grondrecht voor mensen. Want ja, we hebben water nodig en tegelijkertijd heeft water voor geld het voordeel dat je mensen bewust maakt van de waarde van iets. Ja, je mag met water geld verdienen, maar

niet zo dat mensen niet meer hun behoefte kunnen vervullen. In ontwikkelingslanden is dat een puzzel. Het is niet onethisch om water te verkopen maar het is wel onethisch om mensen het recht op water te ontfangen. Dan is het de vraag: waar begint het één en houdt het andere op. Die complicerende factor heb je ook bij grond. Grond voor landbouw is minder waard dan grond voor woningen. Maar hoe bepaal je de waarde van water? Water voor drinken is meer waard dan industriewater en dat is weer meer waard dan landbouwwater; water voor scheepvaart heeft weer een andere waarde.

Welke opdracht ligt er voor Nederland in internationaal perspectief?

Op het gebied van water en sanitatie ligt er een grote mondiale uitdaging. Er zijn heel veel meisjes die niet naar school mogen omdat er geen toiletten zijn. Terwijl het opleiden van meisjes een van de voorwaarden is voor een duurzame toekomst van onze wereld. Opleide meisjes krijgen namelijk minder kinderen. Op dit moment beginnen we ons hier een beetje zorgen te maken over het afnemen van de bevolking, maar wereldwijd is natuurlijk de bevolkingstoename een probleem. We hebben vrouwen ook nodig voor het oplossen van de waterproblemen. Zeker in Afrika, waar vrouwen doorgaans de zorg voor water in dorpsgemeenschappen op zich nemen. Nederland zou die opgave op het gebied van sanitatie en

watervoorziening als missie moeten zien. Daarmee zouden we wellicht ook jonge mensen inspireren. VenW kan samen met Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking de boodschap uitdragen: "De overheid heeft niet alleen mensen nodig om voor onze veiligheid te zorgen, maar ook om een rol in de wereld te vervullen".

„Ministeries hebben het niet meer voor het zeggen.“

Wij ervaren een enorme betrokkenheid van u bij dit onderwerp. Wat is uw persoonlijke missie?

Mijn persoonlijke missie is het verbinden van wetenschap met de samenleving. Eén van de dingen die ik ernstig vind, is de ivoren toren-opstelling die universiteiten en, wat minder, hogescholen, neigen te hebben. Er wordt veel lippendienst bewezen aan de gedachte 'we gaan werken met onze omgeving', maar in de praktijk is dat veel minder realiteit dan ik zou willen. Ik probeer zelf verbindingen te leggen tussen universiteiten, hogescholen en wat ik noem 'probleemeigenaren', zoals mensen die klimaatneutraal willen bouwen. Een goede verbinding tussen wetenschap en samenleving zal veel slagkracht opleveren om duurzaamheid te realiseren.

Lidewey van der Sluis

24 augustus 2009
Lidewey van der Sluis

hoogleraar Strategisch Talentmanagement, directeur Powerhouse Competing for Talent,
 Nyenrode Business Universiteit:

"Investeer in mensen met een *drive* voor creativiteit en innovatie"

Waarom bekleedt u de leerstoel strategisch talentmanagement bij Nyenrode?

Ik houd me bezig met mensen in organisaties en hoe je talent van mensen het beste naar boven kunt halen, op zo'n manier dat de mensen optimaal kunnen presteren en zich kunnen ontwikkelen. Maar ook zodanig dat organisaties daar optimaal van kunnen profiteren. Want uiteindelijk bestaat een organisatie niet alleen om mensen tevreden en gelukkig te maken, maar om de economie te voeden. Het is vanuit Nyenrode mijn opdracht om hier organisaties in te ondersteunen en te sturen. Nyenrode ademt mee met de markt en kan meelopen met ontwikkelingen in de markt. Het is daarom een uitstekende omgeving om mijn vakgebied verder te ontwikkelen en uit te dragen.

Markt en mensen, gaat dat wel samen?

Mensen zijn de markt. Dat wordt vaak vergeten. Organisaties zijn groepen van mensen en die

werken soms in een gebouw, maar steeds vaker ook niet. Organisaties bestaan meer en meer uit netwerken van mensen. Die zijn niet altijd in gebouwen of een andere fysieke eigenheid aanwezig. Juist organisaties ontwikkelen zich steeds meer in de richting van een mensgerichte groep met een collectief belang en daarom werken ze ook samen, delen ze kennis en zijn ze steeds minder een fysiek iets. Met andere woorden het human capital wordt belangrijker dan het physical capital.

Wij kennen een netwerk Deltatechnologie. Hoe werken netwerken eigenlijk in vergelijking met organisaties?

Organisaties zijn netwerken, ook al van oudsher, alleen gaan we steeds beter zien dat het netwerken zijn. Dat het niet een gesloten groep mensen en machines is. Maar dat je mensen met elkaar moet laten samenwerken om de organisatie te laten doen waarvoor de organisatie is bedoeld. Elke

organisatie heeft een eigen businessplan, een eigen strategie, eigen kwaliteiten en waarden, en een bijbehorende eigen koers. Gegeven die koers moet je mensen zoeken die deze koers invulling kunnen geven. Dat noemen we strategisch talentmanagement. Strategisch management wordt hierdoor steeds meer strategisch talentmanagement omdat de mensen belangrijker worden in het bedrijfsproces.

Wat is er nodig voor een goed functionerend netwerk?

Wederzijds vertrouwen. Een gemeenschappelijke basis voor vertrouwen is de erkenning van een algemeen belang naast een individueel belang. Zodra die belangen uit elkaar gaan lopen binnen een groep individuen is er sprake van wantrouwen. Uit onderzoek blijkt overigens wel dat een gezonde dosis wantrouwen in een netwerkstructuur heel goed is voor innovatief gedrag. Want juist mensen

die een beetje wantrouwend zijn ten opzichte van een collega worden creatief en daardoor ontstaan er nieuwe dingen.

Innovatie is eigenlijk een gevaarlijke actie. Door vernieuwing zet je dingen in een bedrijf op de schop. Heb je daarvoor juist niet een veilige omgeving nodig?

In veel organisaties juist niet! Daar zetten ze mensen, die creatief zijn in hun gedrag en ook in hun denken, bij elkaar in een ruimte. Die krijgen dan vaak de ruimte, zowel fysiek als in tijd, om na te denken over innovatieve producten, innovatieve processen. Uit zulke denktanks komen heel innovatieve ideeën. Geef die creatieve geesten niet alleen de ruimte, maar geef ze ook een moeilijke klus, want daar worden ze warm van. Creatieve geesten worden gestimuleerd door complexiteit in hun omgeving. Dat is puur talentmanagement. Als je daar als organisatie niets voor doet, raak je die creatieve mensen kwijt.

Hoe zorg je ervoor dat een bedrijf die creatieve ideeën opneemt?

Creativiteit is nog geen marktsucces, dat klopt. Van creativiteit naar innovatief marktsucces is een heel proces. Uit recent onderzoek blijkt dat je niet alleen de creatieve geest moet stimuleren, maar ook de teamgeest: houd de geest in de fles. Zorg daarnaast voor commitment aan elkaar en vooral

ook aan de organisatie. Zorg tot slot dat ze continu kennis blijven delen, dus dat ze niet de vliegen van elkaar gaan afvangen. Dat zijn heel belangrijke ingrediënten voor succesvolle innovatie.

Hoe maakt een bedrijf business van innovatie?

Creativiteit en innovatie hangen met elkaar samen. Zolang dat in de organisatie plaats heeft, kun je het managen, kun je er regie op voeren. Of het een succes wordt op de markt is afhankelijk van twee belangrijke factoren. Aan de ene kant de vraag of de klant erop zit te wachten. Aan de andere kant is een goede marketing belangrijk: je product zo aanbieden dat de vraag vanzelf ontstaat. Dus je kunt vraaggericht en ook aanbodgericht sturen op het succes van innovatie.

Kijkend naar de ontwikkelingen op het gebied van water: zitten daar volgens u (toekomstige) marktvragen in?

We weten natuurlijk met z'n allen niet precies waar het naar toe gaat, dus moeten we denken in scenario's. Op mijn eigen vakmatige werkterrein, de arbeidsmarkt, spelen er in ieder geval drie ontwikkelingen aangaande de beroepsbevolking: vergrijzing, verkleuring en ontgroening. Die drie facetten vormen samen, met een groot kwantitatief tekort op de arbeidsmarkt, in de toekomst een vraag waar we een antwoord op moeten vinden.

„Creatieve geesten worden gestimuleerd door complexiteit in hun omgeving.“

Daar is arbeidsmarktinnovatie onderdeel van, vooral sociale innovatie. Hoe gaan wij met die nieuwe samenstelling van arbeidsmarktparticipanten om? Hoe gaan wij tegen die achtergrond met elkaar om in organisaties, in de markt, in een mondiale omgeving, met open grenzen? Dat wordt een hele klus want de onderlinge verhoudingen zijn in beweging en aan het veranderen. Voor het onderlinge vertrouwen is het essentieel om te weten wat je aan elkaar hebt. Er is vertrouwen nodig om innovatie een kans te geven en om het een succes te laten zijn. De grootste uitdaging is dan om de kleuren van elkaar te zien, respect voor elkaar en elkaars talenten te hebben. Door alle diversiteit ontstaan er nieuwe denkpatronen: mensen nemen immers een andere achtergrond mee dan wij gewend zijn. Door die verschillende achtergronden zijn er mogelijkheden voor een nieuwe toekomst met elkaar. Maar laten we daarom alsjeblieft wel ophouden met alle verschillen te benoemen! We hebben elkaar en onze verschillen juist

nodig. Dat vind ik een heel belangrijke boodschap voor Nederland.

Hoe kun je mensen met verschillende belangen, achtergronden en specialismen op een lijn krijgen?

Specialismen op de arbeidsmarkt nemen toe. Het is daardoor een bekend patroon aan het worden dat experts doorgroeien tot leider, leidinggevende, manager. Echter, zij willen liever hun vak blijven uitoefenen. Bovendien weten we dat professionals vooral geen leiding moeten geven, want die geven al leiding aan hun eigen werk. Omdat specialisten en professionals vaak een specifiek vak hebben geleerd en daar heel goed in zijn geworden, verstaan ze elkaar niet meer qua taal. De onderlinge communicatie tussen experts die met elkaar in een netwerkstructuur samenwerken, is een groot vraagstuk op de arbeidsmarkt. Het enige wat je daaraan kunt doen, is leren om de ander te begrijpen, in andermans schoenen gaan staan.

Met welke arbeidsmarkt krijgt het waterbeheer in de toekomst te maken?

Bij Rijkswaterstaat, en je ziet dat bij meer organisaties, is interne doorstroming een probleem. De mensen die er al jaren zitten, hebben hun sporen verdiend en doen er fantastisch werk, alleen zitten zij op hogere functies die geëmbieerd worden door de groepen eronder. Juist door interne

doorstroming leren ouderen en jongeren van elkaar. Dat is de crux: je vakontwikkeling staat eigenlijk los van je persoonlijke ontwikkeling. Je persoonlijke ontwikkeling is je talentontwikkeling. Hoe ga je daarmee om ten dienste van de organi-

„We hebben elkaar en onze verschillen juist nodig.“

satie, maar ook ten dienste van je collega's? Het is zo gemakkelijk om aan een product of dienst te sleutelen, dat is abstract en dat raakt geen harten, maar ondertussen werk je wel samen met andere mensen. Dat zijn mensen van vlees en bloed en daar heb je ook waarde aan toe te voegen, want je werkt minstens twintig, dertig uur samen in een organisatie. Het werkt niet als je elkaar leeg zuigt. Dus je moet juist elkaar helpen innovatief en waardevol te zijn, in de breedste zin des woords.

Dat klinkt heel solidair. Denkt u dat solidariteit gewenst is in de toekomstige samenleving?

Solidariteit is een lastig thema. Het gaat over het delen van belangen met elkaar, over solidair zijn met elkaar door allemaal een beetje minder te willen hebben of te willen zijn. Het gaat uit van een

nivelleringsprincipe en dat gaat tegen individuele belangen in. De hele kredietcrisis is daarop gebaseerd: hebzucht zit heel diep in mensen, dus dat kun je niet zomaar uitvegen. Aan de andere kant hebben we ook een algemeen maatschappelijk belang en vanuit dat belang is solidariteit heel belangrijk. Ik denk dat je solidariteit op de arbeidsmarkt kunt stimuleren door te benadrukken dat we uiteindelijk als individu ook belang hebben bij het algemene belang.

Is solidariteit voor bedrijven al een belangrijk onderwerp?

Uit een recente Amerikaanse analyse blijkt social corporate responsibility nog maar al te vaak een slechts met de mond beleden woord te zijn. Veel organisaties zijn daar nog niet aan toe, omdat het indruist tegen de principes van het individueel belang van de organisaties: overleven en de economie voeden door winst te maken is een ander doel dan dat van de maatschappij. Er zijn zeker ook organisaties met een 'drive to do good': die dragen de maatschappij als geheel een warm hart toe en geloven ook echt in social corporate responsibility, vanuit de gedachte: "Wij zijn als organisatie onderdeel van de maatschappij en we hebben ook het algemene belang te dienen." Een ander deel heeft een 'drive to do well'. Die bestaan voornamelijk als organisatie om te overleven en geven aan dat ze niet overal rekening mee kunnen houden omdat

ze mondiaal georiënteerd zijn. In de discussie over duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen vraag ik me af of die duurzaamheid zich zal uitbetalen in het voortbestaan van een organisatie of dat duurzaamheid van de organisatie zich zal uitbetalen in een betere maatschappij waarin de organisatie staat.

Zou je dan een schifting moeten maken tussen bedrijven met wie je samenwerkt in innovatieopgaven?

Nee, want je weet nooit op welke plek hun hart zit. Ik geloof niet in het exclusief gunnen van opdrachten aan organisaties als middel om maatschappelijk verantwoord ondernemen te bevorderen. Ik denk dat de samenwerking op het gebied van duurzaamheid en innovatie tot stand moet komen op basis van vertrouwen in elkaar, dat je dat doet vanuit een goed hart, vanuit hart voor de schepping, vanuit hart voor elkaar en hart voor duurzaamheid. Hart voor de wereld, laten we het maar groot maken. En dat gaat niet op basis van wat een organisatie allemaal in zijn strategische plan heeft staan.

Hoe kunnen bedrijven inspelen op de werknemer van de toekomst?

De werknemer van de toekomst laat zich niets gezeggen en bepaalt zijn eigen keuzes. Oneerbiedig gezegd zijn het ongeleide projectielen die niet te

*De werknemer van de toekomst
laat zich niets gezeggen en bepaalt
zijn eigen keuzes.*

managen zijn, en anderzijds kiezen ze ook heel duidelijk voor zichzelf. Schuldbesef, zoals een vroegere generatie met de paplepel heeft meegekregen, is bij deze nieuwe generatie veel minder aan de orde. Deze nieuwe generatie is ook heel lastig te socialiseren in een organisatie. Dus de boodschap is dan eigenlijk: organisaties die innovatief willen zijn in de toekomst, die willen overleven op deze arbeidsmarkt, zullen zich toch op een of andere manier moeten aanpassen aan de nieuwe generatie. Dat vergt energie en dat vergt ook loslaten.

Ik bespeur een paradox in wat u zegt. Aan de ene kant pleit u voor maatschappelijke verantwoordelijkheid, sociale verantwoordelijkheid. Hoe rijmt u dat met die egocentrische opstelling van die nieuwe werknemers?

Daar raken we weer aan het solidariteitsbeginsel. Je hebt elkaar nodig, de arbeidsmarkt en de maatschappij. Dus we moeten er met elkaar wat van

maken. Omdat we steeds meer verschillen van elkaar - het diversiteitsprincipe - zullen we elkaar moeten respecteren, zoals we in elkaar zitten en zoals we in het leven staan. We moeten naar elkaar toe groeien. Bedrijven die ervaring hebben met de internationale wereld, met internationale klanten en werknemers te werken, zijn daar eerder aan toe dan bedrijven die al heel lang dezelfde soort medewerkers hebben met soms allemaal dezelfde nationaliteit. Die hebben het moeilijker om het nieuwe talent binnen te krijgen. Want nieuw talent staat open voor verschillen in nationaliteiten, verschillen in culturele achtergronden.

Wat betekent duurzaamheid voor u en hoe past innovatie binnen die opvatting?

Duurzaamheid is voor mij een manier van samenwerken en samenleven, op zo'n manier dat we er allemaal profijt van hebben. Als organisatie heb je dus ook de verantwoordelijkheid voor duurzaam personeelsbeleid. Dat betekent dat je de mensen in je bedrijf optimaal inzet, zodat hun talenten aan bod komen. Vanuit de gedachte: "Dare to care"; mijn motto. Dat vind ik een duurzame manier van samenwerken met elkaar en daardoor kun je dus ook samenleven. Duurzaamheid vereist innovatie, het vereist nieuw gedrag, creatief gedrag, een goede interactie tussen individu en omgeving. Als je wilt beginnen met het managen van innovatie zul je moeten beginnen met het selecteren

van de mens met passie voor innovatie, passie voor duurzaamheid. Daarna moet je het juiste klimaat scheppen zodat die innovatie, dat vernieuwde gedrag, ook tot stand komt.

Wat is de rol van de kredietcrisis in het licht van duurzaamheid?

De kredietcrisis zie ik vooral als een wake up call. dat we netter met elkaar om moeten gaan, in de zin van ethischer in gedrag jegens elkaar en niet het individuele belang boven het algemeen belang stellen. Want als we iets geleerd hebben van de kredietcrisis is het wel dat het individuele belang heeft gezegevierd ten koste van het algemeen belang. We moeten kijken naar wat op korte termijn, maar ook op lange termijn goed voor mij is én goed voor de ander.

Hebt u een persoonlijke boodschap aan de staatssecretaris?

Ik zou de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat graag willen vragen om te investeren in mensen met passie en compassie en met een persoonlijke drive voor innovatief gedrag. Innovatie kun je niet afdwingen bij alle mensen, wel bij de mensen die een drive hebben om innovatief en creatief te zijn. Mensen, die keuzes maken vanuit hun hart, zijn bereid offers te brengen voor hun omgeving. Want je doet iets anders, iets nieuws wat misschien nog niet zo gewaardeerd is. Dus je zult ook op de bres moeten om te laten zien hoe

het ook kan en niet iedereen staat dan te juichen en te applaudisseren. Investeer juist in mensen die anders durven denken en anders kunnen denken.

Mag ik dat ook beschouwen als de boodschap van Nyenrode aan bedrijven?

In aanvulling op mijn boodschap, die ook van Nyenrode zou zijn: probeer te sturen op leiderschap in organisaties, en wat ik dan noem inflectief leiderschap. Dat is op zo'n manier leidinggeven aan een groep mensen, aan een netwerk, aan een organisatie, dat er innovatief gedrag uit voortkomt. Inflectief betekent dat individuele belangen en het belang van de organisatie met elkaar samen komen: een samengaan van belangen. Als leider kun je dat bewerkstelligen door te benadrukken dat je samen voor de zaak staat, met een gedeelde visie en gedeelde belangen. Dat is een grote uitdaging.

Als we iets geleerd hebben van de kredietcrisis is het wel dat het individuele belang heeft gezegevierd ten koste van het algemeen belang.

WATERSCHAI
„DE RECCE“

Stefan Kuks

31 augustus 2009

Stefan Kuks

watergraaf Waterschap Regge en Dinkel,

hoogleraar Innovatie en Implementatie van Waterbeleid Universiteit Twente:

"Wateruitdagingen in hoog Nederland vragen om bottom-up benadering"

Wat betekent duurzaamheid voor u en voor de wateropgaven van de komende tijd?

Duurzaam waterbeheer betekent voor mij dat dit beheer goed ingepast wordt in het landschap. Twente is een bijzonder landschap, omdat het in hoog Nederland ligt. Daardoor is het niet zo goed vergelijkbaar met wat we in doorsnee kennen van Nederland. Polders beneden zeeniveau vind je hier niet. We hebben hier te maken met regenwater dat via de relatief kleine Twentse beken zijn weg probeert te zoeken. Omdat die beken klein zijn, kan het hier soms flink onderlopen. Met name in stedelijk gebied, waar de watergangen nauwer worden en er dus flessenhalzen ontstaan. Uiteindelijk willen we dat het water minder snel ons gebied verlaat. In plaats van waterkeren willen we water accommoderen.

Wat bedoelt u met 'water accommoderen'?

Water accommoderen betekent hier dat het water

meer ruimte moet krijgen. Door de kleinschaligheid van water in het landschap loop je al snel tegen andere functies aan. In heel Nederland zijn we druk bezig geweest met het creëren van ruimte voor wonen, werken en recreëren, maar we leven in een Europese delta, waar vier grote rivieren hun weg zoeken en uitwaaien naar de Noordzee toe. En in die delta hebben wij steeds meer van het water afgenomen. Enschede was honderd jaar geleden helemaal blauw dooraderd met allerlei kleine beken. Als je nu kijkt naar de kaart van Enschede, zie je daar bijna niets meer van terug. Al die beken zijn ondergronds verdwenen, dat komt door de textielindustrie, die afvalwater loosde op die beken. Vanaf de jaren veertig, vijftig werden die beken onder de grond gestopt en werden ze een riool. Dat is geen houdbare situatie. Dat betekent dat die andere functies - wonen, werken en recreëren - hier en daar een stapje terug moeten doen om water beter te kunnen bergen en vast te houden.

Wat betekent dat concreet voor de wateropgaven in dit land?

Afkoppelen van regenwater beschouw ik als een grote opgave in Nederland, die ook met duurzaamheid te maken heeft. We kunnen daar heel veel geld mee besparen, omdat we dat water niet meer hoeven te verpompen in de rioleringen. Bovendien werken onze zuiveringsinstallaties dan ook beter, omdat ze het best functioneren als er heel vies water in komt. Sterk verdund water bevat te weinig voedsel voor de bacteriën die het water zuiveren. In de derde plaats helpt het afkoppelen van regenwater om water meer open, zichtbaar en beleefbaar te maken. Zoals bijvoorbeeld in de nieuwe Enschedese wijk Roombeek, waar het water de stedelijke ruimte veel kwaliteit heeft gegeven. Je kunt over stapstenen springen, kinderen kunnen er tikkertje spelen op dat water, er zijn heel grote watervlakten gecreëerd die overstromen.

Hoe helpt het Deltaplan de Twentse opgave?

Het Deltaplan van de commissie Veerman is een goed plan omdat het de waterproblematiek in Nederland uitstekend op de maatschappelijke en politieke agenda heeft gezet. Maar het gaat wel vooral over laag Nederland, over de bescherming tegen hoog water in Nederland, en het gaat nog te weinig over andere aspecten van klimaatverandering. Klimaatverandering gaat niet alleen over hoog water, maar gaat ook over droogte. We kunnen ook te weinig water hebben in Nederland. Of pieken in regenwater in stedelijk gebied. Hoog Nederland heeft toch net een wat andere waterproblematiek dan laag Nederland. Bovendien kennen we in hoog Nederland meer kleinschaligheid en meer verwevenheid met andere ruimtelijke functies. Alleen via samenwerking met andere stakeholders, gebiedspartners breng je hier dingen tot stand. Dat betekent dat het waterbeheer

Ook in het Nationaal Waterplan heeft het waterbeheer in hoog Nederland onvoldoende aandacht gekregen.

in hoog Nederland een grotere rol moet spelen in de ruimtelijke ordening.

Vragen die andersoortige opgaven voor hoog Nederland om extra uitwerking van het Nationaal Waterplan?

Het Nationaal Waterplan bouwt voort op het plan van de deltacommissie. Dus ook in het Nationaal Waterplan heeft het waterbeheer in hoog Nederland onvoldoende aandacht gekregen. De problematiek van gebiedsontwikkeling wordt wel aangestipt, maar wat het vervolgens betekent voor waterbeheerders in dit gebied is onvoldoende uitgewerkt.

Wat betekent dat dan voor waterbeheerders in hooggelegen gebieden?

De verbinding tussen gebiedsontwikkeling en waterbeheer betekent dat we het top-down denken moeten loslaten in Nederland. Het werkt zo in Nederland dat zo'n Nationaal Waterplan een vertaling krijgt in provinciale waterplannen, die op hun beurt weer worden vertaald in waterbeheerplannen van de waterschappen. Maar in de uitvoering is de bottom-up benadering even belangrijk. Die wordt in de politiek vaak vergeten. Zo werkt het niet in het waterbeheer! Als je onderkent dat er regionale verscheidenheid moet zijn in het waterbeheer en dat je de grote wateropgave in Twente anders uitvoert dan in Brabant of in Limburg, moet je

ook onderkennen dat je vanuit de gebiedskwaliteiten en vanuit de samenwerking met betrokkenen in zo'n gebied die centrale opgave gaat vormgeven.

Hoe pak je zo'n bottom-up proces aan?

Dan kies je de wateropgave weliswaar als vertrekpunt, maar moet je wel goed weten wat andere mensen willen in dat gebied. Je moet je dus verplaatsen in agenda's van andere partijen. Een gemeente die iets wil met woningbouw, een nieuw bedrijventerrein wil aanleggen, of een provincie die een nieuw stuk infrastructuur wil aanleggen. Waterbeheerders kunnen hier niet, zoals in het verleden wel gebeurde, halsstarrig die centrale wateropgave uitvoeren in die top-down structuur. Bottom-up betekent dat je iets van je eigen doelstellingen inlevert en daarmee ruimte biedt aan ideeën van anderen.

Pleit u daarmee voor een systeembenadering?

Het niet meer geïsoleerd bekijken van water betekent dat je een gebiedskijk moet hebben. Dat lijkt op de systeembenadering zoals we die al sinds ongeveer 1985 in het waterbeheer hanteren. Maar een watersysteembenadering is nog teveel alleen water. Die is wel integraal in de zin dat grondwater, oppervlaktewater en kwantiteit en kwaliteit samengenomen worden en dat je ook oog hebt voor de ecologie van watergangen. Maar een nog

breder gebiedsbenadering is nieuw, omdat we daarin uitgaan van de kwaliteit die water toevoegt aan de ruimte. Hoe kun je de kwaliteit van landenschap versterken door iets met water te doen? Hoe kun je zorgen dat als andere mensen, die iets willen in een gebied, ook wat met water hebben?

Kunt u daarvan een concreet voorbeeld geven?

De Deurninger beek die ten noorden van Hengelo en Borne loopt, liep door een aantal tuinen in het dorp Deurningen. De mensen hadden hun schuurtjes met de rug naar het water toe gebouwd. De beek was een heel smalle goot en moest vooral ecologisch beter gaan functioneren. Daar was de ruimte niet voor omdat het eigendom was van bewoners. Met alle bewoners hebben we gekeken naar die watergang en verteld over vroeger. Mensen konden zich herinneren dat die watergang vroeger meer ruimte had, dat ze daar speelden. We hebben hen uitgedaagd na te denken: hoe zou je willen dat die watergang wordt; zou je willen dat net als vroeger daar kinderen konden spelen? Mensen kwamen met fantastische ideeën: een strandje, een visplatform, een kinderspeelplaats, een tuin grenzend aan het water. In volgende sessies hebben we dat wensenplan concreet uitgewerkt: er zouden schuurtjes opgeruimd moeten worden, sommige bosschages langs het water moesten verdwijnen om die vlonder te kunnen

maken waar je met je vishengel kunt zitten. Het is een prachtig plan geworden, niet alleen in zijn uitvoering maar ook in het proces dat we daar hebben doorlopen. Dát is nou bottom-up waterbeheer: niet meer alleen mensen met graafmachines het gebied insturen, maar ervoor zorgen dat de bewoners van die watergang hun eigen droom kunnen realiseren.

„Er zijn ideeën genoeg, de vraag is of er ook voldoende mee wordt geëxperimenteerd.“

Wat betekent de bottom-up benadering voor innovatie?

Innovatie in het waterbeheer is voor een deel technische innovatie. Nederland is heel sterk in zijn watertechniek en we exporteren ook veel technische waterkennis. Maar innovatie in het waterbeheer zal steeds meer moeten gaan over de manier waarop je beheer organiseert. Ik noem het de institutionele kant van het waterbeheer. Als Nederland waterkennis exporteert, bijvoorbeeld een zuiveringsinstallatie naar een Afrikaans land, dan staat zo'n zuiveringsinstallatie vaak na twee jaar alweer stil. Simpelweg omdat we vergeten zijn

het onderhoud te organiseren: mensen die met leveranciers van het afvalwater in gesprek gaan om de toevoer goed te regelen, of de betaling van beheer- en onderhoudskosten. Er is dus een institutionele voedingsbodem nodig voor het laten slagen van de technologie.

Wat betekent dat voor de institutionele voedingsbodem in Nederland?

We moeten ons realiseren dat waterbeheer zoals waterschappen dat doen niet alleen maar een kwestie is van peilregulering, graafwerk, loodgieterswerk, "werk in uitvoering". Het waterpeil iets omhoog of iets omlaag heeft altijd consequenties voor belanghebbenden in dat gebied. Voordat je dat kunt doen, is een lang proces nodig van afstemming en overleg waarin je de consequenties bekijkt voor de bewoners van dat gebied. Waterschapswerk is dus evenzeer een kwestie van belangen afwegen en draagvlak organiseren in een bestuurlijk proces. Het waterbeheer is eigenlijk steeds meer verweven geraakt met andere beleidssectoren, vooral de ruimtelijke ordening, maar ook het milieubeheer, het natuurbbeheer, het landbouwgerichte beleid en het beleid gericht op stedelijke ontwikkeling. Dit komt onder meer voort uit het inzicht dat waterveiligheid niet alleen via versterking van de primaire waterkeringen moet worden bereikt, maar dat het gaat om een 'ruimte voor water' opgave voor de gehele Nederlandse

delta, tot in de haarvaten van het watersysteem. De beleidsverandering richting 'ruimte voor water' kan men zien als een grote transitie in het Nederlandse waterbeheer. Het beginpunt ligt ergens rond 1995: vooral het hoogwater in het rivierengebied heeft een zet in deze richting gegeven. Er is sindsdien sprake van 'Ruimte voor de Rivier' en 'Waterbeheer 21^e eeuw' (WB-21), door het Rijk geregisseerd. Ook de Europese Kaderrichtlijn Water versterkt de verwevenheid van het waterbeheer met andere beleidsvelden. Verbetering van de ecologische kwaliteit vergt meer dan waterzuivering. Veel zal moeten gebeuren door herinrichting van waterlopen. Dat kost ruimte, en daarmee raak je andere gebiedsfuncties.

Zorgt de bottom-up benadering niet voor een enorme vertraging en soms zelfs het stuklopen van processen?

Juist niet. Mensen kunnen hun eigendomsrechten zodanig doen gelden in geval van blauwdrukplanningen - dus top-down - dat dat juist tot enorme vertragingen kan leiden. Daarom is het de kunst dat je mensen aan de voorkant meeneemt, vanaf het eerste begin van het proces. Beschouw die bottom-up benadering niet als een vorm van polderen en iedereen laten meepraten. Neem ze vanaf moment één mee in dat *grand design* wat jij in je hoofd hebt. Dan zorg je dat ze betrokken zijn, dat er draagvlak is en dat je uiteindelijk de dingen kunt

In andere landen is men jaloers op het Nederlandse model.

uitvoeren voor een groot deel zoals jij ze had willen hebben. Als je het niet zo doet, houd je waarschijnlijk ook nog eens te weinig rekening met wensen vanuit heel andere agenda's. Je kunt de inrichting van een gebied veel sterker maken wanneer je niet vanuit eendimensionaal denken ernaar kijkt, maar wanneer je komt tot een integrale uitwerking van verschillende doelstellingen. Zie bestuurlijke complexiteit juist als iets waarmee je verder komt en kwaliteit bereikt.

Hoe ziet u de rol van waterschappen in het Nederlandse waterbeheer?

De kracht van Nederland op het gebied van waterbeheer is dat we een gedecentraliseerde eenheidsstaat zijn. Eenheidsstaat wil zeggen dat er op centraal niveau heel duidelijke plannen worden gemaakt hoe duurzaam water eruit moet zien. Heel goed, daar heeft het rijk een duidelijke rol en die neemt het volgens mij ook op zich. De kracht van het gedecentraliseerde zit 'm in het vermogen van de waterschappen om van onderaf draagvlak te verwerven voor die plannen die centraal

zijn bedacht, zowel inhoudelijk als financieel. Dus de snelheid in uitvoering ontstaat volgens mij niet door doorzettingsautoriteit, maar juist door ruimte te bieden aan decentrale processen.

Bovendien zorgen de waterschappen voor de broodnodige '*countervailing powers*', bestuurlijke tegenkrachten waarbij het waterbelang krachtig tegenover het algemeen belang wordt neergezet. In provinciale staten of gemeenteraden kan het waterbelang wel eens ondersneeuwen door andere belangen. De waterschappen kunnen dat waterbelang sterker tegenover dat algemene belang neerzetten. Dat is noodzakelijk in onze delta.

Waterschappen staan bekend als degelijk, beherend, technisch, soms zelfs als conservatief.

Hoe stimuleren we de waterschappen om technisch en bestuurlijk innovatief te worden?

Waterschappen zijn van oudsher technocratische organisaties en worden vaak nog herkend als boerenrepublieken. Dat geeft ze een wat stoffig, conservatief imago. Een imago blijft vaak lang hangen, ook als de werkelijkheid inmiddels veranderd is. Boeren financieren nog maar in heel beperkte mate de waterschappen, veel geld komt uit het stedelijk gebied. Dat zie je terug, ook in de belangenrepresentatie en in de bestuurlijke vertegenwoordiging. Maar boeren heb je nodig voor de uitvoering

van je werk want dat zijn de grondeigenaren in je buitengebied, waar je draagvlak moet verwerven. Het technocratische imago heeft twee kanten. Enerzijds worden waterschappen gewaardeerd om hun werk: Nederland is veilig, heeft droge voeten en schoon water. Anderzijds vragen mensen zich af of daarvoor een overheid, een bestuur nodig is. Het is toch eigenlijk gewoon een utiliteitsbedrijf? Maar dan vergeten ze de afstemmingsprocessen eromheen. Ik ben van mening dat innovatie in het waterbeheer evenzeer aan de niet-technocratische kant vorm moet krijgen. Dus in bestuurlijke processen, kunnen opereren in gebiedsontwikkeling, daar moeten waterschappen hun kracht zoeken. Dat doen ze overigens al. Nu moeten anderen nog inzien dat daar onze kracht ligt.

Waar ziet u kansen voor innovatie binnen de waterschappen?

Er zijn ideeën genoeg, de vraag is of er ook voldoende mee wordt geëxperimenteerd. Er zijn erg veel kansen voor innovatie binnen de waterschappen. De afvalwaterstroom bijvoorbeeld, die door onze zuiveringsinstallaties gaat, zit boordevol

energie waar je iets mee kunt. Zo kunnen we van zuiveringsinstallaties energiefabrieken maken. We gaan moderne innovatieve waterkringlopen bedenken, afvalwater als koelwater hergebruiken, warmte uit koelwater opvangen, regenwater opvangen, enzovoort. Alle 26 waterschappen gaan binnen het innovatietraject 'WaterWegen' met een shortlist van zes zeer kansrijke ideeën gezamenlijk aan de slag. Waterschappen zijn in staat om concrete dingen te laten zien. Je hebt geen top down processen nodig om impuls te geven aan innovatie. Zo werkt innovatie niet, het moet uit mensen zelf komen, zij moeten zelf een autonome drive hebben om met innovatie bezig te gaan. Dat kun je in waterschappen heel goed organiseren, juist omdat ze gewend zijn bottom-up te werken.

Wat is uw persoonlijke boodschap voor de staatssecretaris?

Nederlandse waterschappen hebben een belangrijke rol in de realisatie van waterbeheer. Dat is niet alleen een technocratische rol, maar ook een bestuurlijke rol. Waterschappen organiseren draagvlak in hun gebied en zorgen dat er een gebiedseigen uitwerking wordt gegeven aan het waterbeheer. Heel belangrijk is bovendien dat zij een eigen belastingstelsel hebben waarmee de veiligheid van Nederland wordt gefinancierd en is geborgd. Laat dat nooit verloren gaan. Dat is de kracht van de gedecentraliseerde eenheidsstaat zoals we die in Nederland kennen. In andere

landen is men jaloers op het Nederlandse model en ziet men de kracht ervan. Wij moeten dus zuinig zijn op dat decentrale aspect van de manier waarop wij met ons water omgaan.

„Een watersysteembenadering is nog teveel alleen water.“

Leo Halvers

25 augustus 2009

Leo Halvers

lid Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid,
vml. directeur R & D Shell, vml. directeur NWO Technologiestichting STW:

*"Het zal geen **business as usual** meer zijn."*

Wat zijn volgens u de innovatieopgaven voor water en delta's in het licht van duurzaamheid?

Ik denk niet in de eerste plaats aan duurzaamheid als we praten over uitdagingen voor de grond-, weg- en waterbouw, en Deltares in het bijzonder. Opwarming van de aarde en de zeespiegelstijging zijn veel urgenter, omdat dat tal van problemen oplevert in deltagebieden. Dan is het inderdaad de vraag hebben we de technologie in huis, de innovatieve ideeën om daar paal en perk aan te stellen en te zorgen dat de mensen die in die deltagebieden wonen, werken en leven, daar ook kunnen blijven zonder dat ze constant door overstromingen worden overvallen. Ik denk dan ook aan de natuurlijke aangroei van ons land, rond de Tweede Maasvlakte bijvoorbeeld. Dat soort principes, ideeën om gebruik te maken van natuurlijke processen voor landaanwinning, om duinen en dijken te creëren, daar ligt de uitdaging.

Welke rol speelt Nederland in de wereld?

Wij hebben natuurlijk zeer succesvolle waterbouwbedrijven in Nederland, die ook internationaal zeer succesvol zijn. Als we die bedrijven ondersteunen met kennis dan zijn zij nog beter in staat de concurrentie het hoofd te bieden. Voor de civiele ingenieurs die dit soort projecten uitvoeren, ligt er een mooie kans om geld te verdienen. Water is niet voor niets een van de sleutelgebieden van Nederland.

U vraagt zich af of we de technologie wel in huis hebben?

Op dit moment staan we er met onze brede waterkennis in Nederland, van de GTI's en de bedrijven, goed voor. Maar er komen natuurlijk iedere keer verrassingen uit de hoge hoed. Denk maar aan Wilnis, daar vroegen we ons toch af hoe het in hemelsnaam kon gebeuren dat midden in het land een dijk het begeeft. Of aan de verzakking en

verzilting van de veengebieden, doordat we water wegpompen. We bouwen hier eigenlijk op dik water. We moeten continu kennis blijven genereren om de industrie te voeden. En dat brengt me bij het belangrijkste aspect: dit is allemaal mensenwerk. De afgelopen jaren was de instroom van jonge mensen in de harde bètavakken niet zo hoog. Voor deze grote projecten zullen we veel jonge mensen nodig hebben. Die moeten we motiveren, we moeten ze leuke banen bieden, we moeten ze internationale carrières bieden waar de ouderen jaloers op zijn.

Bedrijven zijn wel eens kritisch: "Prachtig al dat onderzoek, maar uiteindelijk hebben we er niets aan." Er komt volgen geen echte innovatie uit de doos.

U hebt het over de innovatieparadox. Laten we eens kijken waar die vandaan komt. De Nederlandse overheid, in tegenstelling tot andere Europese

„Dit is allemaal mensenwerk.“

landen, stimuleert publiek-private samenwerking op grote schaal. Vanuit de Commissie van Wijzen adviseren we dat bedrijven niet pas mee gaan doen aan dit soort projecten als de universiteiten het projectvoorstel al hebben geschreven. Want dan gaan die universiteiten zelf op zoek naar geïnteresseerde bedrijven. Dat is te laat: je moet zorgen voor vraagsturing! De overheid moet de kaders aangeven. Dan moeten de bedrijven nadenken over de behoeften aan kennis en gaan zij zelf naar de universiteiten. Als bedrijf moet je vervolgens bij zo'n project betrokken blijven om te zorgen dat onderzoekers op het juiste pad blijven, de kant die voor jou relevant is. Die wisselwerking missen we wel eens in Nederland.

Mist de grond-, weg- en waterbouwsector die wisselwerking ook?

Het zou wel eens kunnen dat de grond-, weg- en waterbouw wat dit betreft een van de meest problematische industrietakken is. En wel omdat deze sector jarenlang heeft gedaan wat Rijkswaterstaat voorschreef. Rijkswaterstaat was een specialistisch kennisbolwerk. Daardoor is bij de grond-, weg- en waterbouw in Nederland te weinig geïnvesteerd

in innovatie en nieuwe kennis. Bij de oprichting van Deltares zijn die specialistische stukken van Rijkswaterstaat samengevoegd met de voormalige GTI's. Het invullen met nieuwe kennis moet vanuit Deltares komen. Daarmee hopen we dat we dat probleem ondervangen hebben. Rijkswaterstaat is een krachtige en goede organisatie, maar juist daardoor was de wisselwerking tussen universiteiten, intermediaire kennisinstituten en bedrijfsleven minder goed dan je zou wensen.

Meer vraagsturing bij de overheid en meer onderzoek gericht op toepassing bij het bedrijfsleven: is dat wat er moet gebeuren?

Een betere vraagsturing is buitengewoon belangrijk. Maar ik zeg nadrukkelijk niet dat al het nieuwe onderzoek aan universiteiten gericht moet zijn op toepassingen in het bedrijfsleven. Zeker niet, want je moet voldoende ruimte houden om eerste geldstroomonderzoek te doen, waaraan de hoogleraar zonder enige dwang van buiten af met zijn promovendi kan werken. Voor je het weet doen we alleen maar toegepast onderzoek en dan hebben we over vijf jaar een gigantisch probleem. Zorg dus dat je vlees op de botten houdt, en dat doe je met fundamenteel onderzoek.

Kunt u het belang aangeven van onderzoeksprogramma's en innovatieprogramma's?

Onderzoekprogramma's komen eigenlijk altijd vóór je aan innovatieprogramma's toe komt. Innovatie is de toepassing van kennis die voortkomt uit onderzoek, in nieuwe processen of nieuwe producten. Ze zijn allebei absoluut nodig. Als onderzoeker wil je uiteindelijk zien of het werkt in de praktijk. Ik kan je een anekdote vertellen over mijn eigen werk toen ik nog bij Shell werkte. Na een strenge vorstperiode was er een groot probleem met de gastoevoer van zee naar het vasteland. Toen ik in Den Helder de realisatie zag van onze oplossing, na lange tijd van onderzoek, ging mijn hart sneller kloppen. Het is natuurlijk leuk om geld te verdienen maar ook omdat je iets bijdraagt en iets nieuws maakt. En dat heeft alles te maken met innovatie.

Wat vraagt dat van de betrokkenheid van het bedrijfsleven?

De Lissabon-doelstelling om de Europese Unie vóór 2010 te doen uitgroeien tot de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld heeft geresulteerd in de Barcelona-ambitie. De Barcelona-ambitie is om de uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling (O&O) te verhogen in de richting van 3% van het bruto binnenlands product. 2% zou afkomstig moeten zijn uit de particuliere sector. Dat halen we lang niet. En met deze crisis lukt dat waarschijnlijk helemaal niet. Toch investeert het bedrijfsleven in Nederland

nog steeds meer geld in O&O dan de overheid, ruim 1% van het BBP. Ondertussen verandert de wereld en dus ook de strategie van de bedrijven. Ik vind het begrijpelijk maar ook zorgelijk dat bedrijven die vroeger een heel zware researchbasis in Nederland hadden, toch steeds meer O&O activiteiten verplaatsen naar bij voorbeeld het Verre Oosten. Vroeger waren onze laboratoria bolwerken van toponderzoekers. Dat is langzamerhand minder geworden, zeker aan de fundamentele kant. De sectorstructuur in Nederland helpt ook niet bij het realiseren van de Barcelona ambitie. Het is al met al onwaarschijnlijk dat de private sector in de nabije toekomst substantieel meer zal gaan uitgeven aan O&O.

Wat kunnen overheid en bedrijfsleven hieraan doen?

Van echt onderzoek, waar je vandaag de dag aan werkt, ligt de implementatie minstens vier, vijf jaar verder. Managers van bedrijven die nu verantwoording moeten afleggen over de financiële resultaten hebben weinig aan de eigen research die vandaag de dag gebeurt. Dan wordt het verleidelijk om daarin te knippen. Projecten die uit de aardgasbaten worden betaald, zouden in de regel voor 50% door de overheid worden betaald, voor 25% door de universiteiten en voor 25% door het bedrijfsleven. Maar dat halen we in de regel niet. Het geld moet ergens vandaan komen, dus gaat het ten

koste van fundamenteeler onderzoek. Maar juist dat moet je overeind houden, want niemand weet welke technologie we over vijf jaar nodig hebben. Daarom moeten we die brede basis behouden, met sterke excellente kennisposities aansluitend op de sleutelgebieden van Nederland. Daartoe dient het overheidsbeleid consistent en consequent te zijn en dient er zeker niet bezuinigd te worden op de uitgaven voor O&O.

U zegt: we weten niet wat er over 5 jaar gebeurt. Zijn scenario's nuttig voor bedrijven?

Scenario's maak je altijd bedrijfsspecifiek, die zijn relevant voor de business. Voor de grond-, weg- en waterbouw is het bijvoorbeeld van groot belang te weten of de *global warming* wel of niet doorzet. Maar dat weten we nog niet hoewel het wel de hoogste tijd lijkt voor no-regret maatregelen! Dat vraagt om een robuuste strategie, die stand houdt in beide situaties, in het geval van flinke

Zorg dat je vlees op de botten houdt, en dat doe je met fundamenteel onderzoek.

zeespiegelstijging maar ook in het geval dat die nauwelijks optreedt. Het is van levensbelang voor een bedrijf om over zijn eigen toekomst na te denken. Want zodra er weer businessmogelijkheden komen na de crisis, moet je daarvoor klaar staan. Dus ja, scenario's zijn nuttig voor bedrijven, zeker in deze onzekere tijden.

Hoe ziet die business er straks uit?

Het zal absoluut niet meer *business as usual* zijn. Over 5 à 10 jaar hebben we te maken met heel andere concurrentieverhoudingen en zeker met nieuwe technologische uitdagingen. De grond-, weg- en waterbouw moet zich daarop instellen. Denk alleen al aan de enorme mondiale bevolkingsgroei. Als we dan bovendien streven naar een mondiaal rechtvaardiger verdeling, zullen we iets moeten doen aan de schaarste van voedsel, aan energie, op een andere manier dan we tot nu toe hebben gedaan. Aan het voedselprobleem is de drinkwatervoorziening direct gekoppeld en daar zou de GWW sector bijdragen aan kunnen en moeten leveren.

Hoe moeten we die grote problemen aanpakken?

Voor dit soort problemen moet je een multi-disciplinaire systeembenadering gebruiken. Wat zijn de gevolgen van bijvoorbeeld het produceren van drinkwater uit ondergrondse reservoirs? En wat is

het gevolg van bodemdaling in combinatie met zeespiegelstijging? Waar haal je de energie vandaan voor het ontzouten van zeewater? Breng het hele systeem in kaart en de invloed van de maatregelen die je treft. Analyseer niet alleen maar een klein plakje van dat totaal, maar sta open voor andere slimme oplossingen.

Hoe ziet u de rol van bedrijven in de overgang naar duurzame energie?

Als we in onze totale stroombehoefte kunnen voorzien met zonne- en windenergie ben je het heertje, maar dat halen we waarschijnlijk nooit. Natuurlijk hebben de grote oliebedrijven belang bij een aanhoudende vraag naar olie en gas, maar zij zijn ook intensief betrokken bij de ontwikkeling van duurzame energie. Voorlopig zijn we aangewezen op de klassieke koolwaterstofbronnen. Olie, gas en vooral kolen, want daar is heel veel van en als je die goed zou kunnen verwerken, met het afvangen en opslaan van de CO₂, ben je op de goede weg. En dat kun je in feite morgen al doen.

Alles hangt met alles samen, is uw pleidooi: energie en landbouw en water, schaarste en bevolkingsgroei. Is die systeembenadering een zaak voor de overheid, voor Deltares, de GWW-sector?

Als je kijkt naar de verantwoordelijkheden van de verschillende partijen in de keten, moet je

onderscheid maken tussen wat er in Nederland gebeurt en wereldwijd. In Nederland heeft de overheid in eerste instantie een verantwoordelijkheid. De overheid is systeemverantwoordelijk voor het begin van de kennisketen: de universiteit. De deltaproblemen zijn zaken van staatszorg, Deltares wordt door de overheid gesubsidieerd. Dus de overheid heeft een kernrol in dit hele proces. Als je kijkt naar de grond-, weg- en waterbouw-business, die zich simpelweg richt op verdienmogelijkheden, dan is zij zelf verantwoordelijk voor het daadwerkelijk grijpen van bestaande kansen, nationaal en internationaal. Daar heeft de overheid weer minder mee te maken. Tenzij de overheid vindt dat deze sector wereldwijd een sleutelrol heeft te vervullen. Dan is het de taak van de overheid die bedrijven door kennisinstellingen goed te laten bedienen.

Is ruimte om te experimenteren belangrijk voor onze internationale economische positie?

Om zeker te stellen dat de Nederlandse industrie op dit terrein internationaal succesvol is, moet ze natuurlijk kunnen laten zien wat ze al in het buitenland heeft gedaan. Daarom is het zo belangrijk dat we in New Orleans druk bezig zijn oplossingen aan te dragen. Daarvoor is het belangrijk dat je in eigen land schaalproeven kunt doen, de juiste mensen in huis hebt, de juiste tools om het

Als we streven naar een mondiaal rechtvaardiger verdeling, zullen we iets moeten doen aan de schaarste van voedsel, aan energie, op een andere manier dan we tot nu toe hebben gedaan. ”

uit te proberen en dat je de ervaring hebt. Maar je moet de business wel opties geven. Dan ben je als onderzoeker, als Deltares, een goede partner voor het bedrijfsleven.

Waar ziet u kansen voor grote innovatieve projecten op het gebied van water?

Wij zijn goed in het afsluiten van zeearmen en deltagebieden. Nederland zal internationaal nog veel kunnen doen in andere delta's, denk maar aan de monding van de Thames of een grote deltametropool zoals New York. Een andere innovatieopgave voorzie ik voor het bouwen van dammen in grote rivieren, waar we nog niet zo mee bezig zijn. Tegenwoordig ligt de monding van de Coloradorivier bij de Golf van Mexico droog omdat er zoveel water voor irrigatie wordt gebruikt. Dat

is een beangstigende situatie want uiteindelijk ben je toch afhankelijk van de natuurlijke circulatie: die kringloop van wolken, regen, opstijgende lucht wordt hier en daar verstoord. Ook zie ik een kans in energie uit water: het winnen van energie uit bijvoorbeeld getijdenbewegingen of 'blue energy' uit zeewater.

Ziet u de economische crisis van dit moment als een kans?

Ik zie de crisis eerder als een bedreiging dan als een kans. Je ziet dat de regering met enorme schulden wordt opgezadeld die toch een keer betaald moeten worden, waarschijnlijk met belastinggeld. Dat betekent dat er meer druk komt op andere budgetten. Met als gevolg dat we niet meer voldoende geld kunnen besteden aan de universiteiten, wat juist wél zou moeten. Maar als je het een kans noemt dat we bedrijfsprocessen in bepaalde industrieën anders moeten gaan doen: ja, maar dan is 'wake up call' de juiste terminologie. Want als je goed nadenkt over hoe de crisis tot stand is gekomen, begrijp je als bedrijfsleven dat je geen risico's meer moet nemen die je niet kunt overzien. Dan is de crisis dus een kans om orde op zaken te stellen.

Wat is uw boodschap aan onze staatssecretaris?

In de eerste plaats: gebruik de systeembenadering. Probeer het niet alleen als Verkeer en Waterstaat, maar betrek OCW, als het gaat om kennis, en LNV, VROM en EZ erbij. Maak er een ministerie-overstij-

Nu is er vraag naar uitvoerders, die meedenken en die nauw betrokken worden bij het proces.

gend project van en zorg voor goed management. Anders krijg je discussies zoals die over het verdiepen van de Westerschelde.

Mijn tweede boodschap ligt in het verlengde van het advies van de Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid: kennis voor beleid, beleid voor kennis. Het mes snijdt aan twee kanten. Je moet ervoor zorgen dat je de juiste kennis in huis hebt om beleid te voeren. Dat betekent dat je binnen je eigen ministerie mensen hebt die ter zake kundig zijn, met een brede kijk op dingen. Aan de andere kant moet je zorgen dat je een beleid hebt dat er toe leidt dat je kennis genereert. De kennis die je nodig hebt om het beleid wat je hebt bedacht ook in de praktijk te kunnen uitvoeren.

Tot slot: stimuleer innovatie vanuit de vraag. Dat is geen eenvoudige opgave. Een tijd lang hebben we gezegd, wij hebben uitvoerders die doen wat wij zeggen. En nu zien we dat er vraag is naar uitvoerders die meedenken en die nauw betrokken worden bij het proces.

Cees Veerman

31 augustus 2009
Cees Veerman

CEO Bracamonte BV, vml. minister van Landbouw, Natuur en Visserij, vml. voorzitter Deltacommissie:

"Haren kost geen tijd"

Wat beschouwt u als de belangrijkste maatschappelijke opgaven?

De grootste maatschappelijke opgaven zijn klimaat, energie en water. Dan hebben we nog afgeleide opgaven in de sfeer van demografie of vervoer. Gelukkig maar dat we een buitengewoon waterrijk land zijn, want water wordt een heel schaarse grondstof. Dat is het gevolg van klimaatverandering en van de wijze waarop wij ons leven inrichten. Het belangrijkste is de hoeveelheid water die we gebruiken voor de voedselvoorziening. Zo is voedselvoorziening eigenlijk het vierde onderdeel van dat drieluik van problemen. Op al die gebieden kan Nederland een belangrijke rol spelen.

Wat voor aanpassingen of transities zijn daarvoor nodig?

Het eerste probleem, de basis van alles, is de wijze waarop wij ons leven inrichten. De wereld kan niet dragen wat wij met z'n allen doen. Het belangrijkste

is dat we daarin verandering brengen. Maar veranderingen brengen in de hoofden van de mensen is het moeilijkste wat er is. Dat gaat dus alleen op lange termijn.

Het valt mij in het duurzaamheidsdebat op dat we denken in termen van technische oplossingen. Maar duurzaamheid is niet op de allereerste plaats een technisch vraagstuk. Het is in de eerste plaats een ethisch, moreel vraagstuk: kunnen wij ons permitteren wat we doen? En we hebben in die hele kredietcrisis weer iets geleerd, iets wat economen al wel wisten maar een beetje weggeduwd hebben, dat de waarden de waarde bepalen. Je kunt denken: de markt bepaalt de waarde, ja dat doet hij wel, we hebben niets anders. Maar de waarden die we wensen te hanteren, bepalen uiteindelijk de waarde van een goed of een dienst en dat is de kern van het duurzaamheidvraagstuk.

Wat is dan de rol van technologische innovaties?

We moeten al die mooie *cradle to cradle* technieken natuurlijk blijven ontwikkelen. En hoe je het ook doet, altijd is er energie-input nodig. Zonne-energie, waar we nu nog maar een fractie van gebruiken. Nieuwe moderne landbouwtechnologieën zullen we ook nodig hebben als we die 9 miljard mensen over een jaar of dertig willen voeden, anders lukt het niet. We zullen technologie nodig hebben om het klimaatprobleem een halt toe te roepen. Maar erken waar het begin ligt, bij de waarden, de wijze waarop wij wensen te leven, en maak de techniek daar dienstbaar aan.

Hoe verandert dat besef ons gedrag?

Natuurlijk zeggen we altijd al *'what goes up must come down'*. Maar iedereen deed altijd of het nog niet zo ver was. Nu, door die kredietcrisis, hebben we geleerd dat - als je bepaalde groepen mensen

Water wordt een heel schaarse grondstof.

hun gang laat gaan - er vroeg of laat iets ontspoot. Dus moet er beheersing zijn. Die kan voortkomen uit wetgeving of onderlinge gedragscodes, maar zelfbeheersing is het allerbelangrijkst. En die is volstrekt buiten beeld geraakt. We hebben als het ware ons eigen geweten geëxternaliseerd in codes en wetten. Dat kan dus niet! Want er wordt door de markt een heleboel niet geregeld, en wetten worden pas gemaakt nadat er iets is gebeurd. Kijk dan naar grote vraagstukken, zoals de wereldvoedselvoorziening: dat gaat de markt niet oplossen. Ook de overheden niet. Dat gaan alleen die mensen oplossen die verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen gedrag. Innovatie vergt dus durf en een sfeer waarin mensen worden uitgedaagd en niet meteen worden bestraft als ze ongewild fouten maken.

Kan de overheid die sfeer van veiligheid creëren?

In sommige gevallen moet de overheid die veilige omgeving scheppen, door te kijken naar de basisvoorwaarden. Basisvoorwaarde voor veilig leven

is dat je tegen externe gevaren wordt beschermd: oorlog maar ook natuurrampen. Daar heeft de overheid een taak. Maar ik geloof echt in de kracht van mensen, in innovatie van onderaf. Zo zijn de waterschappen destijds ontstaan uit initiatieven van burgers, een grote bestuurlijke innovatie. In deze tijd gaan mensen zich weer afvragen wat er anders zou moeten. Ze gaan zich verbinden, ideeën verspreiden en zo gaat de zaak veranderen. Hoe fijnmaziger die structuur is, ook bestuurlijk, des te gemakkelijker en sneller gaan die veranderingen vorm krijgen. Door mijn werk in de Deltacommissie heb ik gezien dat de belangrijke spelers aan de basis, de voet van de samenleving, in de toekomst de mensen zullen zijn die het werk moeten uitvoeren.

Wat betekent de grote uitdaging op het gebied van voedselvoorziening voor de landbouw in Nederland?

De voedselvoorziening in de wereld krijgt een ander karakter. In Afrika hebben we een reuzenprobleem op korte termijn en op lange termijn gaan er productiezones door de klimaatverandering verschuiven. Ook ziektes gaan verschuiven. Wij hebben nu te maken met ziektes die we vroeger niet hadden, bijvoorbeeld bij het vee. Het wordt hier in Europa warmer en in Zuid-Europa nog warmer en we krijgen veel minder regen, dat is nu al duidelijk. Dat betekent dat voedselgebieden die traditioneel belangrijk zijn geweest, minder belangrijk worden.

Voor de voedselvoorziening in Nederland is er geen probleem. Wij zijn ruim in staat om onze bevolking te voeden, hoewel wij met bijna zeventien miljoen mensen bij elkaar op een heel klein lapje grond wonen waarvan een heel groot gedeelte water is. Toch gaat ook de landbouw in Nederland veranderingen ondergaan, die te maken hebben met klimaat, water, en met de wijze waarop we de wereld anders organiseren. De schaalgrootte zal sterk toenemen. In de melkveehouderij zal er de komende jaren een schaalessprong optreden. De lage prijzen van nu geven daar een extra impuls aan.

Wat kan Nederland voor de wereldvoedselproblematiek betekenen?

Wij kunnen onze kennis van technologieën delen, en ook de wijze waarop je zulke technologische systemen bestuurt. Onze waterschapsstructuur bijvoorbeeld, maar ook allerlei andere vormen van bestuurlijke arrangementen. We kunnen onze goede Hollandse manier aan de wereld verkopen.

Verwacht u dat energieschaarste effect zal hebben op onze import- en exportstromen van landbouwproducten?

De landbouw is in de afgelopen vijftig jaar steeds meer een internationale business geworden. Wij leveren zuivelproducten aan grote delen van de wereld en we leveren tomaten tot ver in Rusland.

Vervoerskosten zijn daar maar een heel klein onderdeelje van. Bovendien kan, door bijvoorbeeld de communicatietechnologie, onze logistiek veel efficiënter worden. Daarnaast denk ik dat de landbouw zich weer meer regionaal, lokaal zal concentreren voor wat betreft de bijzondere producten. Daardoor krijgen we een tweedeling in de landbouwsector. Bedrijven die zich op de wereldmarkt gaan oriënteren zullen een grote schaa sprong maken in de komende jaren, zowel in de akkerbouw als in de glastuinbouw en in de veehouderij, vooral de melkveehouderij. Bedrijven die door de lokale omstandigheden - het Groene Hart, delen van Friesland - geen stal kunnen neerzetten van duizend koeien, gaan hun product - melk, kaas - in eigen omgeving afzetten. Zij kunnen door uitschakeling van allerlei schakels in de keten de marge naar zich toe halen. De overheid zal die boerderijwinkels een beetje moeten helpen, omdat die gebieden niet alleen eigendom zijn van de boeren die daar wonen, maar ook in toenemende mate in gebruik worden genomen door anderen, door stedelingen, mensen die willen recreëren.

Wat zijn de gevolgen van de veranderingen in de landbouw voor ons waterbeheer?

Die splitsing in de landbouwsector is van groot belang. Wij kunnen niet de wereld voeden met alleen biologische landbouw, op geen stukken na. Dus er

Ik geloof echt in de kracht van mensen, in innovatie van onderaf.

zullen gebieden moeten zijn waarvan we zeggen: ga hier je gang maar en zorg dat je zo goed en goedkoop mogelijk binnen de grenzen van het milieu en met energie-efficiency voedsel produceert. Graag zo dicht mogelijk bij grote bevolkingscentra zodat de vervoersbewegingen zo kort mogelijk zijn. En dan komt het er op aan hoe je met water omgaat, met waterbeheersing in gevoelige gebieden. Het komt erop aan dat die boer en de natuur tot een samenwerkingsvorm komen die houdbaar is. Niet zoals we nu zien, dat boeren en natuurbewegingen vaak tegenover elkaar staan. Door die samenwerking ontstaan er gebieden waar niet alleen de boer, maar ook de houtsnip, ooievaar, veldleeuwrik en de grutto participant zijn van het landschap.

Hoe bepaal je die scheiding en wie kan dat doen?

Daar is een instrument voor: de ruimtelijke ordening. Maar ook bij bewoners moet het besef doorbreken dat die boeren onderdeel zijn van het cultuurlandschap, onderhouders van het cultuurlandschap. De

burger betaalde die diensten van de boer tot nu toe altijd in de prijs van de melk omdat die kunstmatig werd gereguleerd door de overheid. Nu de wereldmarkt regeert en de subsidies en de regels weg zullen gaan, krijgt de boer niet de prijs, niet de waarde van de waarden die hij in stand houdt. Dan zal dat in het algemeen belang bijgesteld moeten worden, anders verdwijnt het.

De opgaven voor natuur, landbouw, water en ruimtelijke ordening raken aan elkaar. Hoe ziet u het belang van interdepartementale samenwerking?

Het belang van interdepartementale samenwerking staat natuurlijk buiten kijf. Maar het is één van de moeilijkste dingen om te realiseren omdat iedereen op zijn centjes zit en de departementen totaal verkokerd zijn. Het simpelweg samenvoegen van die departementen lijkt een oplossing, maar zal in de praktijk niet goed genoeg zijn. Het is mijn overtuiging dat je, als bewindspersoon, een bruggenbouwer moet zijn. Dan vind je het mooi als je samen kunt betalen aan een oplossing die twee of meer doelen dient. De echte oplossing is dat mensen samen willen werken. Ook bewindspersonen moeten samenwerken. Het is geen schande om een keer politiek zogenaamd te verliezen, het gaat om zaken van het algemeen belang. Samenwerken en elkaar een succes gunnen.

Volgens sommige ontwerpers en wetenschappers is er in Nederland niets meer mogelijk omdat de belangen van natuur, landbouw en waterbeheer zo tegenover elkaar staan. Met een beroep op de wet ruimtelijke ordening wordt alles tegen gehouden. Ze pleiten voor een grand design. Wat vindt u daarvan?

Grand design is een mooi denkbeeld maar *'the devil is in the details'*. Je kunt het eens worden over iets schitterends, maar vervolgens moet je het uit gaan voeren en dan komen de deelbelangen weer bij elkaar. De hele besluitvormingspiramide zou eigenlijk omgekeerd moeten worden. We zouden zoveel mogelijk moeten neerleggen bij de mensen die er wonen, zorg dat ze er ook een say in hebben. Dat is modern bestuur! De aanbevelingen van de Deltacommissie zijn ook geen *grand design*. Het zijn denkrichtingen die stimuleren om beslissingen te nemen op centraal niveau en dan vervolgens de uitwerking op het grondvlak te leggen. De gangbare opvatting is hier: "Water is er toch genoeg in ons land?" Nee, het IJsselmeer is heel ondiep en de hoeveelheid water is relatief beperkt, als ik naar de oppervlakte kijk. Als je daar een schijf van een meter of anderhalf op zet, dan heb je een enorme hoeveelheid zoet water die je in andere delen van het land nodig zult hebben voor de industrie, voor drinkwater, voor de landbouw, de tuinbouw. En misschien is het ook wel

„ *Innovatie is geen zaak van de overheid. Innovatie is een zaak voor bedrijven, voor organisaties.* „

verkoopbaar. Natuurlijk is dat IJsselmeerpeil een van de grote dingen. Maar verkijk je ook niet op de gevolgen van klimaatverandering voor Zuidwest-Nederland. Want als wij zeggen met zoveel woorden, haal de Oosterscheldekering er maar uit in 2050, dan is de discussie over de Hedwigepolder daar maar een kleintje bij.

Dus mijn centrale boodschap is toch: veronachtzaam die basis niet. Want de individuele persoon, de individuele mens is verantwoordelijk hoe wij de samenleving inrichten. De overheid is daar een instrument voor.

Moeten bedrijven investeren in innovatie, of is dat een zaak van de overheid?

Innovatie is geen zaak van de overheid. Innovatie is een zaak voor bedrijven, voor organisaties. Dat is de levenskracht van organisaties, niets blijft hetzelfde, *panta rhei*. Er is een oud boerengezegde, 'haren kost geen tijd'. Haren is het scherp maken van je zeis met een klein hamertje op een klein

aambeeldje dat je meebracht en in de grond prikte. Zo kon je met een klein hamertje het snijvlak van de zeis weer scherp maken. "Dat kost geen tijd," zeiden de maaiers vroeger. Als je je zeis weer scherp had dan ging daarna het maaien weer zoveel lichter, zoveel gemakkelijker. Dat is de essentie van innovatie. Als je jezelf geen tijd gunt om eens anders tegen de dingen aan te kijken, als je geen tijd neemt om daar eens over te filosoferen of eens iets te wagen, met het grote risico van negennegentig op de honderd gevallen dat het niets is, dan ben je geen ondernemer. Een ondernemer is rusteloos op zoek naar nieuwe combinaties. Daarom kun je innovatie niet afdwingen. Je kunt het faciliteren, subsidie geven, omdat een klein bedrijf soms tegen de kosten opziet. Je kunt een innovatieve omgeving creëren, de mensen en de wetenschap de ruimte laten. En als mensen het verdienen, moet je de ruimte geven. Een verantwoordelijk mens is zijn vrijheid waard, want die verantwoordelijkheid zorgt ervoor dat die vrijheid goed wordt benut.

Alles bij elkaar een pleidooi voor betrouwbaarheid...

Dit voorjaar mocht ik de jaarvergadering van de VNO/NCW-leden toespreken, met het onderwerp 'Acht is meer dan duizend'. Die titel gaf enige verwarring. Wat ik bedoelde is: acht - in de zin van achtung, ergens respect voor hebben, of acht

geven, in de zin van letten op, van alert zijn, oplettend zijn – dát is meer dan duizend. Ik houd dat mijn jongens ook voor, opletten, kijken wat er gebeurt, inspecteren, ogen open maar ook achting hebben, voor de natuur, voor de andere mens, achting voor waarden die zichzelf niet kunnen manifesteren of niet kunnen verdedigen. Uiteindelijk bepalen de zachte waarden en de tere krachten de hele loop van het menselijk leven en onze onderlinge relaties. Dat is geen softe praat, dat is levensrealiteit. Als mensen elkaar mogen, zoeken ze elkaar op om oplossingen te zoeken. Als mensen elkaar niet mogen of als ze elkaar haten, dan zijn oplossingen ver te zoeken. Ik vind dus dat er gedacht moet worden vanuit de waarden, en dat er een appèl gedaan moet worden op de mensen als individueel persoon. De derde factor. Overheid is één, de markt is twee, maar de individuele mens is de derde factor: het geweten, het goede geweten...

Hebt u een boodschap voor de staatssecretaris, voor het bestuur van Nederland?

Als ik de staatssecretaris een boodschap zou mogen meegeven dan is die eigenlijk driedig, want ik heb daar goed over nagedacht: Wees duidelijk. Werk samen. Sta vast.

Wees duidelijk: we hebben behoefte aan mensen die zeggen hoe zij denken dat het zou moeten.

Daar kun je het mee eens zijn, daar kun je het mee oneens zijn. Democratie bestaat eruit dat je dat tot uitdrukking kunt brengen. Niet elke dag maar op gezette tijden. Dan kun je iemand wegsturen als je het er niet mee eens bent. Niet praten vanuit de positie die je hebt, zo van: stel je voor als ik dit zou zeggen dan zouden ze me wel eens niet aardig kunnen vinden of wegsturen.

Maar duurzaamheid is niet op de allereerste plaats een technisch vraagstuk.

Werk samen: dat is de basis in gecompliceerde samenlevingen zoals in Nederland. Dan moet je elkaar opzoeken, dan moet je geven en nemen. Een oude handelaar zei eens tegen mij: "Handel dat wil zeggen tot overeenstemming komen, jongen, dat is gunnen." En zo is het precies. Weten dat we de volgende keer weer met elkaar verder moeten. Ik gun jou dit, maar als ik iets nodig heb, gun je mij dat ook. Dat is het smeermiddel van een wijs bestuur en een goedlopende organisatie.

En sta vast: ga niet snel schuiven als er weerstand komt. Je bent op een plek gezet in het publieke

bestuur om, zoals dat in boerentermen heet, je end vast te houden. Niet totdat je erbij neervalt, niet onverstandig, maar niet meegaan en meezwaaien. Mensen hebben daar een vreselijke hekel aan, dat is mijn ervaring. En de mensen maken het verschil.

“Creëer je eigen tegenspel”, zei Pieter Winsemius in de vorige ‘Wateruitdagingenreeks’ van 2006. Alleen als je ook aan andere benaderingen en methoden de ruimte geeft, creëer je een productieve atmosfeer waarbinnen innovatie kan plaatsvinden. Om echt een goede koers uit te zetten, is het van belang tijd te nemen om naar boodschappen van anderen te luisteren, ook als we die misschien liever niet zouden willen horen.

Daarom luisterden we naar dertien vooraanstaande mensen, met verschillende achtergronden en verschillende meningen. Maar één passie delen zij: de zorg voor onze toekomst. Wat betekenen, volgens hen, ontwikkelingen als de kredietcrisis, de groter wordende schaarste - van grondstoffen, voedsel en energie, en water - en de klimaatverandering voor ons in onze delta? Denken zij dat de kredietcrisis een kwestie van overleven is, waarbij we even geen geld hebben voor nieuwe dingen, of zien zij in de kredietcrisis het begin van een verandering? Concluderen zij uit de klimaatverandering dat we onze handen voorlopig vol hebben aan de veiligheidsopgave? Of vinden zij dat we juist nu nieuwe oplossingen die de grenzen van landen en sectorale belangen overstijgen, niet meer kunnen laten wachten?

Gaan we voor

restauratie... ..of transitie?

Najaar 2009...

Wat is er in de afgelopen drie jaar eigenlijk veranderd, sinds Wateruitdagingen 2006? Uitdagingen op het gebied van klimaatverandering, veiligheid en ruimtelijke inrichting hebben hun weerslag gekregen in de Watervisie, het plan van de Commissie Veerman en het ontwerp van het Nationaal Waterplan. Er komen een Deltaprogramma, een Deltaregisseur, en, vanaf 2020, een apart Deltafonds. Ook de watervoorziening in droge tijden heeft de Deltacommissie onder de aandacht gebracht. Discussies over het IJsselmeerpeil zijn losgebarsten. De Afsluitdijk moet een icoon worden van de nieuwe visie: combineren van functies, zoals veiligheid met natuurontwikkeling, energieopwekking, recreatie. Een innovatieve marktverkenning wordt afgerond. Rijkswaterstaat neemt de nieuwe thema's op in WINN, het waterinnovatieprogramma, zoals

Energie uit Water en Klimaat, water, ruimte en risico.

De samenwerking tussen overheden, bedrijven en kennisinstellingen krijgt vorm in het Netwerk Deltatechnologie, met programma's als Flood Control 2015, Building with Nature, en nu ook Klimaatadaptief Bouwen en Energie uit Water. Ook de waterschappen richten zich op innovatie: zeer uiteenlopende ideeën krijgen een kans in WaterWegen. En voor de waterkwaliteit en ecologie is het innovatieprogramma voor de Kaderrichtlijn Water in gang gezet.

Wat is er nog te wensen? Alles loopt toch goed in Nederland Waterland?

Wat komt er op ons af en wat heeft de samenleving nodig?

Maar nu gooit de kredietcrisis roet in het eten. Er is even weinig geld, de komende jaren wordt er bezuinigd. Bedrijven praten over overleven in tijden van crisis. Nieuwe investeringen lijken ver weg (is de baggersector een uitzondering, met misschien minder werk in Dubai, maar toch een flinke kluif op de Maasvlakte?). Hoe dan ook: er lijkt weinig behoefte aan ver vooruitzien. We hebben de handen vol aan vandaag. Klimaat en veiligheid is eigenlijk wel genoeg! Misschien kunnen we over twee jaar over leuke, nieuwe dingen denken, als we weer uit het dal omhoog zijn gekrabbeld en de economie weer als vanouds op dreef is...

Maar kunnen we wel wachten? Energie blijft een punt van zorg, met prijzen die fluctueren tussen 40 en 150 dollar per vat, en onheilspellende signalen

over een nieuwe crisis, al moet er nog genoeg fossiele brandstof in de grond zitten. En wat betekenen die prijsbewegingen in de landbouw- en voedselsector? China en India gaan ook maar door met groeien: zijn er wel genoeg grondstoffen beschikbaar? Veel landen en mensen hebben een chronisch tekort aan zoet water...

Kunnen we die energie-voedsel-water-grondstof problemen wel in de ijskast zetten tot de kredietcrisis opgelost is, en we klimaat en veiligheid in Nederland netjes geregeld hebben?

De twaalf geïnterviewden zien het anders, en vinden een staatssecretaris aan hun zijde. De kredietcrisis is een wake-up call. De grote problemen, inclusief klimaatverandering, staan niet los van elkaar, en moeten ook in samenhang aangepakt worden. Veiligheid (alleen) in Nederland is een onzinnig begrip als je het elders in de wereld sociaal en economisch niet goed hebt geregeld. Duurzame ontwikkeling mag een afgesloten begrip lijken: het is meer dan ooit aan de orde. En 'elke economie kent na een crisis een moment van herschikking' (Goudzwaard, naar Schumpeter). Daar kun je gebruik van maken.

Dat betekent: nu, meer dan ooit, inzetten op vernieuwing. Inzetten op innovatie, en dat is meer dan alleen ontwikkeling van nieuwe technologieën

voor deelproblemen. Herman Wijffels legt uit dat de kredietcrisis, de klimaatverandering, de toenemende welvaart en de dreigende schaarste op velerlei gebied voortkomen uit dezelfde bron: "We leven voorbij de limieten van wat deze aarde duurzaam kan hebben." Anders gezegd: we leven op de pof, en we kunnen het niet eens terugbetalen! Daarom is er een aanpassing van onze waardepatronen dringend noodzakelijk. Het is opvallend dat de geïnterviewden in hetzelfde verband grote nadruk leggen op de 'verbinding van alles'. Verbinding tussen de verschillende crises en ons waardepatroon. Verbinding tussen het individuele belang en het algemeen belang. Verbinding tussen ons hart en de wereld. Verbinding tussen ons eigen hart en dat van de anderen om ons heen.

Dit accent op samenhang en persoonlijke bewustwording is misschien niet nieuw, maar dat dit nu als verbindend thema naar voren komt, wijst op een trendbreuk. En dan zien we ook het verband met de kredietcrisis, de roep om duurzaamheid en tegelijk verlangen naar geborgenheid. Herman Wijffels refereert in dit verband aan de verkiezing van Obama, die volgens hem een politieke reflectie is van een opkomende cultuurbeweging, de zogenaamde '*cultural creators*'. Deze '*cultural creators*' zijn autonoom en op verschillende plekken in de samenleving al actief bezig met dit noodzakelijke bewustwordingsproces. Zij richten daarop

ook hun persoonlijke leven in. Kennelijk is er meer dan winstmaximalisatie en groei van het bruto nationaal product...

Als alles in verbinding is, dan zullen we dáárop afgerekend gaan worden. In ons oude, industriële waardestelsel gaan we voorbij aan onze verbondenheid met de natuur en al haar cyclische processen. De transitie naar een duurzame samenleving is niet alleen een zaak van milieu versus economie en van techniek, maar vergt ook en vooral vernieuwing op sociaal-cultureel en bestuurlijk terrein. Dat is niet primair een zaak voor de overheid, het bedrijfsleven of de kennisinstellingen. Dat is eerst en vooral een oproep aan de burger, die deze verandering kan brengen door zijn of haar gedrag. Het is een oproep aan u, de lezer van dit boekje.

Daarom pleit Bob Goudzwaard ervoor om niet '*profit*' maar '*prosperity*' in de derde punt van de bekende duurzame driehoek te plaatsen: *people, planet, prosperity*. We zullen voorrang moeten geven aan investeringen in menselijk, sociaal en natuurlijk kapitaal. Daarbij is 'Veranderen in samenhang en verbinding' het devies. De grote uitdagingen kunnen niet een voor een en los van elkaar opgepakt worden. En juist nú is het tijd om lef te tonen, want: 'transitiemogelijkheden heb je in een tijd van crisis.'

Aan welke innovaties moeten we werken in de delta?

Geïntegreerd innoveren

Het gaat om nieuwe concepten voor veiligheid, bouwen en wonen (niet alleen achter hoge dijken), voor watervoorziening (zoetwater is niet eindeloos voorradig), voor transport en energie (vernieuwbare bronnen), afval (=grondstof), landbouw (minder afhankelijk van schaarse grondstoffen en energie) en natuur (niet alleen behoud en isolatie). Voor Nederland zou water een uitstekende en voor de hand liggende invalshoek zijn. De ruimtelijke ordening verbindt in Delta's als de onze water intens met alle genoemde functies en belangen. Ons land kan juist op dit terrein internationaal voorop lopen en zich profileren, voortbouwend op bestaande tradities van ontwerp, landontwikkeling en waterbeheer.

In alle gevallen draait het om 'ontwikkeling in samenhang'. En dat vraagt om een gemeenschappelijk perspectief - en misschien zelfs om een collectief maatschappelijk beraad, zoals Bob Goudzwaard suggereerde. Dan kan de samenleving immers van tevoren de gevolgen van de ontwikkelingen voor onze inkomens, werkgelegenheid en productietronen erkennen en wordt het mogelijk om van tevoren een gedragen beleid uit te stippelen.

En dus is de kunst om in de eerste plaats een richtinggevend perspectief te bieden voor de inrichting van Nederland op lange termijn - vergelijkbaar met de aanzet van de Deltacommissie. Zijn wij in staat om onze economische, sociale en ecologische opgaven in een goed verband met elkaar te bekijken en op te lossen? Ook binnen het Netwerk Deltatechnologie is 'integraal ontwerpen' nu al een bekend thema. Maar integraal ontwerpen is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Er zijn zoveel belangen te dienen, zoveel belemmeringen te overwinnen. Desondanks zullen we onze uitgangspunten voor innovatie in Nederland voor water en delta's moeten verbreden en verbinden. Vervolgens moeten we in een gebiedsgerichte uitwerking komen met uitdagende ontwerpogaven, waarin de functies met elkaar samenhangen en elkaar versterken. Dat gaat heel wat verder dan het plaatsen van windmolens op een dijk...

Goed voorbeeld doet goed volgen

Wat betreft visies zijn we al behoorlijk ver. Er is wel een volgende stap nodig. Nu moeten we in de praktijk die toekomstbestendige inrichting van ons land echt gaan realiseren (Van Eijndhoven). En bij de Afsluitdijk begint het! Want de Afsluitdijk is een 'mooi voorbeeld van hoe je moet samenwerken', zeggen Huizinga, Wijffels en Van Egmond in koor. De brede uitvraag die Verkeer en Waterstaat

deed aan bedrijfsleven, kennisinstellingen, belangengroepen en burgers leverde uiteindelijk vier plannen op die meer beloven dan alleen een sterkere dijk. Dat proces is een experiment dat kan uitgroeien tot voorbeeld van hoe het verder moet met innoveren in Nederland: op basis van een integrale visie, van onderop ontwikkeld en uitgewerkt, met duurzaamheid als uitgangspunt, met financiering als onderdeel van het plan. Cruciaal is dat straks daadwerkelijk gekozen wordt voor een integrale oplossing, een multifunctionele, duurzame Afsluitdijk. Zo moet het de komende decennia ook verder met de uitwerking van het advies van de Commissie Veerman in het Deltaprogramma. Met in het achterhoofd vijf wijze lessen van de geïnterviewden:

- Begin nu, experimenteer en leer!
- Wees consistent in de grote visie en lijn, maar werk die visie flexibel, adaptief, organisch uit;
- Geef nationaal richting, en gebiedsgewijs invulling;
- Zoek en grijp overal de kansen voor combinatie en samenwerking;
- Stel duurzaamheid als kernwaarde en doel, zonder in formele toetsing, normen en regels te vervallen.

Denk over grenzen heen- internationaal

"Water is een economisch sleutelgebied in Nederland," zeggen Leo Halvers en Uschi Eid. Nederland heeft een succesvol bedrijfsleven en gerenommeerde kennisinstituten op het gebied van water en delta's. Er liggen in de wereld niet alleen kansen om met onze kennis van water geld te verdienen, maar ook om kennis op te doen. Vanuit een duurzaamheidsperspectief heeft Nederland ook een verantwoordelijkheid om te helpen in andere deltagebieden. Internationale innovatiethema's die van belang zijn voor delta's wereldwijd:

- Klimaat en waterveiligheid: net als Nederland worden andere dichtbevolkte delta's geconfronteerd met zeespiegelstijging, heviger regenval en grotere rivierafvoeren, bodemdaling, verzilting, en ook droogteproblematiek.
- Water en sanitatie (met name in derdewereldlanden): Nederland heeft een taak in het (helpen) om de levensomstandigheden in ontwikkelingslanden op duurzame wijze te verbeteren, om de kwaliteit van leven te verhogen. Daarmee help je regionale conflicten in te perken (met de daaruit voortkomende migratiestromen).
- Leren van andere landen: de oplossingen daar zijn bijna per definitie anders dan de oplossingen hier, benadrukken Eid, Kuks en Huizinga. Ontwikkelingshulp is geen kwestie van filantropie, maar van kennis delen en (samen) ontwikkelen. Over en weer kun je leren van elkaar,

bijvoorbeeld over de wijze waarop je mensen lokaal direct verantwoordelijkheid kunt (terug) geven voor water, veiligheid, energie en voedsel, dus moeten we samen aan nieuwe oplossingen werken.

- De duurzaamheid van ons eigen watervoorzienings- en afvalwaterbehandelingssysteem, als we kijken naar het verbruik van energie en grondstoffen: onze ecologische *footprint*. Ook daarin kunnen we ons spiegelen aan andere landen en gezamenlijk nieuwe oplossingen ontwikkelen.

Lokale verbondenheid in een globaliserende wereld

Toch groeit juist in deze tijd van globalisering de behoefte aan lokale identiteit, de verbondenheid met de nabije omgeving en lokale gemeenschap, zegt Liesbeth van der Pol met klem. In internationaal perspectief beschikt iedereen steeds meer over dezelfde informatie. Daardoor willen mensen zich op lokaal niveau juist weer onderscheiden: een tomaat uit eigen grond, een eigen huis, een eigen plek. Koester de verschillen! Door innovatieopgaven lokaal te vertalen en mensen daarin ook een actieve rol te geven (Huizinga, Wijffels, Veerman, Van Egmond, Geuze) zullen mensen zich weer kunnen verbinden met hun plek. Innovatie van onderaf moet de ruimte krijgen. Een concreet voorbeeld van zo'n opgave is bijvoorbeeld het energienetwerk maken van de hele gebouwde omgeving in

Nederland. Maar ook andere ruimtelijke uitdagingen vragen om een grote betrokkenheid op lokaal niveau: binnenstedelijke verdichting, herbestemming, krimp, de verwevenheid van de stad en het landschap, verbeteren van de samenhang tussen infrastructuur en omgeving.

Geen schaarste maar overvloed

De grondstoffenschaarste vraagt om nieuwe, hernieuwbare bronnen voor energie én om een zuinig en energie-efficiënt gebruik van grondstoffen. Een verandering in ons waardenpatroon is dan een eerste voorwaarde voor transitie: kijk niet meer naar wat kan, maar wat moet gebeuren! Reeds gestarte initiatieven en nieuwe denkwijzen kunnen dan sneller tot ontwikkeling komen:

- Gebruik stromen in plaats van uitputbare bronnen: zonne-energie, windenergie, energie uit water, en aardwarmte;
- Beperk de hoeveelheid afvalwater door stromen in huishoudens en bedrijven te scheiden;
- Zorg voor terugwinning van grondstoffen en energie uit afvalwater en gebruik restwarmte;
- Maximaliseer hergebruik van mineralen, grondstoffen, bouwstoffen;
- Sluit kringlopen van grondstoffen, voorkom dat onbruikbaar afval ontstaat, en beschouw de rest als potentieel waardevolle grondstof. Dat kan zowel vanuit financieel oogpunt als vanuit duurzaamheid zeer interessant zijn. Het

voorkomt grootschalige verontreiniging van het oppervlaktewater in Nederland, en uiteindelijk ook van de wereldzeeën. Mest en menselijke afvalstoffen bieden een klassiek alternatief voor de geleidelijk oprakende fosfaatvoorraden. Uit mest en ander 'afval' is energie te winnen.

Hoe gaan we dat doen?

Sociaal-culturele innovatie voorop!

Het gaat niet alleen om technologische vernieuwing, maar vooral om technologie-ontwikkeling in relatie tot de fysieke en maatschappelijke omgeving. Dat kan niet zonder vergroting van de bewustwording in alle maatschappelijke geledingen. "We hebben de dreiging van het water te goed weggemasseerd door de maatregelen die we treffen," zegt Tineke Huizinga. Dat betekent dat mensen weer moeten gaan begrijpen - misschien zelfs voelen - wat er op het spel staat. Daarin kunnen de media een rol spelen: niet zozeer door doemsce-nario's te presenteren, maar vooral door mensen inzicht en gevoel te geven voor de kansen die water biedt. Tastbare voorbeeldprojecten helpen ook. Die illustreren immers hoe water de kwaliteit van leven in onze delta versterkt en hoe individuele belangen aan het collectieve belang kunnen worden gekoppeld, zo benadrukt Herman Wijffels.

Ontwikkeling van nieuwe technieken en concepten begint bij creatieve mensen met een passie voor ontwikkeling en vernieuwing, stelt Lidewey van der Sluis. Dus moeten we ruimte geven aan creatieve geesten die anderen kunnen inspireren met onorthodoxe ideeën. Onze snel veranderende arbeidsmarkt stelt bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid al snel voor nog meer vragen. Hoe

kunnen we openheid en vertrouwen stimuleren binnen de grote diversiteit van de nieuwe groep arbeidsmarktparticipanten? Hoe kunnen we de jonge en oude generaties elkaars talen leren? Hoe kunnen mensen over de grenzen van organisaties en bedrijven samenwerken, zonder belemmerd te worden door hiërarchie en eigenbelang? Hoe kunnen we daadwerkelijk 'open innovatie' in ons netwerk realiseren?

De antwoorden op die vragen moeten we zien te vinden in onze ontwikkelende samenleving waarin ook de gangbare verdeling van verantwoordelijkheden aan het veranderen is. Zo regelt de overheid niet alles meer, maar geeft zij wél richting en kader. Bedrijven kunnen zich niet meer beperken tot alleen geld verdienen maar zullen hun maatschappelijke meerwaarde moeten bevestigen, gezamenlijk verantwoordelijkheid moeten nemen, ook internationaal. Kennisinstellingen moeten het bedrijfsleven nog krachtiger gaan ondersteunen met kennis en nog actiever deelnemen aan de internationale kennisopbouw, zodat de ambitie van de Europese Unie om de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld te worden binnen bereik komt. En de burger stelt zich niet meer afwachtend op; integendeel, hij wordt mondiger, zelfstandiger en initiatiefrijker, en gaat in netwerkverband initiatieven realiseren.

Wat kunt u doen?

Geachte overheid,

Kom met een integrale visie, die de agenda's van verschillende departementen integreert! Hoe kan water de kwaliteit van het omliggende landschap, van het welzijn van mensen en ecologie versterken? "Niets inspireert ons meer dan water!" roept Liesbeth van der Pol. Op basis van zo'n visie kan de overheid complexe opgaven stellen en het bedrijfsleven (adviesbureaus, ontwerpers, aannemers), kennisinstellingen, en maatschappelijke organisaties uitdagen om ze gezamenlijk, integraal en lokaal uit te werken. Maar let op: inhoudelijke complexiteit daagt uit tot creativiteit, maar procedurele complexiteit is dodelijk voor innovatie. Terugdringen van de procedurele complexiteit vraagt volgens sommigen om drastische aanpassing van de wet- en regelgeving rond de ruimtelijke ordening en om innovatieregelingen door de ministeries van VROM, Justitie en Economische Zaken.

En daarom hebt u, overheid, vooral mensen met lef nodig. Lef om experimenteer ruimte te creëren en bedrijven samen met kennisinstellingen, burgers en belangengroepen te laten innoveren 'on the job'. Lef om launching customer te willen zijn. Lef om meer dan één uitdagend alternatief te ontwikkelen en deze alternatieven te laten meelopen

tot definitieve besluitvorming en uitvoering. Lef om zicht op terugverdienmogelijkheden te geven zodat bedrijven willen en kunnen investeren in innovatie. Lef om met spoed te ontkokeren, zodat er ruimte komt voor het daadwerkelijk uitvoeren van een werkelijk integrale visie, waarbij ook innovatie van onderaf optimaal kan worden gefaciliteerd.

Geacht bedrijfsleven,

Beschouw de kredietcrisis als een extra impuls om met nieuwe, passende oplossingen te komen voor maatschappelijke uitdagingen! Richt u daarbij ook op de lange termijn, houd in scenario's rekening met onzekerheden. Laat het geld niet regeren maar neem uw maatschappelijke verantwoordelijkheid. Ontwikkel visies samen met stakeholders. Kom met vraagsturing, ga gezamenlijk met kennisinstellingen experimenteren. Wacht niet af tot de tailopdrachten komen. Loop voorop en kom actief met multifunctionele oplossingen. Val de overheid lastig met 'unsolicited proposals'. Met (duurzame) innovaties valt geld te verdienen!

Geachte kennisinstellingen,

Zorg voor integratie van kennis op verschillende vakgebieden! Voer meer experimenten samen met het bedrijfsleven uit, stimuleer meer gezamenlijke visieontwikkeling en vraagarticulatie. Sta open voor ideeën van mensen, de Willie Wortels, ook als die niet binnen een professionele structuur vallen.

Motiveer jonge onderzoekers en specialisten om in de watersector te gaan werken. Houd vlees op de botten door fundamenteel onderzoek te blijven doen, want dat vormt immers een belangrijke basis voor innovaties op de lange termijn. Met alléén toegepast onderzoek redden we het niet.

Geachte burger,

Neem uw eigen verantwoordelijkheid voor deze grote opgaven die iedereen (zullen) raken en voel u werkelijk betrokken. Want "echte verandering begint aan de basis," zeggen Veerman en Wijffels. Vraag niet alleen om veiligheid en zekerheid: die kan niemand u bieden. Het begint bij mensen die zelf nieuwe oplossingen gaan zoeken en de traditionele oplossingen niet meer accepteren. Op u, als individueel persoon, wordt appèl gedaan, op de 'derde factor' zoals Veerman dat noemt: uw goede geweten.

En daarom...

"Niet doen wat mogelijk is, maar wat nodig is," zo spoort Aart van Veller ons aan. Door verder te reiken dan de oplossingen die we al kennen, creëren we ruimte voor vernieuwing en overwinnen we onze beperkingen. Die overwinning betekent niet dat die beperkingen er niet meer zijn. Het betekent dat we ermee leren omgaan, als onderdeel van ons dagelijks leven. Bob Goudzwaard zegt daarover:

"Beperkingen kunnen een volwassen kwaliteit in een samenleving doen ontstaan. Want de kwaliteit van onze samenleving is in vele opzichten kinderachtig. Alles willen krijgen wat je maar wilt hebben, steeds vergelijken met anderen om ook dat te krijgen, desnoods met de ellebogen erbij om het te realiseren, dat is niet volwassen. Volwassenheid kan in een samenleving groeien wanneer mensen samen onderkennen dat werken aan water, zoals de waterveiligheid en de beschikbaarheid van voldoende zoetwater, aan de basis staat van onze toekomst."

Hebt ú de sleutel in handen?

Hold to the now,
the here,
through which all future plunges to the past.

~ James Joyce, Ulysses, Stephen Dedalus

Colofon

Initiatief

Geboren binnen WINN, medege dragen door het Directoraat-Generaal Water, warm ondersteund door Tineke Huizinga, staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat

Afzender

Waterinnovatie Rijkswaterstaat (WINN), Netwerk Deltatechnologie, Deltares

ISBN 978-90-78986-02-7

Concept, interviews en teksten

Willem Bruggeman - Deltares (www.deltares.nl)

Iris Casteren van Cattenburch - Conjunction via Communications (www.cvc.nu)

Beeldregie en DVD

Erik van Plateringen - Kater Producties (www.katerproducties.nl)

Foto's

Catchy Design (omslag), Kater Producties (fotocollages geïnterviewden)

Vormgeving

Petra van der Lem - Catchy Design (www.catchydesign.nl)

Druk

FWA Drukwerk, Zoetermeer (www.fwadrukwerk.nl)

Deze uitgave is vervaardigd met een druktechniek die het milieu zo min mogelijk belast.

Met dank aan

De 13 geïnterviewden

Uschi Eid, Josee van Eijndhoven, Klaas van Egmond, Adriaan Geuze, Bob Goudzwaard, Leo Halvers, Tineke Huizinga, Stefan Kuks, Liesbeth van der Pol, Lidewey van der Sluis, Cees Veerman, Aart van Veller, Herman Wijffels

Waterinnovatie Rijkswaterstaat (WINN) - ministerie van Verkeer en Waterstaat voor de financiering van deze productie

Alle hulp op de achtergrond

In het bijzonder: Sonja Bleumer, Leonie Bolwidt, Joke Botterweg, Wilfried ten Brinke, Jurjen van Deen, Wiegert Dulfer, Peter Geitenbeek, Jan Groen, Karin de Haas, Marco Hofman, Sonja Karstens, Hetty Klavers, Lucas Janssen, Mariëtte Klein, Marie-Christine Lanser, LEF Future Center Rijkswaterstaat, Marianne Mulder, Corné Nijburg, Annemieke Nijhof, Kaja Pohlmann, Pascal Rijnders, Krystyna Robaczewska, Ronald Roosjen, Margriet Roukema, Ellen LeRütte, Lennart Silvis, Martijn van Staveren, Maya Sule, Ron Thiemann, Letty Verkaik, Hans Vissers, Carel de Villeneuve, Anne van der Vliet, Kyrian van Vliet, Felix Wolf, Henk Wolters, Marijke Wouters

Informatie

info@deltares.nl

© 2009 Deltares, Delft

Aan deze interviewbundel kunnen geen rechten worden ontleend. Alle rechten voor viewing en distributie van de DVD liggen bij Deltares.

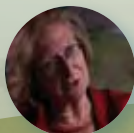
Dit boekje met de bijbehorende DVD verschijnt ter gelegenheid van de innovatie-estafette Water, Transport en Mobiliteit op 5 november 2009.

Rijkswaterstaat
Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Netwerk Deltatechnologie

Inspireren tot innoveren in de delta

Zonder uitdagingen geen innovatie. Maar om welke uitdagingen gaat het nu concreet, als we inzoomen op water en delta's? Wat betekenen maatschappelijke ontwikkelingen zoals de krediet-, energie-, voedsel- en watercrisis en de klimaatverandering voor onze water- en deltaopgaven? Op uitnodiging van staatssecretaris Tineke Huizinga van Verkeer en Waterstaat doen twaalf inspirerende mensen een boekje open over de grote maatschappelijke uitdagingen van deze tijd in onze delta.